

subverzivac

Povremnik za nove emancipacijske borbe • broj 15 • Zagreb • svibanj 2026. • besplatan primjerak

www.subversivefestival.com

19. SUBVERSIVE FILM FESTIVAL: Igrana konkurencija / Dokumentarna konkurencija / Posebne projekcije / Retrospektiva: Heiny Srour – Žena, Arapkinja i... filmašica / Kinematografije otpora: izložba Noor Abed – Kino-koreografija krajolika / Simpozij: Suradnje između periferija

19. SUBVERSIVE FORUM: Phoebe V. Moore, Nick Dyer-Witthford, Georgina Voss, Lola Olufemi, John Preston, Jacob Johanssen, Leila Awadallah, Linda Al Rajabi, Samar Zughool, Anwar Samara, Cédric Durand, Adam Hanieh, Hito Steyerl, Paolo Caffoni, Felix Stalder, Vanja Subotić, Boris Buden, Paško Bilić, Ana Dević, Marko Golub, Dejan Kršić, Marijana Stojčić, Branka Šesto, Hrvoje Tutek, Matea Grgurinović, Ana Pezelj, Tomislav Kiš, Jelena Ostojčić

PREDDOGAĐANJA: Velika globalna transformacija: Razgovor s Brankom Milanovićem (19. 4. 2026., Lauba) • Kontejner i Subversive Festival: Koncert Petera Kutine „Names“ (u sklopu Gibanja, 23. 5. 2026., Pogon Jedinstvo) • Dizajn, socijalizam, modernizam: Didaktička izložba (16. – 30. 5. 2026., KIC)

ANTIKAPITALISTIČKI SEMINAR: Maja Solar, Stipe Ćurković, Nina Čolović, Lazar Petković, Vladimir Milenković, Karla Crnčević, Jovan Džoli Uličević, Marko Vukčević, Ghassan Salhab, Azul Aizenberg, Esteban Bellotto Kuziminsky, Ante Andabak, Domagoj Kučinić, Mate Rupić, Dina Pokrajac

**Wild Dreamer
"Dragan Rubeša"**

Dodjela nagrada za najbolji igrani i dokumentarni film
Subota 23. svibnja
u 20:00, kino Kinoteka

18. – 30. 5. 2026.

19. Subversive Festival

NELJUDSKA MOĆ:
ALGORITMI KAPITALA

Phoebe V. Moore: Ljudi kao testni subjekti i EU paket zakonskih mjera za umjetnu inteligenciju

Nick Dyer-Witthford: Unutar i protiv neljudske moći: potkopavanje UI kapitalizma

Georgina Voss: Ovo nije kako izgleda

Lola Olufemi: Protiv zatvaranja obzora: Materijalistička imaginacija

John Preston: Umjetna inteligencija na kapitalističkom sveučilištu

Jacob Johanssen: Algoritmički maskulinitet: od manosphere do mainstreama

Cédric Durand: Prekomjerna akumulacija umjetne inteligencije: racionalnost, linije rasjeda i politika

Boris Buden: O drugoj strani dvojne revolucije: Ima li za "Praxis" života nakon smrti?

19. Subversive Festival: Neljudska moć: algoritmi kapitala

19. izdanje SUBVERSIVE FESTIVALA, koji spaja političku teoriju s umjetnošću filma, održat će se od 18. do 30. svibnja uz zajedničku temu *Neljudska moć: algoritmi kapitala*.

Podijeljen na filmski i teorijski dio, Subversive Festival počinje u zagrebačkom kinu Kinoteka u ponedjeljak, 18. svibnja uz novo izdanje Subversive film Festivala. filmovi će se natjecati za nagrade Wild Dreamer „Dragan Rubeša“ i to u kategorijama najboljeg dokumentarnog i igranog filma.

SUBVERSIVE FILM FESTIVAL (18. – 24. 5.) – Kino Kinoteka i Dokukino KIC

Ovogodišnja selekcija umjetničke direktorice Subversive Festivala Dine Pokrajac donosi dvadesetak igranih, dokumentarnih i hibridnih filmova koji isprepliću umjetnički zanos i društveni angažman. Bogati program donosi nove filmove renomiranih autora_ica kao što su Radu Jude, Bi Gan, Lucrecia Martel, Gianfranco Rosi, Mary Bronstein i Pedro Pinho te pobjednike prestižnih filmskih festivala u Locarnu, Cannesu, Berlinu, Kopenhagenu i Rotterdamu. Cjelokupan program konkurencije i raspored projekcija bit će objavljen 11. svibnja.

WILD DREAMER ZA ŽIVOTNO DJELO I RETROSPEKTIVA POSVEĆENA HEINY SROUR

U sklopu 19. Subversive film Festivala nagrada Wild Dreamer za životno djelo bit će dodijeljena kulturnoj libanonskoj redateljici Heiny Srou, autorici radikalnih i feminističkih filmova koje je snimala u nemogućim uvjetima tijekom ratova na koloniziranim područjima Bliskog istoka.

SIMPOZIJ SURADNJE IZMEĐU PERIFERIJA (21. – 23. 5. Dokukino KIC)

U sklopu simpozija *Suradnje između periferija* uz moderaciju redateljice Karle Crnčević i teoretičara filma i medija Sime Kokotovića kroz tri bloka tematizirat će se historijske i suvremene suradnje između filmskih radnika_ica iz Jugozapadne Azije te bivše Jugoslavije i Balkana, istražujući mogućnosti i oblike umrežavanja kao otpora u suvremenom digitalnom svijetu sve više ustrojenom po logici tehnofeudalizma.

KINEMATOGRAFIJE OTPORA – IZLOŽBA NOOR ABED U POGONU JEDINSTVO

U Pogonu Jedinstvu održat će se 8. izdanje Kinematografija otpora uz izložbu palestinske umjetnice Noor Abed čiji filmovi proučavaju snagu folklor kao vrela znanja. U svojim radovima Abed se bavi koreografijom i imaginarnim odnosima pojedinaca, stvarajući situacije koje naglašavaju povezanost palestinskog naroda i krajolika kroz poetične kolaže pjesme i plesa.

SUBVERSIVE FORUM (25. – 30. 5.) – NELJUDSKA MOĆ: ALGORITMI KAPITALA

Svijet u kojemu živimo ubrzano se mijenja. Ekonomska i politička moć velikih digitalnih kompanija raste iz dana u dan. Širenje umjetne inteligencije pokrenulo je golemi spekulativni mjehur koji se svakog trenutka prijeti rasprsnuti. Njena upotreba već danas seže od ubijanja civila u genocidu u Gazi do prodiranje velikih jezičnih modela u svaku poru naše svakodnevne. Naša naizgled nerazmrsiva saptenost u društvene medije i virtualnu simulaciju društvenosti sve više otkriva svoje destruktivno naličje: u širenju mržnje, proboju mizoginije i rasizma, nijekanju klimat-

ske znanosti i usponu nove radikalne desnice. Nesigurni platformski rad u mnogim sektorima sve više postaje nova normalnost.

19. Subversive Forum ima za cilj pružiti platformu za kritičku analizu i raspravu o širokom rasponu ekonomskih, društvenih i političkih tema povezanih s usponom informacijskih tehnologija, interneta, platformskog kapitalizma, društvenih medija i umjetne inteligencije.

U dijelu programa posvećenom tom tematskom fokusu, pod naslovom *Neljudska moć: algoritmi kapitala*, govorit će: Nick Dyer-Witford, Cedric Durand, Phoebe V. Moore, Lola Olufemi, Gorgina Voss, John Preston, Jacob Johanssen, Toni Prug, Paško Bilić, Felix Stalder, Paolo Cafoni, Vanja Subotić, i Boris Buden. Subversive Forum uključuje i paralelni modul naslovljen „Konstelacije političkog“, kako bi se suočili sa širim društvenim, ekonomskim i političkim pitanjima s kojima je svijet danas konfrontiran. U tom dijelu programa sudjeluju Adam Hanieh, Samar Zughool i drugi.

ANTIKAPITALISTIČKI SEMINAR (1. – 7. lipnja)

U prvom tjednu lipnja održat će se 6. Antikapitalistički seminar u suradnji s portalom Slobodni filozofski, program političke edukacije u kojem polaznici, predavači i aktivisti kroz zajednički rad mapiraju proturječja suvremenog kapitalizma te promišljaju strategije kolektivnog otpora. Neki od predavača i predavačica su: Nina Čolović, Domagoj Kučinić, Jovan Džoli Ulićević, Vladimir Milenković, Maja Solar, Lazar Petković, Karla Crnčević i drugi. ★

subverzivac

Br. 15, svibanj 2026., Ovo izdanje dio je projekta 19. Subversive Festivala • DIREKTOR SUBVERSIVE FESTIVALA: Nikola Devčić • UMJETNIČKA DIREKTORICA SUBVERSIVE FESTIVALA: Dina Pokrajac • PRODUCENT SUBVERSIVE FESTIVALA: Vedran Grladinović • VODITELJI SIMPOZIJA SURADNJE IZMEĐU PERIFERIJA: Karla Crnčević, Sima Kokotović • KUSTOSICE IZLOŽBE NOOR ABED – KINO-KOREOGRAFIJA KRAJOLIKA U SKLOPU PROGRAMA KINEMATOGRAFIJE OTPORA: Dina Pokrajac, Leila Topić • KUSTOS DIZAJN, SOCIJALIZAM, MODERNIZAM: DIDAKTIČKA IZLOŽBA: Dejan Kršić • SURADNICI DIZAJN, SOCIJALIZAM, MODERNIZAM: DIDAKTIČKA IZLOŽBA: Marko Golub, Tena Lovrenčić • UMJETNIČKI ŽIRI 19. SUBVERSIVE FILM FESTIVALA: Truls Lie, Margot Mecca, Sara Simić • PROGRAMSKI ODBOR SUBVERSIVE FORUMA: Stipe Ćurković, Karolina Hrga, Ante Andabak, Emina Bužinkić, Eva Marija Jurešić • STRUČNI SURADNICI SUBVERSIVE FORUMA: Boris Buden, Tomislav Hrga, Toni Prug, Mislav Žitko, Paško Bilić, Darko Vuketa, Velibor Mačkić • ŠKOLA SUVREMENE HUMANISTIKE / ANTIKAPITALISTIČKI SEMINAR: PREDAVANJA I RADIONICE DRŽE: Nina Čolović, Stipe Ćurković, Leonard Jurić, Karla Crnčević, Lazar Petković, Vladimir Milenković, Jovan Džoli Ulićević, Marko Vukčević, Maja Solar, Mate Rupić, Azul Aizenberg, Esteban Bellotto Kuziminsky, Ghassan Salhab, Dina Pokrajac • SEMINAR KOORDINIRAJU: Karolina Hrga, Nina Čolović, Eva Marija Jurešić, Andrea Vuljević • PROGRAMSKA PODRŠKA: Pogon, Restart, Kulturno informativni centar, Kontejner • PR&PRESS: Jelena Svirčić • UREDNIK WEB STRANICE I DRUŠTVENIH MREŽA: Miro Frakić • VODITELJICA TEHNIKE: Jasna Givens • PRINT KOORDINATORICA I VODITELJICA HOSPITALITAJA: Nika Bobić • HOSPITALITI: Mara Stjepanović • VOZAČ: Zlatko Brozović • PRIJEVOD FILMOVA I TITLANJE: Vanda Gajsak Đokić – DOBBIN D.O.O. • VIZUALNI IDENTITET: Ruta i Danijel Žeželj • GRAFIČKI DIZAJN: Ruta • WEB DIZAJN: BozooArt • PROGRAMIRANJE WEB STRANICE: Goran Zubak • AUTOR FESTIVALSKA ŠPICE: Ruben Finderle • GLAZBENA PODLOGA ŠPICE: Zarkoff - Endless • AUTOR NAGRADE WILD DREAMER: Nikola Vudrag • PROJEKCIONISTI: Miroslav Josip Kranjčec, Igor Šubat (kino Kinoteka), Val Mačukatin (Dokukino KIC) • BLAGAJNICE: Ivana Tolić (kino Kinoteka), Edvin Tišljarić (Dokukino KIC) • BILJEŠKE, TEKSTOVI I PRIJEVODI: Petra Bušelić, Dina Pokrajac, Karolina Hrga, Eva Marija Jurešić, Stipe Ćurković, Emina Bužinkić, Ante Andabak, Karla Crnčević, Sima Kokotović, Leila Topić, Milena Ostojić, Miro Frakić • FOTO I VIDEODOKUMENTACIJA: Zoe Šarlija, Sebastijan Borovčak, Skripta TV, Vida TV za HRT • Q&A: Tibor Đurđev, Laura Alhach, Nino Kovačić, Dina Pokrajac, Miro Frakić, Sara Simić, Zoran Stajčić • GLAVNE UREDNICE SUBVERZIVCA: Karolina Hrga, Dina Pokrajac • UREDNIŠTVO SUBVERZIVCA: Stipe Ćurković, Emina Bužinkić, Eva Marija Jurešić, Ante Andabak • TISAK: Sveučilišna tiskara Kolding • ZAHVALE: Maja Jurić Ivoš, Mario Kozina (kino Kinoteka), Hrvoje Hribar, Andrea Grgić (KIC), Oliver Sertić, Vanja Jambrović, Petra Babić, Klara Berdais (Restart), Janja Sesar, Martina Kontošić, Domagoj Šavor (Pogon), Vedran Horvat, Mladen Domazet (Institut za političku ekologiju), Estelle Halimi-Dagron, Alice de Parscau, Romana Čumbelić Omrčen, Olenka Zahorodni (Institut français de Croatie), Milena Ostojić, Davorica Begović, Ivana Šešlek (Kontejner), Nataša Vukas Stanojkovski i Hanja Rakovac Mašić (HRT), Nikola Bajto, Srpsko narodno vijeće i uredništvo Novosti, Aneta Vladimirov, Maša Samardžija, Nikola Lunić, Saša Milošević, Ivan Ramljak, Tomislav Šakić, Nina Kujundžić i Boris Pokrajac, Ida Biard, Marin Kovačević (ARTISAN), Željka Belanić, Arne Sannes Bjørnstad (Veleposlanstvo kraljevine Norveške u RH), Wendy Dorman-Smith, Bernard Vrban (Veleposlanstvo Republike Irske u Hrvatskoj), Seid Ružić (MCF Megacom), Igor Saračević i Marcella Jelić (Split Screen), Luka Rakamarić, Adela Lovrić, Catarina Boeiro (Doc's Kingdom), Daniella Verektenidi (Festival Cine Africano - FCAT)

Subverzivna pred-događanja

SKYFALL: Peter Kutin & NAMES

praizvedba kompozicije u sklopu Gibanja 2026.
organizacija: KONTEJNER i Subversive Festival
Pogon Jedinstvo, 17. svibnja u 19 sati

U nedjelju, 17. svibnja u 19 sati u sklopu nultog dana *Gibanja* donosimo program predotvorenja **praizvedbom kompozicije SKYFALL** Petera Kutina koju KONTEJNER realizira u suradnji sa Subversive Festivalom kao zajednički poklon publici. Peter Kutin: *SKYFALL* eksperimentalna kompozicija, 2026.

SKYFALL je zamišljen kao nastavak skladbe *UNSTABLE HORIZON*, koju je Kutin skladao također za ansambl NAMES, 2024. godine. Zajedno čine prva dva dijela trilogije koja kao konceptualno polazište uzima različite i (ne)moгуće perspektive promatranja neba te ih interpretira na različite načine. Za razliku od svojega prethodnika, *SKYFALL* izbjegava stabilno vizualno središte odnosno sidrišnu točku. Opetovano dovodi u odnos zvukove i slike koji su međusobno udaljeni, neprestano tragajući za novim i mogućim vezama te nastojeći uspostaviti zajedničku strukturu iz naizgled razdvojenih zona. Dok je u *UNSTABLE HORIZON* oblikovanje forme bilo koncipirano izrazito strogo, duž jedinstvene linije i fiksiranog pogleda, *SKYFALL* se u znatno većoj mjeri okreće kao su: gore – dolje – blizu – daleko – svijetlo – tamno – glasno – tiho, itd. Sve se doima fragmentiranim, raspršenim, besmisleno rezonirajućim i svjetlucajućim – buka dojmova. Čini se kako je najprije potrebno nešto naučiti da bi bilo moguće graditi i kako bi se forma mogla stvoriti. Korak po korak, inicijalno neobuzdani, sirovi zvučkovi natjerani su u nešto što nalikuje glazbenom sustavu, razapinjući nebo koje postoji samo kako bi se ponovno urušilo.

Peter Kutin (AT) bavi se zvukom i njegovim kompozicijskim mogućnostima u različitim okruženjima. Njegove izvan-disciplinarne radove karakterizira prožimanje glazbe sa slikom, skulpturom, svjetlom, kinetičkom umjetnošću i videom. Takvo dubinsko istraživanje međuovisnosti i međudjelovanja zvuka i vizualnih podražaja proširilo je njegovo umjetničko djelovanje daleko izvan granica glazbe, rezultirajući opusom eksperimentalnih filmova, multimedijalnih radova, kinetičkih skulptura i scenskih performansa. 2026. godine planiran je završetak rada na njegovom prvom dugometražnom filmu *Sound of Musick* [sic!]. Kutinov suradnički etos doveo je do suradnji s umjetnicima iz raznih disciplina i regija. Suradivao je s pionirkom umjetnosti zvuka Christinom Kubisch, filmskom redateljicom Sandrom Wollner, vokalisticom Freyom Edmondese (alias Elvin Brandi), koreografom Philippom Gehmacherom, grupom God's Entertainment te ansamblima poput Black Page Orchestra, NAMES i Studio Dan.

NAMES – New Art and Music Ensemble Salzburg (AT) je ansambl za suvremenu glazbu osnovan 2014. godine, sa sjedištem u Austriji. Okupljajući devet glazbenika iz šest europskih zemalja, ansambl NAMES razvija programe i koncepte koji objedinjuju različite vrste suvremene umjetnosti – od izvedbenih praksi i plesa do vizualnih umjetnosti i književnosti. Kroz suradnje s umjetnicima iz različitih područja ansambl kontinuirano proširuje i obogaćuje svoj pristup glazbi. Poseban naglasak stavlja se na uključivanje elektronike u zvuk ansambla. NAMES iza sebe ima

brojne izvedbe i koncerte na uglednim nacionalnim i međunarodnim festivalima i koncertnim pozornicama. Godine 2023. ansamblu NAMES dodijeljena je prestižna nagrada Ensemble Prize fondacije Ernst von Siemens. ★

IZLOŽBA

Dizajn, socijalizam, modernizam: Didaktička izložba

kustoska koncepcija: Dejan Kršić
suradnici: Marko Golub i Tena Lovrenčić
KIC – Galerija na katu, 19.–30. svibnja

Izložba *Dizajn, socijalizam, modernizam: Didaktička izložba* polazi od shvaćanja da upravo dizajn, vizualne komunikacije, popularna kultura i umjetnost u najširem smislu, mogu biti “kraljevski put” za analizu i tumačenje razvoja jugoslavenskog društva u periodu socijalističke modernizacije druge polovine 20. stoljeća. Svojom opsegom izložba ne pretendira na sveobuhvatni kritički pregled niti prikazati neki idealan izbor “najvećih remek djela” iz povijesti domaćeg dizajna, nego prije svega kroz prizmu dizajna i vizualnih komunikacija postavljati pitanja kako su se unutarnje dinamike i napetosti društvenih odnosa reflektirale u sferi jugoslavenske kulturne proizvodnje. Na koji su način vizualni jezik, grafički dizajn i umjetničke prakse oblikovali – i bili oblikovani – promjenama društva?

Priče koje danas kao društvo sebi pričamo o socijalističkom periodu i umjetnosti tog vremena daleko su od jednostavnih. Prepune su kontradikcija, ambivalentnosti, ideološki suprotstavljenih pozicija i tumačenja, i upravo zbog toga se – posebno u postsocijalističkom kontekstu – simplificiraju i svode na klišeje. Ustaljene odrednice kao što su “socijalistička umjetnost” i “umjetnost u socijalizmu”, često više prikrivaju nego što nam otkrivaju. Prva podrazumijeva da je cjelokupna umjetnost tog vremena nužno bila ideološki određena i predmet političkog dikatata. Druga sintagma pak odnos umjetnosti i društvenog predstavlja pasivno i depolitizirajuće, kao nešto što se “naprosto događalo” unutar društvenog sustava, svodeći tako

ZAGREB OSLOBODEN

Danas 8. maja poslije teških borbi trupe Jugoslavenske armije zauzele su i oslobodile glavni grad federalne Hrvatske – ZAGREB

umjetnice i umjetnike na pasivne aktere bez stvarne moći djelovanja, kreiranja društvenih transformacija ali i pregovaranja i otpora. U oba slučaja tako se prikrivaju složeni međuodnosi umjetnosti i politike. Sintagma *umjetnost socijalizma*, priznaje da su umjetnost i dizajn tog razdoblja nastajali u dinamičnim odnosima prema socijalističkom projektu modernizacije i društvene emancipacije.

Shvaćajući proizvode grafičkog dizajna kao materijalne tragove jednog društva u određenom vremenu, izložba *Dizajn, socijalizam, modernizam* posvećena je odnosu, smjenama i međusobnim napetostima tendencija koje su poznate ali često nejasno definirane – ili do karikature pojednostavljene – pod nazivima *socijalistički realizam*, *socijalistički modernizam* i *socijalistički estetizam*. Dok je rascjep socijalističkog realizma i socijalističkog modernizma često tematiziran, pa tako i sveden na nekoliko često problematičnih klišeja, odnos socijalističkog modernizma i socijalističkog estetizma je daleko manje i rjeđe obrađivan.

Sam pojam *socijalističkog estetizma* skovao je književni teoretičar **Sveta Lukić** za promjene u književnosti pedesetih i šezdesetih godina, a kasnije se povremeno koristio i u likovnoj kritici – posebno u promišljanjima arhitekture (npr. spomeničke produkcije **Bogdana Bogdanovića**) te u analizi promjena lirske apstrakcije i posebno komodifikacije radikalnog enformela. U hrvatskoj likovnoj kritici, međutim, taj pojam nije zaživio niti se posebno teorijski promišljao, a osobito ne u odnosu na produkciju grafičkog dizajna koja se zadržava u tradicionalnim suprotstavljanjima realizma i modernizma, figuracije ilustratorskog pristupa i redukcije geometrijske apstrakcije.

Pojam *Didaktička izložba*, upotrebljen u podnaslovu, izravna je referenca na davnu *Didaktičku izložbu* apstraktne umjetnosti koju je kasnih 50-ih pokrenula grupa umjetnika, povjesničara umjetnosti i kustosa okupljenih oko tadašnje Gradske galerije suvremene umjetnosti (danas MSU) ali podsjeća i na izložbu *Designed in Croatia – Didaktička izložba* koju je 2009. **Kršić** realizirao u tada novopokrenutoj **Galeriji Hrvatskog dizajnerskog društva**, pa ovu izložbu možemo shvatiti kao nastavak interesa za ono što nazivamo “knjigom u mediju izložbe”. Sastoji se od mnoštva u prostoru “kolažiranih” originalnih radova, reprodukcija, tekstova, referenci i fusnota koje govore o promjenama dizajna, vizualnih komunikacija i u širem smislu umjetnosti i društva tijekom četiri desetljeća. ★

Subverzivna pred-događanja

Branko Milanović, izvor: wikimedia.org

RAZGOVOR

Branko Milanović: Velika globalna transformacija

moderatori: Mislav Žitko, Stipe Ćurković
Lauba, 21. travnja u 19 sati

Zivimo u vrijeme geopolitičkog previranja, kriza i uspona autoritarnog nacionalizma. Koji su dublji historijski i ekonomski razlozi tih procesa? Branko Milanović, američko-srpski ekonomist svjetskog renomea, u svojoj posljednjoj knjizi *Velika globalna transformacija: nacionalni tržišni liberalizam u multipolarnom svijetu*, ponudio je sugestivan odgovor: pola stoljeća neoliberalizma i globalizacije stvorilo je dva „pobjednika“. Na globalnoj razini, uspon Azije, pogotovo Kine, promijenio je ekonomski odnos snaga u svijetu. Povratak Azije kao značajne ekonomske regije u svjetskoj ekonomiji išao je ruku pod ruku sa stvaranjem novih srednjih klasa i formiranjem novih elita u dotad siromašnim društvima. U zapadnim kapitalističkim zemljama, od neoliberalizma najviše su profitirali najbogatiji slojevi, dok su se mnogi drugi našli na gubitničkoj strani: radnici uslijed deindustrijalizacije, potom i srednje klase, s padajućim udjelom u distribuciji novostečenog bogatstva. Usporni autoritarizama i nacionalizma predstavljaju reakciju na te paralelne procese, i označavaju kraj neoliberalne globalizacije. ★

USUSRET 19. SUBVERSIVE FORUMU

Neljudska moć: algoritmi kapitala

Uspon umjetne inteligencije i utrka za stvaranje opće umjetne inteligencije mogu se činiti neizbježnom točkom dospijeca historijske putanje pogonjene imperativima kapitala: „opći intelekt“ – kolektivno ljudsko znanje i kapaciteti ekspropirani, supsumirani i, na koncu, transcendirani tehnološkim artefaktom kapitala pod komandom kapitala. Dakle: fantazma kapitala kao potpuno autonomnog i suverenog subjekta konačno ostvarena? Sve i da je tako, ostaje činjenica da kapital nikada ne može pobjeći od svojih inherentnih kontradikcija.

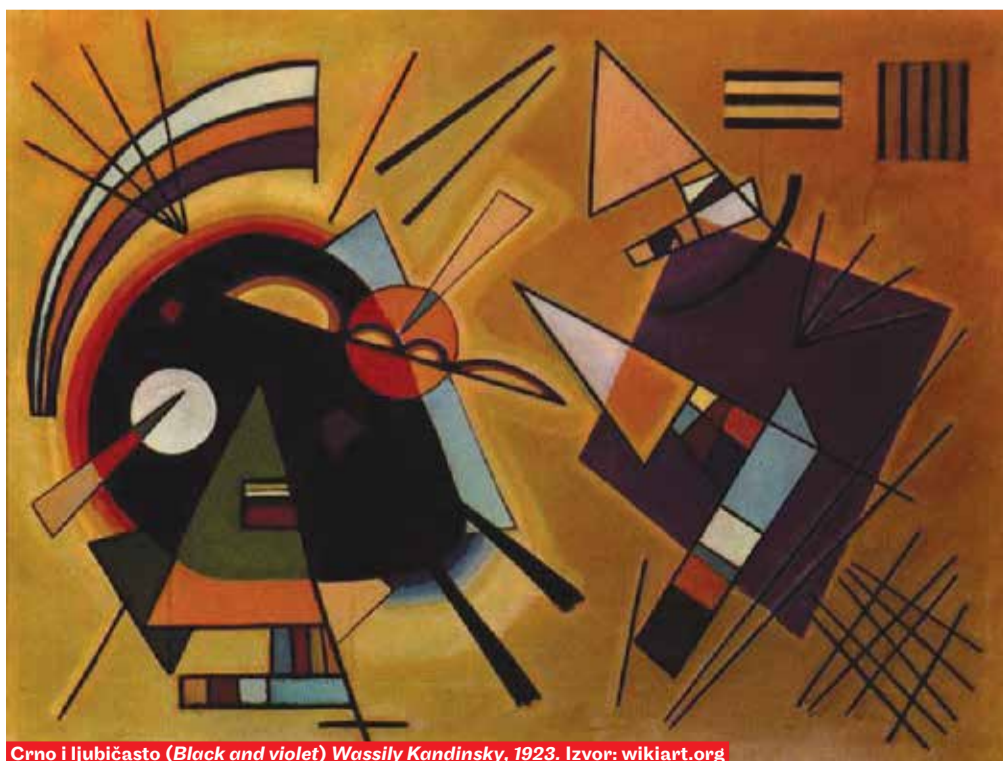
Ne tako davno, u danima njegova inicijalnog širenja, internet je probudio dugo usnule utopijske nade. Usred dugog historijskog povlačenja ljevice, činilo se da nove komunikacijske tehnologije obećavaju šansu za obrat sudbine. Širio se novi vokabular i entuzijazam je zahvatio mnoge: govor o decentralizaciji, o mrežama, o horizontalizmu i demokratizaciji neko vrijeme se činio sveprisutan. Vjera u novu priliku da se riješi kvadraturu kruga tvrdoglavih fundamentalnih dilema: odnosa prema oblicima organizacije, prema državi, prema konstituciji zajednice, prema samoj domeni rada. Svijet se, tvrdili su, nalazio na pragu potpuno nove realnosti: post-nacionalne, post-materijalne, nadomak društva poslije rada. Ništa, uvjerali su nas, neće ostati isto.

Ali s usponom digitalnih monopola, taj idilični mjehur je prsnuo i mnogi su bili prisiljeni – ponekad nevoljko i slovajući – iznova učiti stariji konceptualni vokabular, već toliko puta proglašen mrtvim ili zastarjelim: vokabular kapitala i društvenih oblika, njegovih metamorfoza i strukturnih prinuda, njegove inherentne tendencije da nove tehnologije supsumira pod vlastitu logiku i imperativ, oprečne svakoj alternativnoj koncepciji temeljnoj na predodžbama o demokratskoj de-liberaciji. Stara inverzija kapitala, još jednom reprizirana,

uživo i pred našim očima: umjesto oslobođenja ljudskih bića od tlake *posredstvom* tehnologije, „oslobođenje“ *same tehnologije* od ljudskih prioriteta i potreba – sablasno doslovno oprimjerenje onoga što je Marx već 1844. nazvao „neljudskom moći“ kapitala.

Iz te perspektive, uspon umjetne inteligencije i utrka za stvaranje opće umjetne inteligencije mogu se činiti neizbježnom točkom dospijeca historijske putanje pogonjene imperativima kapitala: „opći intelekt“ – kolektivno ljudsko znanje i kapaciteti ekspropirani, supsumirani i, na koncu, transcendirani tehnološkim artefaktom kapitala pod komandom kapitala. Dakle: fantazma kapitala kao potpuno autonomnog i suverenog subjekta konačno ostvarena? Sve i da je tako, ostaje činjenica da kapital nikada ne može pobjeći od svojih inherentnih kontradikcija. Čak i njegovi najentuzijastičniji trbuhozborci, najglorificiranije karakterne maske na vrhu piramide, sada mrmore o predstojećem urušavanju UI mjehura i još jednom neizbježnom skoku u ekonomski bezdan. Znači: na koncu ipak samo još jedan kolaps, još jedna kriza, u

Pukotine su svugdje. Potrošnja vode i energije podatkovnih centara (i to su samo njihovi najupadljiviji ekološki troškovi), nasilje i bijeda kojima se podvrgavaju cijele regije svijeta u utrci za rijetkim metalima o kojima velik dio novih komunikacijskih tehnologija ovisi, sweat shopovi i hipereksploatacija u tvornicama u kojima se pametni telefoni sastavljaju izvrgavaju ruglu sve tvrdnje o post-materijalnoj ekonomiji s onu stranu rada.

Crno i ljubičasto (Black and violet) Wassily Kandinsky, 1923. Izvor: wikiart.org

Subverzivna pred-događanja

razmjerima koji prijete nadmašiti pucanje dotcom mjehura, financijski slom iz 2008., Veliku recesiju? Opseg predstojeće ekonomske i socijalne destrukcije nitko ne može sa sigurnošću predvidjeti.

Ono o čemu ne moramo spekulirati destruktivni su učinci kojima već sada svjedočimo i kojima smo prisiljeni svakodnevno navigirati – intelektualno, politički, psihički, kao društva i kao individue. Pukotine su svugdje. Potrošnja vode i energije podatkovnih centara (i to su samo njihovi najupadljiviji ekološki troškovi), nasilje i bijeda kojima se podvrgavaju cijele regije svijeta u utrci za rijetkim metalima o kojima velik dio novih komunikacijskih tehnologija ovisi, sweat shopovi i hipereksploatacija u tvornicama u kojima se pametni telefoni sastavljaju izvravaju ruglu sve tvrdnje o post-materijalnoj ekonomiji s onu stranu rada. Sada već dobro dokumentirane posljedice naše stalne uronjenosti u tobože „društvene“ medije, erozija i zamjena društvenih veza s para-društvenim surrogatima na algoritmički pogon, širenje epidemije usamljenosti i mentalnih oboljenja, dramatični porast samoubojstava među tinejdžerima – gorka parodija nekadašnjih obećanja o svijetu univerzalne povezanosti. Virtualne „eho komore“ koje svakoga od nas zatvaraju u vlastiti informacijski mjehur, skrojen i hranjen invazivnim algoritmima, pogodujući viralnom širenju teorija zavjere, „alternativnih činjenica“ i nijekanja znanosti, najizraženije i najopasnije u odnosu na klimatsku znanost – groteskna inverzija prosvjetiteljskih ideala javne sfere čak i kao normativne fikcije. Preplavljanje digitalnih baza podataka s UI generiranim slopom i UI halucinacijama koje u travestiju izokreću obećanje o internetu kao univerzalnoj knjižnici kolektivnog ljudskog znanja. Bauk automatizacije i masovnog gubitka radnih mjesta, prijetnja da ćemo postati suvišni, strateški napuhana i promovirana od korporativnih prodavača tih tehnologija, u očajničkom pokušaju da učine profitabilnim goleme investicije koje se već sada čine neiskupljive, pervertirajući sisanje nesigurnosti u poslovni plan, anomiju u poslovni model. Uspon novih fašizama, sve glasnije imperijalističko zveckanje oružjem, brutalizacija javnog diskursa, huškački *feedback loopovi* koji hrane mizoginiju, rasizam, mržnju prema migrantima, mržnju prema Drugima; *live stream* genocida u kojemu oružani sustavi na UI pogon autonomno određuju mete i rutinski ubijaju civile degradiraju svako tehnioptimističko brbljanje o svijetu kao post-nacionalnom „global-

nom selu“ na status cinične farse.

Bilo bi prejednostavno i brozpleto situaciju s kojom smo suočeni pripisati isključivo usponu i učincima novih informacijskih tehnologija i umjetne inteligencije. Ali barem jednako sigurno je da ih ne možemo ignorirati kao važne aspekte nove društvene realnosti. Teški rad kritičke analize ostaje imperativan ako želimo razmrsiti konce i nadići puku deskripciju kaotičnih površinskih pojavnosti. Međutim, kako stvari stoje, i kritička teorija je vrlo udaljena od konsenzusa oko pitanja kako tu novu realnost ocijeniti ili koje konceptualno oruđe je najprikladnije za dekodiranje njene dubinske logike. To nigdje nije očitije nego u raspravama oko koncepta „tehnofeudalizma“: gdje jedni vide uspon novog načina proizvodnje, drugi inzistiraju na kontinuitetu s fundamentalno kapitalističkom logikom. Sve izvjesnije je, međutim, da je tehnoutopizam nedavne prošlosti među velikim dijelovima ljevice ustupio mjesto distopijskom viđenju budućnosti.

Licem u lice s ubrzavajućim procesima fašizacije, s predstojećim kolapsom još jednog gigantskog spekulativnog mjehura, s opscenim spekta-

Bauk automatizacije i masovnog gubitka radnih mjesta, prijetnja da ćemo postati suvišni, strateški napuhana i promovirana od korporativnih prodavača tih tehnologija, u očajničkom pokušaju da učine profitabilnim goleme investicije koje se već sada čine neiskupljive, pervertirajući sisanje nesigurnosti u poslovni plan, anomiju u poslovni model. Uspon novih fašizama, sve glasnije imperijalističko zveckanje oružjem, brutalizacija javnog diskursa, huškački *feedback loopovi* koji hrane mizoginiju, rasizam, mržnju prema migrantima, mržnju prema Drugima

Ulomak (Molotovljev koktel) (Excerpt (Molotov Cocktail)) Julie Mehretu, 2003. Izvor: wikiart.org

klom prvog uživo prenesenog genocida u ljudskoj povijesti, s morbidnom ravnodušnošću centara moći globalnog Sjevera, s egzistencijalnom prijetnjom ekološke katastrofe bez presedana u zabilježenoj ljudskoj povijesti, određena razina pesimizma intelekta čini se i više nego opravdana – sve drugo previše bi zaudaralo na trivijalizaciju, previše bi se približilo suučesništvu u njeznoj realnosti koje i dalje prevladava u službenom diskursu vladajućih.

Pa ipak, kritika postojećih odnosa oduvijek čini samo jednu polovicu historijskog mandata ljevice. Druga je identificirati pukotine u zdanju postojećeg, tražiti načine da ih se učini politički produktivnim u službi fundamentalne društvene transformacije. Možda urgentnije nego ikada prije, u ovoj epohi prijetećih katastrofa, ta dvostruka obaveza je izazov na koji smo dužni odgovoriti, dug prema budućnosti pred kojim si ne možemo priuštiti ustuknuti. Prognoze nisu obećavajuće, ali sve izvjesnije je da bez presudnog udjela ljevice u njenom oblikovanju, budućnosti za mnoge od nas neće ni biti, ne onakve u kakvoj bismo htjeli živjeti. ★

Licem u lice s ubrzavajućim procesima fašizacije, s predstojećim kolapsom još jednog gigantskog spekulativnog mjehura, s opscenim spektaklom prvog uživo prenesenog genocida u ljudskoj povijesti, s morbidnom ravnodušnošću centara moći globalnog Sjevera, s egzistencijalnom prijetnjom ekološke katastrofe bez presedana u zabilježenoj ljudskoj povijesti, određena razina pesimizma intelekta čini se i više nego opravdana

19. Subversive Forum

PREDAVANJE

Phoebe V. Moore: Ljudi kao testni subjekti i EU paket zakonskih mjera za umjetnu inteligenciju

moderira: Tomislav Medak
25. svibnja / ponedjeljak / 19.00
Kulturno informativni centar
(KIC) / Preradovićeva 5, Zagreb

U svom prethodnom radu tvrdila sam da su pristanak i rizik nedovoljno zaštićeni društveni odnosi u regulatornim okruženjima povezanim s umjetnom inteligencijom i podacima. Putevi za smisljeni (ljudski) pristanak na prikupljanje podataka nestaju, dok se 'razumni' (ljudski) parametri rizika u okruženjima za testiranje umjetne inteligencije šire. Aktivnosti usklađivanja unutar Akta o umjetnoj inteligenciji podudaraju se i s novom agendom pojednostavljanja Digitalnog [+AI] paketa zakonskih mjera (Omnibus) Europske unije, koja bi mogla dovesti do smanjenja onoga što nazivamo 'svjesnom društvenošću'. Iako su europski pravni okviri do određene mjere do sada štitili točnost internetskog profila te pravo na privatnost, a sada zabranjuju 'nudifikaciju' (stvaranje lažnih golih slika putem umjetne inteligencije), oni zasigurno nisu spriječili brojne povrede podataka koje vrši umjetna inteligencija, niti su osigurali bolju savjetodavnu ulogu radnika, a kamoli proporcionalnost radničkih u odnosu na poslovne interese. Ne-koć centrirani ljudski subjekt, koji je bio istaknut unutar Industrije 5.0, sada se recentrira, pa čak i uklanja.

Napredak umjetne inteligencije ugrožava same naše subjektivitete, no svaka zaštita osobnosti ili 'ljudskosti' na radu već je sada gotovo pa potpuno nestala. Nedostaju precizne tipologije koje bi štitile ne samo značenje, već ono što

držimo kao 'svjesne' karakteristike rada. Samo 'centriranje' ljudi nije dovoljno, te moramo zahtijevati da svi ljudi budu predstavljeni na homogenoj platformi koja se nameće novom europskom legislativom, i ljudskost na radu, sada moraju odražavati svjesnost kako bi bili legitimni. Koji će svjesni društveni odnosi opstati u sadašnjim radnim okruženjima, gdje se umjetna inteligencija predstavlja kao *fait accompli*? Ako budu izvršene, izmjene paketa zakonskih mjera o pristanku, definicijama osobnih podataka te skraćeni i 'pojednostavljeni' standardi usklađenosti, degradirati će radnike s nekada zaštićene uloge 'ispitanika' na 'proizvođače podataka', te pretvoriti ljudsku populaciju u poligon za testiranje umjetne inteligencije od strane velikih tehnoloških kompanija, gdje 'ispitanici' postaju 'testni subjekti'. Ovo izlaganje govori o zane-marenom središtu, što će reći ljudima, društvenim odnosima i konačno svjesnosti, kako bi se identificiralo što je izostavljeno i što je na kocki za radnike u današnjem preoblikovanju paketa zakonskih mjera o umjetnoj inteligenciji.

Phoebe V. Moore radi kao profesorica menadžmenta i budućnosti rada na Sveučilištu Essex, unutar Grupe za menadžment i marketing na Poslovnoj školi Essex (EBS) u Colchesteru, Engleska (2022. – danas). Njezine publikacije uključuju knjigu *The Quantified Self in Precarity: Work, Technology and What Counts* (Routledge, 2017) i dvije knjige čija je urednica: *Augmented Exploitation: Artificial Intelligence, Automation and Work* (Pluto Press, 2021) i *Handbook of Research on the Global Political Economy of Work* (Edward Elgar Publishing, 2023) ★

Phoebe V. Moore, izvor: Osobna arhiva autorice

Georgina Voss, izvor: Osobna arhiva autorice

PREDAVANJE

Georgina Voss: Ovo nije kako izgleda moderira: Ante Andabak

26. svibnja / utorak / 17.00
Kulturno informativni centar (KIC) /
Preradovićeva 5, Zagreb

Slike generirane umjetnom inteligencijom postale su uobičajene, što odražava način na koji je AI sve više ugrađen u svakodnevni život i izaziva strahove da živimo u kulturi ispunjenoj vizualnim poluistinama i alternativnim istinama. Ipak, slike su oduvijek bile neizvjesne, konsenzualno definirane i otvorene za kontekstualnu interpretaciju. Ovo predavanje istražuje rad i moć koju sintetičke slike ostvaruju onkraj realizma i vjerodostojnosti.

Georgina Voss umjetnica je, spisateljica i edukatorica čiji rad istražuje prisutnost i politiku tehnologija velikih razmjera te teške industrije kroz performans, multimedijске instalacije, vizualnu praksu i pisanje. Autorica je knjige *Systems Ultra: Making Sense of Technology in a Complex World* (Verso, 2024.). Georgina je izlagala i nastupala u institucijama kao što su transmediale, Auto Italia South East, TAC Eindhoven, STUK, V&A London, Brighton Digital Festival, Deutsches Technikmuseum Berlin, Tate Modern i London Digital Festival; objavljivala je u *The Guardianu*, *Harvard Design Magazineu*, *The Atlanticu*, *Vittlesu* i drugim publikacijama. Suosnivačica je i vodila kreativne studije Strange Telemetry i Supra Systems Studio (University of the Arts London). Georgina ima doktorat na SPRU-u Sveučilišta u Sussexu, a trenutno je gostujuća profesorica na Odjelu za znanost i tehnologiju (Science and Technology Studies Dept) na University College London (UCL). ★

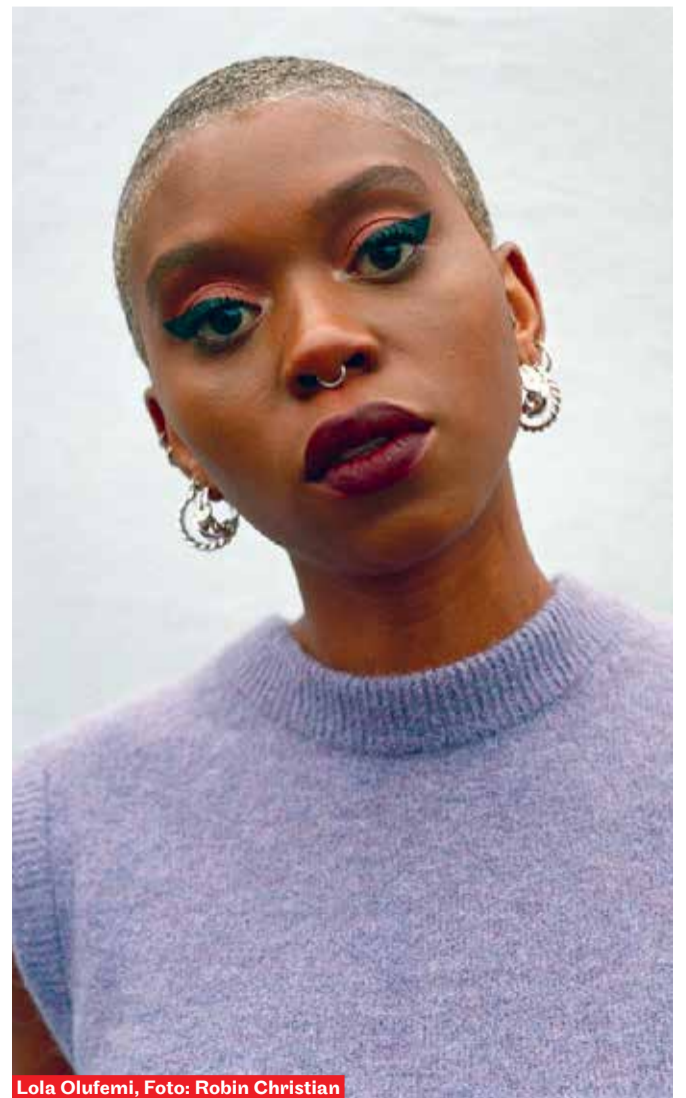
PREDAVANJE

Lola Olufemi: Protiv zatvaranja obzora: Materijalistička imaginacija

moderira: Karolina Hrga
26. svibnja / utorak / 18.45
Kulturno informativni centar (KIC) / Preradovićeva
5, Zagreb

Reflektirajući o procesu zajedničkog stvaranja digitalnog asamblaža pod naslovom „OVO JE TEMPORALNI PEJZAŽ, OVDJE NEĆETE NAĆI SMJER“ s inženjerkom Agnes Cameron 2024. godine, predavanje razmatra mogućnosti koje nude imaginacija i relacijske estetske prakse u kritici afektivnog režima fašizma. Postavlja se pitanje: na koji način angažman s materijalnim tragovima radikalnih društvenih pokreta, kao dio relacijske estetske strategije, može otvoriti nove načine promišljanja i djelovanja protiv materijalnog i simboličkog nasilja kapitalizma? Nasuprot algoritamskoj sadašnjosti, ponovno ispitujem kulturu kao put kroz koji se mogu kultivirati privrženosti slobodi i ponovno oživjeti funkcionalni elementi utopije.

Lola Olufemi je Crna feministička autorica i istraživačica iz Londona. Predavačica je na Studiju kritičke teorije likovnih umjetnosti (*Fine Art Critical Studies*) na Sveučilištu Goldsmiths. Njezin rad se fokusira na upotrebnu vrijednost političke imaginacije u tekstualnim i vizualnim kulturama radikalnih društvenih pokreta, istražujući ulogu koju kulturna proizvodnja ima u materijalnoj dimenziji otpora i kolektivnom konceptualiziranju budućnosti (*futurity*). Autorica je knjige *Feminism Interrupted: Disrupting Power* (Pluto Press, 2020.), *Experiments in Imagining Otherwise* (Hajar Press, 2021.) te nadolazeće *Against Literature* (Peninsula Press, 2026.). Članica je „bare minimuma“, interdisciplinarnog antiradnog umjetničkog kolektiva. Povremeno se bavi kuriranjem te je članica organizacijskog tima Feminističke knjižnice u Peckhamu. ★

Lola Olufemi, Foto: Robin Christian

19. Subversive Forum

Nick Dyer-Witthford, izvor: rosalex.de

PREDAVANJE

Nick Dyer-Witthford: Unutar i protiv neljudske moći: potkopavanje UI kapitalizma

moderira: Darko Vuketa
26. svibnja / utorak / 20.30
Kulturno informativni centar (KIC) / Preradovićeva
5, Zagreb

Pojavljaju se novi ciklusi borbi koje se vode unutar i protiv UI kapitalizma. Neki od tih pokreta i žarišnih točaka uključuju aktivizam usmjeren na egzistencijalni rizik; sindikalno organiziranje; borbe oko autorskih prava; namjerno trovanje podataka (data-poisoning) i sabotaze; pobune protiv podatkovnih centara; protivljenje autonomnom oružju; antifašističke i antiautoritarne mobilizacije; kontranarativi koji pobijaju hype; te pitanja alternativne regulacije i upravljanja. Takav je aktivizam razlomljen između reakcionarnog i progresivnog protivljenja UI-ju, te između abolicionističkih i aproprijativnih pozicija, a njegov utjecaj i putanja ostaju neizvjesni. Ipak, otpori UI kapitalizmu, koji se odvijaju uz po-

krete protiv društvene nejednakosti i ekološkog uništenja te su s njima povezani, sada su važna manifestacija kolektivne kontramoci protiv vladajućeg poretka.

Nick Dyer-Witthford, profesor emeritus na Sveučilištu Western Ontario, autor je knjige *Cyber-Marx: Cycles and Circuits of Struggle in High Technology Capitalism* (Chicago: University of Illinois, 1999) i *Cyber-Proletariat: Global Labour in the Digital Vortex* (London: Pluto Press, 2015), koautor je knjige *Inhuman Power: Artificial Intelligence and the Future of Capitalism* (Pluto, 2019) i, najnovije, s Alessandrom Mularoni, knjige *Cybernetic Circulation Complex: Big Tech and Planetary Crisis* (Verso, 2025). ★

Jacob Johanssen, izvor: Osobna arhiva autora

PREDAVANJE

Jacob Johanssen: Algoritmički maskulinitet: od manosfere do mainstreama

moderira: Stipe Ćurković
27. svibnja / srijeda / 18:45
Kulturno informativni centar (KIC) /
Preradovićeva 5, Zagreb

U ovom predavanju ću krenuti od povijesne skice manosfere i zatim se okrenuti sadašnjosti, u kojoj je postepeno ušla u mainstream putem društvenih medija, kako u politici tako i u široj kulturi. Zatim ću predstaviti psihoanalitičko tumačenje psihodinamike manosfere i baviti se pitanjem u kakvom odnosu stoji sa suvremenim strukturnim krizama.

Jacob Johanssen je izvanredni profesor na Sveučilištu St. Mary's u Londonu. Autor je nekoliko knjige, uključujući *Fantasy, Online Misogyny and the Manosphere* (2022), i, u koautorstvu sa Steffenom Krügerom, *Media and Psychoanalysis: A Critical Introduction* (2022). Jacob je član izvršnog odbora Udruženja za psihosocijalne studije i osnivač-istraživač je u Britanskom psihoanalitičkom vijeću (British Psychoanalytic Council). ★

John Preston, izvor: Osobna arhiva autora

PREDAVANJE

John Preston: Umjetna inteligencija na kapitalističkom sveučilištu

moderira: Eva Marija Jurešić
27. svibnja / srijeda / 17.00
Kulturno informativni centar (KIC) / Preradovićeva
5, Zagreb

Naša suvremena sveučilišta postoje u vihoru financijskih i menadžerskih sila. U toj oluji, umjetna inteligencija ne predstavlja ništa novo. Ona je arhaična obrazovna tehnologija, jednostavan stroj i oblik kapitala, omogućujući supsumciju akademskog rada i proizvodnju golemog raspona obrazovnih roba za profit. Već mrtav rad,

UI pokreće menadžerske monstruoznosti (piksarifkacija), dok reanimira leševe mrtvih predavača.

Paradoksalno, samoubojstvo kapitalističkog sveučilišta putem umjetne inteligencije moglo bi rekonstituirati nove oblike obrazovanja temeljene na neizbježnoj superiornosti LI-ja (ljudske inteligencije) i suradnji.

John Preston je autor nekoliko knjiga, uključujući *Artificial Intelligence in the Capitalist University* (2021) i *Utopia in the Factory: Prefigurative Knowledge against Cybernetics* (2025) (zajedno s Rhiannon Firth). Uskoro će biti objavljena i *Apocalypse Capitalism: Economic Visions after Nuclear War* (2026). Njegovo istraživanje je usredotočeno na egzistencijalnu prijetnju, katastrofe i krize u obrazovanju i proizvodnji znanja. Zaposlen je kao profesor emeritus sociologije na Odjelu za sociologiju i kriminologiju na Sveučilištu Essex. ★

19. Subversive Forum

PANEL

Otjelovljeni otpor protiv geografija imperija

sudjeluju: Leila Awadallah, Linda Al Rajabi, Samar Zughool, Anwar Samara
 moderira: Emina Bužinkić
 27. svibnja / srijeda / 20.30
 Kulturno informativni centar (KIC) / Preradovićeva 5, Zagreb

Ovaj panel isprepliće prakse arhitekture, pokreta, umjetnosti u zajednici i kritičke pedagogije kako bi otpor prizvao i gradio kao življenu, afektivnu, djelatnu praksu koja se ostvaruje kroz tijela, prostore i odnose. To čini iz pune svjesnosti kontinuirane brutalizacije Palestine, gdje nasilni rezovi rascjepuju zemlju i ostavljaju je da krvari kroz vrijeme i generacije.

Odbijajući kolonijalno imenovanje tzv. Bliskog istoka kao kartografske pogodnosti imperija, panel postavlja pitanje što znači misliti i osjećati izvan nametnutih geografija—prema zemljama, povijestima i solidarnostima koje opstaju unatoč fragmentaciji, okupaciji i brisanju.

U dijalogu s Anwar Samara, Leila Awadallah, Samar Zughool i Linda Al Rajabi, panel istražuje kako utjelovljene prakse ponovno zamišljaju povezanost kroz nasilno podijeljene zemlje i živote. Od ponovnog "šivanja" prostora kroz spekulativni urbani dizajn, preko plesanja tuđe i otpora u kolektivni pokret, do dijasporske umjetnosti kao feminističke metode i učionica kao mjesta kritički probranog stvaranja svijeta—ove intervencije inzistiraju na životu unutar struktura smrti i politika oslabljivanja.

Glasovi sudionica panela naglašavaju kako tijela pamte ono što granice nastoje prekinuti; kako zemlja čuva povijesti koje nadživljavaju karte imperija; te kako otpor nastaje kroz svakodnevne prakse poučavanja, kretanja, izgradnje i zamišljanja drukčijih svjetova. U vremenu obilježenom masovnim nasiljem, razvlašćivanjem i kontinuiranim genocidom, ovaj panel afirmira otjelovljeni otpor kao silu koja vraća značenje, obnavlja odnose i održava politike života izvan geografija imperija.

Linda Al Rajabi, Foto: Zoe Šarlija

Anwar Samara, izvor: Osobna arhiva autorice

Leila Wadallah, Foto: Sabrina Hasmin Hammoudeh

Samar Zughool, izvor: Osobna arhiva autorice

Linda Al Rajabi je rođena u malom gradu u Bosni i Hercegovini, gdje je provela rano djetinjstvo s roditeljima, sestrom i bratom. Po izbijanju rata, njezina je obitelj evakuirana iz opkoljenog rodnog grada u Karlovac, gdje je završila osnovnu i srednju školu. Visoko obrazovanje nastavila je u Zagrebu, na Filozofskom fakultetu, gdje je diplomirala anglistiku i turkologiju. Tijekom djetinjstva i odrastanja, Linda se svakog ljeta vraćala u Hebron u Palestini, svjedočeći sustavnom brisanju zemlje koja je generacijama pripadala njezinim precima.

Anwar Samara je palestinska arhitektica, urbanistica i istraživačica. Magistrirala je na Sveučilištu u Ljubljani s fokusom na strategije urbanističkog projektiranja u Palestini. U svom radu istražuje arhitekturu kao oblik otpora u uvjetima okupacije. Kroz vlastitu praksu naglašava na koji način prostorni dizajn može očuvati identitet, potaknuti otpornost te pružiti izazov sustavima kontrole.

Leila Awadallah je plesačica, koreografkinja i suradnica u zajednici u Minneapolisu, Mni Sota Makoce, a ponekad i u Beirutu. Umjetnička je direktorica plesnog projekta *Body Watani* zajedno sa svojom sestrom Noelle Awadallah. Njezin umjetnički rad stavlja Palestinu u središte, ukorjenjujući svoja utjelovljena istraživanja u praksama koje remete kolonijalne narative doseljenika, istovremeno pozivajući, prizivajući i zahtijevajući pravo na povratak i kulturnu INTIFADU. Leila je primila više stipendija: DanceUSA, McKnight, Jerome Hill i Daring Dances. Na njezin umjetnički rad značajno su utjecale godine rada s Ananya Dance Theatre, Theatre of Women of the Camp (Libanon) i El-Funoun (Palestina).

Samar Zughool je istraživačica i umjetnica angažirana u zajednici (community artist) u sklopu organizacije *Reka Si*, dijasporne interseksionalne feminističke organizacije posvećene istraživanju i umjetnosti. Doselila je iz Jordana u Sloveniju 2014. godine, a svoj je magistarski rad posvetila ulozi pokreta za ženska prava u reformi javnih politika nakon Arapskog proljeća. Trenutačno je doktorandica na Fakultetu za socijalni rad Sveučilišta u Ljubljani, gdje istražuje umjetničko djelovanje dijaspornih zajednica kao metodologiju kritičkog i feminističkog socijalnog rada. ★

BOGDAN DENIĆ

KALJENJE IDENTITETA

PREDSTAVLJANJE KNJIGE

Bogdan Denić: Kaljenje identiteta – autobiografija i priča o demokratskoj ljevici u dvije države (SNV i Sandorf)

sudjeluju: Marijana Stojčić, Branka Šesto, Hrvoje Tutek
 moderira: Aneta Vladimirov
 28. svibnja / četvrtak / 17.00
 Kulturno informativni centar (KIC) / Preradovićeva 5, Zagreb

Knjiga *Kaljenje identiteta: Autobiografija i priča o demokratskoj ljevici u dvije države* autora Bogdana Denića (1929. – 2016.) svjedoči o životu oblikovanom na raskršću zemalja, jezika i ideologija. Sociolog, politički teoretičar, univerzitetski profesor i aktivist, jedan od osnivača Democratic Socialists of America (DSA) i značajna figura mirovnog pokreta tijekom jugoslavenskih ratova devedesetih, Denić je veći dio života proveo između Sjedinjenih Američkih Država i prvo Jugoslavije, a zatim Srbije i Hrvatske – između teorije i političke prakse, nade i razočarenja.

Ova autobiografija nije sentimentalni pogled unazad, već promišljanje jednog vijeka i njegovih ideoloških lomova. Denićeva perspektiva, oblikovana iskustvom aktivizma i akademskog rada, ali i neumornom životnom energijom i radošću djelovanja, nudi uvid u sudbinu demokratske ljevice i postavlja pitanja mogućnosti povezivanja socijalne pravde s političkom slobodom.

U vremenu kada se političke pozicije često svode na slogane, *Kaljenje identiteta* podsjeća da mišljenje može biti hrabar politički čin, da građanstvo nije datost, već stalni poziv da djelujemo sa strašću, radoznalošću i vjerom u mogućnost promjena. ★

dogadaj se odvija na hrvatskom / the event is held in Croatian

Bogdan Denić, izvor: snv.hr

19. Subversive Forum

Cédric Durand, izvor: Osobna arhiva autora

PREDAVANJE

Cédric Durand: Prekomjerna akumulacija umjetne inteligencije: racionalnost, linije rasjeda i politika

moderira: Ante Andabak
28. svibnja / četvrtak / 18.00
Kulturno informativni centar
(KIC) / Preradovićeve 5, Zagreb

Na početku 2026., sve više se govori o skorom pucanju američkog investicijskog mjehura nastalog oko umjetne inteligencije. Obećanja o radikalnom pomaku u stvaranju post-ljudske inteligencije i fantastičnim porastima produktivnosti rasplamsali su iracionalne strasti (*animal spirits*) investitora do te mjere da jedan financijski komentator sažima situaciju ovako: «Amerika je sada jedna velika oklada na umjetnu inteligenciju». Tržišna vrijednost kompanija povezanih sa umjetnom inteligencijom porasla je deset puta u proteklom desetljeću, dok su fiksna ulaganja u sektor u cjelini toliko masivna da su primarni pokretač rasta američke ekonomije u 2025. godini. Trka za izgradnju umjetne inteligencije za sobom

povlači ogromnu fizičku izgradnju podatkovnih centara, računalne opreme, sustava za hlađenje, mrežne infrastrukture, priključaka na električnu mrežu i energetske infrastrukture. Računalni i pohrambeni kapaciteti za treniranje i, iznad svega, za rad modela umjetne inteligencije utjelovljeni su u ovoj složenoj i skupoj mašineriji.

Ovo izlaganje predlaže ispitivanje naglog porasta financijske vrijednosti UI povezanih dionica i kapitalnih izdataka za UI povezanu imovinu kroz gledište teorije krize prekomjerne akumulacije te raspravlja o specifičnostima ove UI groznice (*rush*) u svjetlu debate o intelektualnom monopolu i tehnofeudalnom trendu u prekasnom (*too late*) kapitalizmu. Nakon što dokumentiram raz-

mjere UI investicijskog mjehura, predložit ću da je sva ova financijska spekulacija u ovom sektoru ustvari nusproizvod logike ulaganja u svjetlu onoga što je David Harvey nazvao „kapitalističkom nužnom strahom za tehnološkom promjenom koja proizvodi višak vrijednosti“. Zatim ću identificirati ranjivosti koje proizlaze iz viška kapitala uloženog u UI u odnosu na mogućnosti valorizacije, uzimajući u obzir neravnomjernu izgradnju UI lanca vrijednosti, neizvjesnosti oko očekivane potražnje za UI proizvodima, životne cikluse UI računalnih kapaciteta, nedostatke ekoloških resursa i ozbiljnu opasnost od opće demoralizacije radne snage. Međutim, samo prepoznavanje ove dinamike prekomjerne akumulacije nije dovoljno. Razvoj UI kapaciteta također treba analizirati u kontekstu kapitalizma koji stari, gdje povijesna tendencija prema socijalizaciji rezultira kodiranjem onoga što je Pasquinelli nazvao „obicima društvene suradnje i kolektivne inteligencije“, čime se zadire u temeljne aspekte načina proizvodnje i podižu novi politički ulozi.

Cédric Durand profesor je političke ekonomije na Sveučilištu u Ženevi. Predmet njegovog istraživačkog rada promjene su suvremenog kapitalizma. Autor je knjiga *Fictitious Capital: How Finance is Appropriating our Future* (2017.), *Techno-feudalism: Critique of the Digital Economy* (2024.) i *How to Change Course: The Principles of Ecological Planning* (u koautorstvu s Razmigom Keucheyanom, 2027.). Redovito objavljuje u *New Left Reviewu* i sudjeluje u javnim raspravama. ★

DISKUSIJA

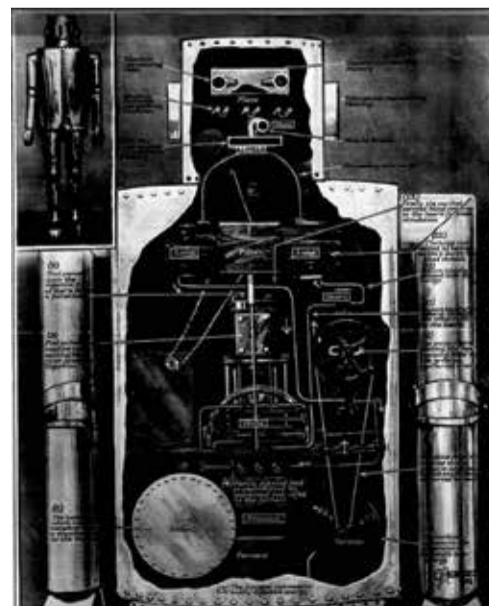
O tehnofeudalizmu

sudjeluju: Cédric Durand, Nick Dyer-Witheford
moderira: Mislav Žitko
28. svibnja / četvrtak / 19.45
Kulturno informativni centar (KIC) /
Preradovićeve 5, Zagreb

Tehno-feudalizam je postao nova intelektualna poštapalica. No može li taj pojam izdržati ozbiljniju analizu izvan ležerne upotrebe na društvenim mrežama? S usponom platformi poput Amazona, Applea, Googlea, Meta, Airbnb i TikToka, mnogi su autori pokušali dati tom pojmu čvršće teorijsko opravdanje. Tvrdi da se digitalni monopoli ne natječu samo unutar tržišta; oni sve više sami posjeduju prostore nalik tržištima. Putem servera, algoritama, aplikacija, podatkovnih sustava, sustava preporuka i alata temeljenih na umjetnoj inteligenciji, te platforme mogu kontrolirati pristup, oblikovati vidljivost i izvlačiti rentu.

Otuda usporedba s feudalizmom dolazi gotovo prirodno. U klasičnom shvaćanju kapitalizma, poduzeća ostvaruju profit proizvodnjom i prodajom dobara ili usluga. U feudalizmu su, nasuprot tome, gospodari izvlačili rentu zato što su kontrolirali zemlju. Teza o tehnofeudalizmu tvrdi da današnji tehnološki divovi izvlače novu vrstu "cloud rente" zato što kontroliraju digitalni teritorij: trgovine aplikacijama, internetska tržišta, društvene mreže, vidljivost u tražilicama, sustave plaćanja, korisničke podatke i pristup pažnji.

No, znači li uspon Big Techa doista povratak povijesti unatrag? Postoje li dobri razlozi vjerovati da se platformni kapitalizam preobrazio u društveni poredak nalik feudalizmu? Ili je tehnofeudalizam tek moćna metafora za monopolistički kapitalizam u digitalnom obliku? To su pitanja kojima će se baviti ovaj panel. ★

Fritz Kahn, biomehanički dijagram, oko 1930.,
izvor: PICRYL

19. Subversive Forum

Umjetna inteligencija: kako nastaje, kako lažira, kako se razbija

Uvodnik iz Phoebe V. Moore i Jamie Woodcock (ur.), *Pojačana eksploatacija: umjetna inteligencija, automatizacija i rad* [prev. Mira Gregov] (Zagreb: Bijeli val, 2026.)

PREDSTAVLJANJE KNJIGE

Zbornik: *Pojačana eksploatacija*

sudjeluju: Phoebe V. Moore, Paško Bilić
moderira: Toni Prug
29. svibnja / petak / 17.00
Kulturno informativni centar (KIC) /
Preradovičeva 5, Zagreb

„Umjetna inteligencija prividno je neutralna tehnologija, ali sve više se koristi kako bi se upravljalo radnom snagom i donosilo odluke u zapošljavanju radnika_ica i davanju otkaza. Njena proliferacija na radnom mjestu stvara dojam poštenijeg i efikasnijeg sustava menadžmenta. Jer, na kraju krajeva: stroj nikoga ne može diskriminirati. Zbornik *Pojačana eksploatacija* istražuje realnost učinaka umjetne inteligencije na živote radnika i radnica. Dok konsenzus glasi da UI predstavlja potpuno nov način upravljanja na radnom mjestu, autori ove knjige pokazuju da se, upravo suprotno, UI koristi na isti način na koji se većina tehnologija koristi u kapitalizmu: kao dimna zavjesa koja skriva dubinsko izrabljivanje radnika_ica. Nadilazeći pitanja platformskog rada i gig-ekonomije, autori i autorice istražuju nastajuće oblike algoritamskog upravljanja i aplikacija pojačanih UI-om, koji su razvijeni kako bi se iskoristilo inovativne načine za prikupljanje podataka o radnicima i potrošačima, i kako bi se nadnice i reprezentaciju radnika držalo pod kontrolom. Pokazuju i da radnici_ice to ne primaju bez otpora, dajući istraživanja slučaja o novim i uzbudljivim oblicima otpora koji se pojavljuju diljem planete.“ **Pluto Press.** ★

Tehnologija je kroz povijest oblikovala i preoblikovala rad na različite načine. Tako i digitalna tehnologija mijenja širok raspon različitih vrsta rada, a taj će se proces samo intenzivirati s obzirom na sve širu automatizaciju i upotrebu umjetne inteligencije (UI). Dosad je dokumentirano kako se UI upotrebljava za upravljanje radnicima, za njihovo zapošljavanje i otpuštanje. Ono što je, međutim, slabije istraženo njezini su širi učinci na radni proces, radnike i menadžment. Iako se u sklopu platformskog rada UI uvelike koristi za planiranje radne snage, upravljanje njome te kontrolu nad njom, nema mnogo empirijskih istraživanja o tome kako ti procesi funkcioniraju u praksi.

Dva su glavna problema s time kako se danas raspravlja o UI-u i automatizaciji. Prvi je osjećaj da su one na neki način nove i dosad nezabilježene intervencije u radni proces. Povijesno gledano, stroj je pokušaj da se automatizira dio radnog procesa i tako poveća ko-

Radi se o tome da se moćni korisnici tehnologija na čelu agresivnih multinacionalnih i nacionalnih kompanija, brojne vlade te drugi javni i privatni akteri utrkuju tko će biti prvi u golemim ulaganjima u istraživanje i razvoj upotreba UI-e za profiliranje radnika, uz istovremenu utrku prema dnu u pronalaženju najnovijih i najinovativnijih načina da nadnice i reprezentiranost radnika održe na što minimalnijoj razini.

ličina koju proizvodi radnik. Povijest takvog pokušaja znatno je dulja od samovoznih automobila ili automatiziranih skladišnih viličara. A to nas vodi do drugog problema: shvaćanje automatizacije obično je binarno – nešto će se ili automatizirati ili neće. To dovodi do fokusa na stroj – na primjer, koliko je učinkovito novo samovozno vozilo – a ne na to kako automatizacija zapravo utječe na rad i radnike. Međutim, ne se radi o pitanju ili/ili, nego se automatizacija u praksi koristi kao sredstvo pojačavanja (*augmentation*) radnog procesa. Premda se riječ „pojačavanje“ često upotrebljava s konotacijom poboljšanja, naša namjera kao urednika ove knjige je osporiti ne samo sadržaj te definicije nego i sam pojam. Iako automatizacija i strojno pojačavanje mogu funkcionirati i tako da poboljšaju živote radnika, u kontekstu neoliberalnog kapitalizma naširoko se pretpostavlja da tehnologija racionalizira rad i organizacije čini efikasnijima, ali se ne propituju popratne opasnosti i rizici tih procesa koje ćemo skicirati kroz poglavlja koja slijede.

Tekstovi tim izazovima pristupaju kroz rasprave o UI-u, automatizaciji i radu u tri analitička pravca. Prvo, razmatramo kako UI „nastaje“, istražujemo kako se stvara i kako koristi u, primjerice, kadrovskom odlučivanju; kako radnici postaju resursi za strojeve u smislu da kao „treneri UI-a“ obučavaju UI setove podataka; kako nas na radnom mjestu usmjeravaju kao da radimo u izravnoj konkurenciji sa strojevima ili radimo za njih kao šefove; a u fokusu nam je i rad razvojnih programera. Druga je linija analize „lažiranje“ („faking“), a odnosi se na sve veću upotrebu UI-e kao dimne zavjese za skrivanje upravljačkog procesa odlučivanja i odgovornosti. A treća linija istražuje „razbijanje“ sustava koji okružuje UI i prakse automatizacije, pri čemu autori osobito ističu radnički otpor, kako postojeći tako i potencijalni.

U polju proučavanja digitaliziranog rada, empirijska i teorijska istraživanja o platformskom i honorarnom radu

U Poglavlju 3, „Dostava hrane biciklima: između podređenosti stroju i autonomije na algoritamskom radnom mjestu“, Benjamin Herr proučava algoritme kojima se služe platforme za dostavu hrane iz perspektive marksističke teorije radnog procesa. Na temelju empirijskih podataka bavi se iskustvom ljudi čijim radom upravljaju algoritmi.

(gig work) (vidi radove urednika ove knjige na tu temu: Woodcock i Graham 2019.; Moore i Joyce 2019., kao i opširne reference u ovom zborniku) znatno su unaprijedila tu literaturu i utjecala na politiku vlasti, primjer čega je Taylorov izvještaj u Velikoj Britaniji (Taylor, 2017.). Važnost takvih kritičkim intervencija potvrđuje tendencija da se algoritamsko upravljanje i alati pojačani UI-om danas sve više koriste i u donošenju odluka o radnicima u drugim oblicima rada, a ne samo u dostavi i taksiranju preko platformi. Razmrsiti kako sve umjetna inteligencija funkcionira u praksi i shvatiti kako joj se može pružiti otpor predstavljaju sve urgentnije teme i za radnike_ice i za znanstvenike_ice. Trostrani uvid u UI koji nudi ova knjiga osnova je za prijeko potrebnu raspravu o tim urgentnim pitanjima. Problem nije u tome da mi kao društvo ne evoluiramo dovoljno da bismo držali korak s tehnologijama, kako je spekulirao Zuboff (2015: 82). Radi se o tome da se moćni korisnici tehnologija na čelu agresivnih multinacionalnih i nacionalnih kompanija, brojne vlade te drugi javni i privatni akteri utrkuju tko će biti prvi u gole-

mim ulaganjima u istraživanje i razvoj upotreba UI-e za profiliranje radnika, uz istovremenu utrku prema dnu u pronalaženju najnovijih i najinovativnijih načina da nadnice i reprezentiranost radnika održe na što minimalnijoj razini.

Prvi dio: kako nastaje

U prvom dijelu ove knjige fokusiramo se na „nastajanje“. Ovdje je sabrano pet tekstova o procesima, odlukama i dinamici u radu na stvaranju umjetne inteligencije i u njezinoj primjeni na radnom mjestu. U prvom tekstu, Phoebe V. Moore postavlja pitanje „Tko je danas ‘pametni’ radnik?“, nastavljajući se na svoje prijašnje radove o kvantificiranom sebstvu. Dolazi do uvida o tome kakva se vrsta inteligencije očekuje od strojeva i kako to onda utječe na to kakve se vrste inteligencije očekuju od novog ‘pametnog’ radnika. Razmatra s kakvim će se sve ishodima ti novi radnici suočiti i kakve će to imati implikacije, kako tome mogu pružiti otpor te koje će šire komplikacije to stvoriti za automatizaciju i nadzor radnog mjesta.

U Poglavlju 2, „Radi sada, profitiraj poslije: UI između kapitala, rada i regulacije“, Toni Prug i Paško Bilić bave se akterima koji promoviraju i investiraju u moguće budućnosti UI-a te raspravljaju o velikim ulaganjima – i kapitala i rada – nužnima za pokušaj njihovog ostvarenja. U analizi te dinamike polaze od marksističkog stanovišta i počinju od koncentracije i centralizacije kapitala koja pogoni ulaganje u UI. Osobito ističu kako se, premda UI obećava da će biti opći oblik tehnologije sa širokim primjenama, ti obećani ishodi još nisu ostvarili. Zatim govore o paralelnom oslanjanju kapitala na visoko stručnu i visoko plaćenu radnu snagu za razvoj softvera i na sve skripeniju i globalno raspršeniju radnu snagu potrebnu za uvježbavanje strojnih algoritama za učenje. U nastavku se bave pomanjkanjem djelotvorne regulacije, a u vezi s razvojem UI-a shvaćenim u kontekstu proturječna kapitalističke proizvodnje. Najjača je strana ove analize što slijedi razvoj odnosâ moći i izrabljivanja u financiranju i proizvodnji UI-a i na temelju toga pokazuje da je budućnost UI-a, kako sada izgleda, ona kojom dominira kapital, ali i da ne mora biti tako.

U Poglavlju 3, „Dostava hrane biciklima: između podređenosti stroju i autonomije na algoritamskom radnom mjestu“, Benjamin Herr proučava algoritme kojima se služe platforme za dostavu hrane iz perspektive marksističke teorije radnog procesa. Na temelju empirijskih podataka bavi se iskustvom ljudi čijim ra-

19. Subversive Forum

dom upravljaju algoritmi. Kako nas podsjeća, „algoritmi su svjesno konstruirani i primijenjeni u kapitalističkom radnom procesu kako bi disciplinirali i kontrolirali radnu snagu“. Središnja su tema iskustva dostavljača hrane koja su mu polazišta za prijeko potrebnu raspravu o problemima tehnologije u praksi. Razmatranje temelji na argumentu o „iluziji slobode“ (Waters i Woodcock 2017.) te analizira funkcioniranje algoritma i radnička iskustva s njime. To razumijevanje kako se algoritam postavlja da funkcionira u praksi ključno je za kritičku analizu ovakve vrste rada. Uostalom, kako ističe Herr, organiziranje počinje od radnika i od toga „kako percipiraju svoj rad i tehnologiju koja se u njemu primjenjuje“. Njegov je tekst i svojevrsan uvod u raspravu o otporu u daljnjem tijeku knjige i važna podloga za njihovo razumijevanje.

Eduard Müller u svom se tekstu „Uprezanje habitusa u rad: digitalna proizvodnja, nadzor i distinkcija“ bavi preklapanjima između proizvodnje i potrošnje koja mu postaju polazna točka za razumijevanje implikacija digitalne tehnologije. Najprije se vraća na rasprave o „proizvotroču“ („prosumer“) i razmatra kako se one mogu proširiti u kontekstu nadzora koji je pogonjen podacima. Osobito je važno što iznova uvodi Bourdieuv pojam „habitus“ i ažurira ga u svjetlu nadzornog kapitalizma te primjenjuje na organizacijski kontekst. Stoga skreće pažnju na brisanje granice između rada i okolice, što je nešto što platforme pospješuju svojim tehnologijama. Premda se u istraživanjima o digitalizaciji, osobito onima koja kreću od Foucaulta, često u prvi plan stavljaju pitanja moći, ovoj tekst pokazuje da budućim istraživanjima može biti korisno krenuti od Bourdieua kako bi raščlanili habitus potrošača, koji igra sve važniju ulogu u odnosu na pitanja organizacije. Ta komodifikacija habitusa važno je područje za buduća istraživanja koja će produbiti kritičko razumijevanje promjenjivih digitalizacijskih odnosa.

U Poglavlju 5, Uwe Vormbusch i Peter Kels govore o „Moći predviđanja: kadrovska analitika na poslu“. I ovdje su tema podaci, no sada je riječ o primjeni novih oblika kadrovske analitike na radno mjesto. Ta se analitika smješta unutar raznovrsnih duljih povijesti kontrole, i na radnom mjestu i šire, koje predstavljaju pokušaje da se kontrolira budućnost, a pritom uvode nove oblike governmentality. Autori na početku kritički preispituju kadrovsku analitiku i skreću pažnju na to da ona podatke snima, analizira i obrađuje pomoću automatiza-

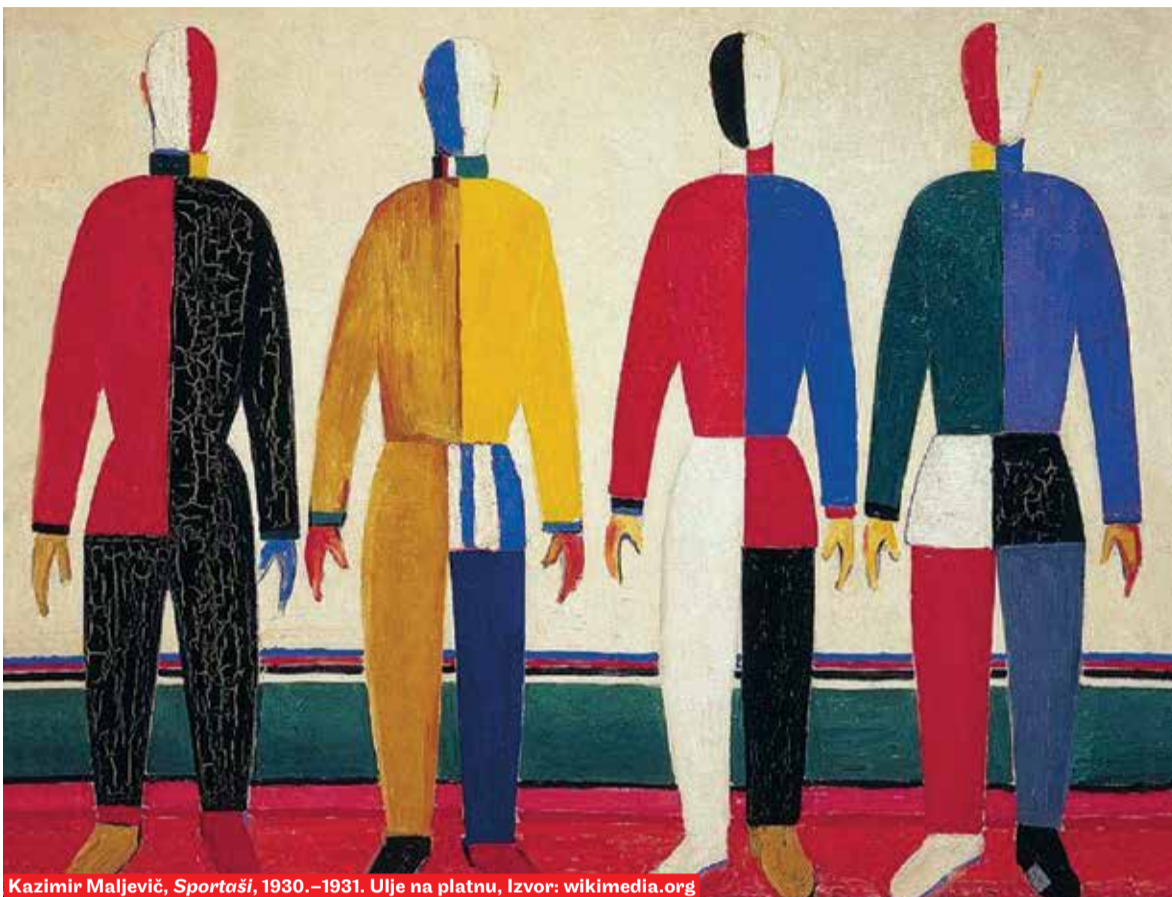
S obzirom na to da platforme najčešće angažiraju radnike sa statusom samozaposlenih, autor raspravlja o problemima koje taj prekaran radni aranžman stvara za suglasnost na poslu, uz dodatnu komplikaciju da se komunikacija odvija online. Njegov je pristup svjež baš po tome što u raspravu kreće od navedenih problema. Umjesto da kreće od pobjede kapitala, propituje kako funkcionira platformski model.

cije i algoritama. Raspravljaju o tome gdje bi se sve na području kadrovske upravljanja ona mogla potencijalno primijeniti s ciljem da se transformira odlučivanje na poslu, da bi zatim analizirali kako se sada primjenjuju prakse iz prognostičke kadrovske analitike. Te primjene, pak, pokazuju da je automatizirano odlučivanje postavljeno tako da bude nejasno korisniku – i radnicima i upraviteljima – zbog čega ne mogu ni razumjeti ni osporiti donesene odluke. Rasprava se fokusira na granice tih praksi, osobito na društvenu normalizaciju i prisilu koju povlače za sobom, koje ne uzimaju u obzir svu raznolikost načina na koji ljudi rade. Autori zaključuju da bi te prakse mogle dovesti do otpora – ili ozbiljnih sudskih osporavanja – budući da ekonomsku moć koncentriraju u rukama novih stručnjaka za obradu podataka.

Drugi dio: kako lažira

U drugom dijelu knjige prelazimo na raspravu o „lažiranju“, gdje u prvi plan dolaze ograničenja algoritama i automatizacije. Konkretno, ima primjera da se kapital pretvara da upotrebljava umjetnu inteligenciju – nerijetko zato da bi privukao pažnju ili ubrao zasluge što se uključio u tu vrstu visokotehnološkog rada. U stvarnosti, iza kulisa stoji radnik. Zato ovaj dio knjige predstavlja kratku šetnju do kraja „puta od žute cigle“⁰¹ umjetne inteligencije kako bismo vidjeli što se krije iza današnjih tvrdnji o njoj. U Poglavlju 6 Luca Perrig govori o „Fabriciranju suglasnosti u gig-ekonomiji“. U tekstu se naslanja na empirijska istraživa-

⁰¹ Referenca na *Čarobnjaka iz Oza* (nap. ur.).

Kazimir Maljevič, Sportaši, 1930.-1931. Ulje na platnu. Izvor: wikimedia.org

vanja o radu na lokalnim švicarskim platformama. Perrig je u razdoblju od pola godine radio za svaku od pet najvećih platformi. Intervjuirao je dostavljače i šefove i proveo jednomjesečno etnografsko istraživanje s platformskim šefovima u njihovim uredima. Na temelju tih iscrpnih empirijskih podataka iznova postavlja pitanje koje su postavljali Burawoy (1979.) i drugi: zašto radnici i radnice rade tako naporno? Polazeći od pozicije koja je kritična prema platformskom modelu, u tekstu identificira probleme s kojima se taj model suočava u praksi. S obzirom na to da platforme najčešće angažiraju radnike sa statusom samozaposlenih, autor raspravlja o problemima koje taj prekaran radni aranžman stvara za suglasnost na poslu, uz dodatnu komplikaciju da se komunikacija odvija online. Njegov je pristup svjež baš po tome što u raspravu kreće od navedenih problema. Umjesto da kreće od pobjede kapitala, propituje kako funkcionira platformski model. Naročito se bavi pokušajima automatizacijom menadžerske funkcije koja počiva na kombinaciji diferencijalnih tarifa za dostavu, elementima dizajna video-igara i kontrole informacija. Sve spomenuto u službi je maksimizacije broja transakcija na koje radnici pristaju. Ne samo da ne zaključuje da je algoritam riješio te probleme, ispituje ulogu platformi kao tržišnih posrednika, istražujući kako oblikuju tržišta iza neposredne domene upotrebe automatizacije.

U Poglavlju 7, „Automatizirani i autonomni? Tehnologije kao posrednice u vršenju i percepciji kontrole radne snage“, Beatriz Casas Gonzáles iznova preispituje dugotrajni

spor između tehnološke promjene i radne autonomije u teoriji radnog procesa. Fokusira se na empirijske analize slučaja dvaju njemačkih proizvodnih poduzeća, jednog koji proizvodi elektroniku i drugog, proizvođača komunikacijskih tehnologija. Bavi se pitanjima iz vlastitog doktorata o tehnološki posredovanom utjecaju na radničku percepciju kontrole. Zaključuje da se taj utjecaj očituje na dva glavna načina: s jedne strane, nove se tehnologije koriste u sklopu šire strategije izravne kontrole radne snage u tvornici kako bi se srezale prilike za radničko odlučivanje i akcije u tom smjeru. S druge strane, tehnologije se uvode i u sklopu strategije kontrole koja ovisi o inicijativi radnika. Te se različite dinamike mogu

Želimo skrenuti pažnju na dugu i složenu povijest otpora tehnologiji – ali i otpora uz pomoć tehnologije. Autori se odmiču od uobičajenog tropa o razbijanju strojeva i propituju kako radnici pružaju otpor novim proizvodnim odnosima. Jedan je način izravan otpor tehnologiji, ali ovdje se prvenstveno bavimo širim otporom upravljanju u radnom procesu.

pronaći unutar jednog te istog radnog mjesta, što stvara proturječja i napetosti čije je rješavanje prepušteno samim radnicima. Oni, međutim, nijednu od tih dinamika ne poistovjećuju s većom kontrolom nad svojim radom. To nameće bitna pitanja o shvaćanju tehnologije kao neutralne. Na kraju teksta naglašava koliko je važno kako radnici percipiraju funkcioniranje tih tehnologija u praksi jer je upravo to faktor koji ili reproducira kontrolu kapitala ili može dovesti do njezinog prekida.

U Poglavlju 8, Giorgio Boccardo pita „Mogu li roboti stvoriti povjerenje kod potrošača?“, a raspravu temelji na opsežnoj studiji slučaja čileanskog bankovnog sektora koja se služi podacima o tržištu radne snage koji su prikupljeni 13 godina, podacima iz 36 intervjuja i osmogodišnje etnografske istraživanja. Predmet proučavanja je radni proces – koji ima zajednička obilježja s tim sektorom u drugim zemljama. Temu automatizacije istražuje najprije preko duljih trendova tehnoloških promjena u bankovnom sektoru, a zatim je razmatra u praksi preko specifičnih značajki bankovnog radnog procesa. Naročito se bavi granicama i ograničenjima automatizacije s obzirom na proces stvaranja i reproduciranja povjerenja između banaka i njihovih klijenata. Preko tog procesa problematizira automatizaciju, iznoseći na vidjelo njezine kompleksnosti u praksi. Tekst zaključuje tvrdnjom da automatizaciju treba smjestiti unutar postojećih odnosa moći i postavlja pitanje mogu li sindikati preobraziti te odnose tako da automatizacija urodi pozitivnim ishodima.

19. Subversive Forum

Treći dio: kako se razbija

U trećem dijelu knjige govori-mo o „razbijanju“. Ovdje je naglasak na novim načinima koje radnici pronalaze kako bi se oduprli upotrebi algoritama i automatizacije na poslu. Ovaj završni dio objedinili smo pod nadnaslovom „razbijanje“ jer želimo skrenuti pažnju na du-gu i složenu povijest otpora tehnologiji – ali i otpora uz pomoć tehnologije. Autori se odmiču od uobičajenog tropa o razbijanju strojeva i propituju kako radnici pružaju otpor novim proizvodnim odnosima. Jedan je način izravan otpor tehnologiji, ali ovdje se prvenstveno bavimo širim otporom upravljanju u radnom procesu. Tekstovi u ovom završnom dijelu pisani su na podlozi argumenata iz prva dva dijela, i u pogledu toga kako se spomenute tehnologije stvaraju i u pogledu rupa koje u njihovoj praktičnoj primjeni nastaju zbog aspekata „lažnosti“. Stoga se na kraju knjige prebacujemo na teren borbe kako bismo razmotrili i kako radnici mogu pružiti otpor i kako ga u stvarnosti pružaju, kao i na to kako u tom novom kontekstu mogu preoblikovati vlastite radne uvjete.

U prvom tekstu ovog dijela, „Što starije, to bolje: UI i radni proces u starim i novim firmama gig-ekonomije“, autor Adam Badger govori o dostavnom radu preko platformi. Najprije tu vrstu rada smješta unutar dulje povijesti kurirskog rada i razmatra primjenu različitih tehnologija u upravljanju radnim procesom dostave. Platformizacija tog rada ima svoje korijene kako u razvoju tehnologija UI-a tako i u interesima dioničara. Platforme shvaća u skladu sa Srnicekovom (2017.) analizom platformskog kapitalizma, koju Badger kritički analizira polazeći od vlastitih ekstenziv-

Bez naziva (Untitled) Behjat Sadr, 1965. Izvor: wikiart.org

nih etnografskih istraživanja rada u toj domeni u Londonu. Usporedbom dviju konkurentskih platformi pokazuje koliko je generiranje podataka važno za taj poslovni model. U svom terenskom radu utvrđuje reakcije radnika na proturječna radnog procesa, a jedna česta je „multi-apping“ (istodobni rad za više platformi) kako bi maksimalno uvećali plaću. Ne izvlači u prvi plan samo vrlo vidljiv otpor u obliku štrajkova i prosvjeda nego i mikroprakse pomoću kojih radnici osporavaju algoritam u svakodnevnom radu.

U Poglavlju 10, „Samopraćenje i nadzor na radnom mjestu“, Marta E. Cecchinato, Sandy Gould i Frederick Harry Pitts kombiniraju teoriju radnog procesa s uvidima s područja Ljudsko-računalne interakcije (HCI). Dok se brojni kritički prikazi nadzora i samopraćenja uglavnom bave kapacitetom tih tehnika za osnaživanje upravljanja u radnom procesu,

Dok se brojni kritički prikazi nadzora i samopraćenja uglavnom bave kapacitetom tih tehnika za osnaživanje upravljanja u radnom procesu, u ovom tekstu autori pitaju predstavljaju li prikupljanje podataka, njihova agregacija i kuriranje nove oblike potencijala za kolektivno djelovanje. Stoga, u njemu „razbijanje“ razmatraju iz perspektive raskida s izvornom svrhom te tehnologije i razmatraju njezine alternativne i potencijalno emancipacijske upotrebe.

u ovom tekstu autori pitaju predstavljaju li prikupljanje podataka, njihova agregacija i kuriranje nove oblike potencijala za kolektivno djelovanje. Stoga, u njemu „razbijanje“ razmatraju iz perspektive raskida s izvornom svrhom te tehnologije i razmatraju njezine alternativne i potencijalno emancipacijske upotrebe. Autori i autorice razmatraju različite menadžerske upotrebe tih tehnika, kao i individualizirane oblike samopraćenja. Uvode pojam „obrnutog nadzora“ kao inverziju nadzora i preko njega razmatraju mogućnosti za nadzor odozdo prema gore, zauzimajući stranu radnika, a ne menadžera.

U Poglavlju 11, „Razbijanje digitalne atomizacije: otporne kulture solidarnosti u kurirskom radu preko platformi“, Heiner Heiland i Simon Schupp govore o radnom procesu dostave hrane preko platformi. Autori su poduzeli autoetnografski terenski rad i radili

kao dostavljači hrane za Deliveroo i Foodora u šest gradova; intervjuirali su 47 dostavljača hrane iz sedam njemačkih gradova; proveli anketu; i analizirali sadržaj foruma i chat grupa. Na temelju tih podataka dokazuju da stvarnost iz radničke perspektive priča drukčiju priču, iako platforme nastoje steći punu kontrolu nad radnim procesom i atomizacijom radnika. Istražuju kako sve vozači održavaju međusobne kontakte, i na ulici ali i putem online komunikacijskih metoda, i pokazuju da pomoću tih oblika komunikacije grade prakse solidarnosti i kolektivnog djelovanja. Opirući se atomizaciji, radnici pronalaze načine da se samoorganiziraju u sklopu radnog procesa. Heiland i Schupp ističu da komunikacija sama po sebi nije dovoljna za razvoj kolektivne solidarnosti. Ispituju kako ona nastaje u praksi, pa se prvo koncentriraju na samoorganiziranje i ulogu radikalnih sindikata, a zatim na uključivanje tradicionalnijih. Kroz cijeli se tekst provlači kritika teze da je umjetna inteligencija na radnom mjestu uspjela riješiti problem kapitala po pitanju kontrole nad radnim procesom.

U posljednjem tekstu zbornika, „Otpor algoritamskom šefu: pogađanje, izigravanje, redefiniranje i osporavanje pravila kod upravljanja radnicima putem aplikacija“, autorice Joanna Bronowicka i Mirrela Ivanova žele shvatiti odnos između algoritamskog upravljanja i praksi otpora na platformama za dostavu hrane. Na podlozi opsežnog terenskog rada u Berlinu s vozačima Foodore i Deliverooa u tekstu raspravljaju o praksama pomoću kojih radnici pokušavaju „razbiti“ algoritam. Autorice tvrde da algoritamsko upravljanje radom na tri načina dodatno pritišće dostavljače u njihovom radnom procesu: uskraćuju im se informacije; nema mehanizama za povratne informacije prema radnicima; metode kontrole radnog učinka zasnivaju se na podacima. Iz tih su napetosti u radnom procesu radnici u ovoj analizi slučaja razradili cijeli repertoar načina otpora. Kao prvo, uključuju se u procese „pogađanja algoritma“ u pokušaju da shvate odabir vozača i zadataka. To se pretvara u kolektivne procese u kojima radnici sudjeluju zajedno. Drugo, pronalaze načine da izigraju sustav tako što se domišljaju kako zaobići pravila algoritma. Treće, redefiniraju rad, osobito na mjestima međusobnih susreta gdje, daleko od pogleda menadžera (ili algoritama), individualne pritužbe pretaču u kolektivne. I, konačno, radnici i radnice se protiv algoritamskog procesa odlučivanja bore i izravno – kolektivnim prosvjedima i štrajkovima. ★

Bez naziva (Untitled) Behjat Sadr, 1989.

19. Subversive Forum

Adam Hanieh, izvor: Osobna arhiva autora

PREDAVANJE

Adam Hanieh: Kapitalizam i Bliski istok u doba klimatskog sloma

moderira: Stipe Ćurković
29. svibnja / petak / 18.30
Kulturno informativni centar (KIC) /
Preradovićeve 5, Zagreb

Od Palestine to do Irana do Libanona, Bliski istok se nalazi u centru sve šire planetarne krize. Ovo predavanje će rekonstruirati kako je regija uvučena u stvaranje suvremenog kapitalizma i uspon američke moći od sredine 20. stoljeća nadalje. Ispitat će i recentnije transformacije, naročito uspon Zaljevskih država i njihovo mjesto u sve oštrijim geopolitičkim rivalitetima i relativno opadanje američke hegemonije. Završit će razmatranjem što bi ti razboji mogli značiti za antikapitalističke strategije u doba rata i klimatskog sloma.

Adam Hanieh je profesor na Odjelu razvojnih studija i direktor Instituta za Bliski istok na SOAS-u, Sveučilišta London. Autor je nekoliko knjiga o političkoj ekonomiji i Bliskom istoku, uključujući *Crude Capitalism: Oil, Corporate Power, and the Making of the World Market* (Verso Books 2024) i *Resisting Erasure: Capital, Imperialism and Race in Palestine* (Verso 2025), u koautorstvu s Rafeef Ziadah i Robertom Knowom. ★

PANEL DISKUSIJA

Svi su ljudi intelektualci, ali nisu svi intelektualci ljudi – o UI, algoritmima, digitalnoj kulturi i dilemama njihova ljudskog supstrata

sudjeluju: Hito Steyerl, Paolo Caffoni, Felix Stadler, Vanja Subotić
moderira: Boris Buden
29. svibnja / petak / 20.15
Kulturno informativni centar (KIC) / Preradovićeve 5, Zagreb

Vrtoglavi razvoj digitalne tehnologije, pogotovo zapanjujući uspon UI, prisiljava nas na ponovno promišljanje Gramscijeve slavne tvrdnje da su svi ljudi intelektualci, ali da nemaju svi u društvu funkciju intelektualaca. Mislio je na historijski specifičnu podjelu rada u kojoj se opći intelekt, otuđen u obliku zasebne društvene klase, koristi kako bi se stvorila kulturna hegemonija, pomirile unutarne suprotnosti industrijskog kapitalizma, normalizirala njegova klasna vladavina i spriječila revolucija – za koju se vjerovalo da je jedina u stanju vratiti inteligenciju njezinim izvornim vlasnicima odnosno zajedničkim dobrima čovječanstva.

Slična nada ponovno se javila u ranim danima interneta, sada u obliku digitalnih zajedničkih dobara. Ali slatki san neoliberalne globalizacije o svijetu bez granica u kojem će neposredna komunikacija s onu stranu svih prostorno-političkih, kulturnih i lingvističkih podjela, uz neograničeni pristup sveukupnom znanju čovječanstva generirati prosperitet i osigurati mir za sve, uskoro se pretvorio u gorku realnost. U procesu svoje tehnološke apropiacije, ljudska intelektualna zajednička dobra postala su „prirodnim resursom“ – samo da ih se ogradi, ekstrahiralo, komodificiralo i algoritmički instrumentaliziralo u službi kapitala i moći. Na scenu je stupio novi intelektualni akter, UI, navodno superioran svojem ljudskom supstratu. Gdje god se primjenjuje, radikalno mijenja svijet kakav poznajemo – sve više nagore: čak je ponovno ušla u vrtlog rata, „majku svih tehnologija velike brzine“ (F. Kittler). Je li nešto pošlo po zlu? Kako i zašto? Ima li izlaza?

Paolo Caffoni, izvor: Osobna arhiva autora

Felix Stadler, izvor: Osobna arhiva, autoportret, 2021.

Vanja Subotić, izvor: Osobna arhiva autorice

Paolo Caffoni je istraživač u poljima filozofije, medijske teorije i umjetne inteligencije. Trenutno je povezan s grupom *AI Forensics* na Sveučilištu umjetnosti i designa u Karlsruheu i s projektom *AIMO-DELS* Europskog istraživačkog vijeća na Sveučilištu Ca' Foscari u Veneciji. Njegovo istraživanje usredotočeno je na lingvistički rad i materijalne uvjete prijevodnih tehnologija. Od 2009. do 2021. bio je slobodni urednik u berlinskoj izdavačkoj kući Archive Books, za koju je bio suorganizator izložbe i javnog programa Archive Kabinett. Njegovi radovi su, između ostalih publikacija, objavljeni u *AI & Society*, *Micro-Mega*, *Arts of the Working Class*, *Civic Sociology*.

Felix Stadler je profesor na Sveučilištu umjetnosti u Zürichu, na Odsjeku za likovnu umjetnost, u glavnom studijskom smjeru „artificial studies“. Njegov rad je fokusiran na sjecišta kulture, politike i tehnoloških dinamika, naročito na prakse upravljanja zajedničkim dobrima, datafikaciju, UI, i transformacije prirode i subjektivnosti. Pored akademskog rada aktivan je i kao kulturni proizvođač, dugogodišnji moderator na forumu <nettime>, ključnom čvorištu kritičke net kulture, prvo kao mejling liste, sada i kao čvora u fedi-verzumu. Član je World Information Institute i Technopolitics Working Group, obje sa sjedištem u Beču. Autor je i urednik brojnih knjiga, između ostalog *Digital Solidarity* (2014), *Kultur der Digitalität / Digital Condition / 字 状况* (2016 / 2018 / 2023), *Aesthetics of the Commons* (2021), *Digital Unconscious* (2021), *From Commons to NFTS* (2022) i *Contemporaneity in Embodied Data Practices* (2025)

Vanja Subotić je postdoktorska istraživačica na Institutu za filozofiju i društvenu teoriju Sveučilišta u Beogradu. Bila je EPSA znanstvena suradnica na Centru za jezik, logiku, i kogniciju na Sveučilištu u Torinu. Područje njene ekspertize uključuje filozofiju UI, filozofiju kognicije, filozofiju lingvistike, opću metodologiju, i eksperimentalnu filozofiju. Stekla je doktorat na Sveučilištu Beograd 2023. disertacijom o izgledima objašnjavanja lingvističke kompetencije korištenjem modelima dubokog učenja u prirodnim jezicima i velikim jezičnim modelima. Dugogodišnja je suradnica Centra za promociju nauka i Centra za bioetičke studije u Beogradu, i stekla je dva sertifikata, jedan iz *Promicanja znanosti* (od Centra za promociju nauka iz Beograda, 2021.), drugi iz *UI sigurnosti, etike, i društva* (od Centra za UI sigurnost iz San Francisca, SAD, 2026.). ★

Hito Steyerl: The Master's Voice / Glas gospodara

Generativna UI, fleksibilni realizam i podatkovni centar Pantheon u Topuskom

Niepce je izumio i fotografiju i toplinski stroj – s generativnom umjetnom inteligencijom (GenAI) oboje se napokon spojilo. Pantheon AI je gigavati velecenar vrijedan 50 milijardi eura koji bi, kao po dekretu, 2027. trebao biti instaliran u Topuskom, hrvatskom mjestu s 945 stanovnika. U jednom te istom stoljeću, Topusko je bilo: ustaško stratište, partizanski kongresni centar, poprište masovnog etničkog čišćenja, mjesto gdje je Ivan Supek održao fascinantno predavanje o kvantnoj fizici, a uskoro će postati i megatvor-nica GenAI/robotskih splećina, utočište za podatkovne centre iz Zaljeva koji bježe pred iranskim projektilima.

Policijska jedinica Koridor, financirana sredstvima EU-a, noću silom vraća tražitelje azila preko zelene granice. Ali Topusko je jednom imalo sasvim drugi koridor: godine 1944. partizanska ratna fotografska jedinica priredila je izložbu u koridorima tamošnjeg lječilišta. Nasuprot beskrvnom fotorealizmu generativne umjetne inteligencije, ta estetika otpora i trenja ukazuje na drugu mogućnost – oslobođeni, udruženi i energetski štedljiv sustav računalstva i znanja.

Hito Steyerl, izvor: wikimedia.org

19. Subversive Forum

PLESNA RADIONICA

Tijelom za Palestinu

vodi: Leila Awadallah, Body Watani Project
30. svibnja / subota / 10.00 – 13.00
lokacija: Mala dvorana, Pogon Jedinstvo

Subversive Festival i Inicijativa za slobodnu Palestinu pozivaju vas na plesnu radionicu Leile Awadallah pod nazivom **Tijelom za Palestinu!** Prijava na radionicu obavezna putem linka na webu Subversive Festivala. Minimalna donacija - 10 EUR.

Plesnom radionicom *Tijelom za Palestinu* Leila Awadallah istražuje kako možemo zajedno pokretati svoja tijela unutar refleksije i aktivacije našeg odnosa prema Palestini. Kroz somatske meditacije, improvizirane pokrete, otkrivene geste i narodni ples dabke, ova je radionica prostor istraživanja utjelovljenih pitanja: kako se možemo kretati s osjećajima potaknutim nepravdom i kolektivno nositi težinu priča, tuge i bijesa? Kako možemo pronaći plesove koji potiču energiju prema kontinuiranom prosvjedu, solidarnosti i utjelovljenom oslobođenju?

Radionica je prostor za suočavanje s time kako nas ples može približiti Palestini, i samom mjestu i onoj ugrađenoj u (sve) nas.

Više informacija:

- nije potrebno prethodno plesno iskustvo, samo spremnost i znatiželja prema pokretanju tijela

- radionica sadrži dvije vrste plesa: 1) poziv na pokret, vođenu improvizaciju i kazališne upute koje interpretiraju polaznici 2) dabke disruption gdje ćemo isprobati jednostavne pokrete nogu iz ovog narodnog plesa i načine da ga aktiviramo kao protest
- ovo je prostor za sve koji duboko mare za Palestinu i žele se fizički kretati kroz ideje, aktivacije i refleksije u kolektivnom prostoru; dođite istražiti strategije za plesne priče i kretanje kroz emocije sa zajednicom.

Radionicu kreira i vodi **Leila Awadallah**, voditeljica plesnog projekta *Body Watani*.

Leila Awadallah je plesačica, koreografkinja i suradnica u zajednici u Minneapolisu, Mni Sota Makoce, a ponekad i u Beirutu. Umjetnica je direktorica plesnog projekta *Body Watani* zajedno sa svojom sestrom Noelle Awadallah. Njezin umjetnički rad stavlja Palestinu u središte, ukorjenjujući svoja utjelovljena istraživanja u praksama koje remete kolonijalne narative doseljenika, istovremeno pozivajući, prizivajući i zahtijevajući pravo na povratak i kulturnu INTIFADU. Leila je primila više stipendija: DanceUSA, Mc-Knight, Jerome Hill i Daring Dances. Na njezin umjetnički rad značajno su utjecale godine rada s Ananya Dance Theatre, Theatre of Women of the Camp (Libanon) i El-Funoun (Palestina). ★

Dejan Kršić

RAZGOVOR O KNJIZI I ZATVARANJE IZLOŽBE

Dejan Kršić: Zaludni neimar i slijepa mrlja ideologije – Povodom partizanskih nekropola Bogdana Bogdanovića

sudjeluju: Boris Buden, Ana Dević, Marko Golub
moderira: Đurđica Čilić
30. svibnja / subota / 12.00
Kulturno informativni centar (KIC) / Preradovićeve 5, Zagreb

Na Dan državnosti, u sobotu 30.5. od 12 sati u KIC-u održat će se *finissage* izložbe *Dizajn, socijalizam, modernizam* i promocija knjige **Dejana Kršića Zaludni neimar i slijepa mrlja ideologije: Povodom partizanskih nekropola Bogdana Bogdanovića**, objavljene u izdanju Udruga Bijeli val.

U osnovi izložbe i knjige leži isti interes za politička značenja odnosa socijalističkog modernizma i socijalističkog estetizma. Upravo djelo Bogdana Bogdanovića utjelovljuje taj rascjep između socijalističkog modernizma i socijalističkog estetizma, a kroz njega se mogu promatrati i tumačiti društvene i političke promjene jugoslavenskog društva, od modernističkog univerzalizma, preko identitetskog zaokreta krajem 60-ih, do konstrukcije nacionalističkih politika krajem 70-ih i tijekom 80-ih godina.

Naslov knjige, naravno, referenca je na Bogdanovićeve knjige *Ukleti neimar*, kao i na

činjenicu da su ga obožavatelji njegova rada često tako nazivali. No, kako stoji u podnaslovu, Bogdanovićevo umjetničko djelo prije svega je povod, odnosno polazna točka za šira, ali međusobno povezana razmatranja o sudbini spomenika i brisanju tradicija NOB-a, kulturalizaciji antifašizma i suvremenom revizionizmu, pitanjima odnosa prema holokaustu i genocidu, ali i slijepim mrljama te nedosljednostima njegova hvaljenog antimiloševićevskog političkog angažmana tijekom 80-ih i 90-ih.

Utoliko je Kršićeva knjiga polemika ne samo s revizionistima i nacionalističkim politikama u kulturi, nego i kritika slijepih mjesta lijeve povijesti umjetnosti; kritika nacionalizma hrvatskih liberala, ali i kritika kulturalizacije političkog koju su predvodile perjanice tzv. Druge Srbije, od **Latinke Perović do Bogdanovića**. Ako je ono čime se bavi domaća akademska, univerzitet-ska i intelektualna scena znanost, onda ovo definitivno nije znanstvena knjiga, nego čekić. Stoga, prema drugom **Brechtovu** naputku, napisanom u trenutku uspona povijesnog fašizma: „*Hungriger, greif nach dem Buch: es ist eine Waffe!*“

Boris Buden, filozof, publicist i kulturni kritičar. Prevoditelj **Freuda** na hrvatski jezik. Devadesetih kolumnist i urednik u *Arkzinu* i izdavačkog projekta *Biblioteke Bastard*. Tekstovi iz tog perioda objavljeni su u ključnoj zbirci eseja pod nazivom "Barikade". Piše eseje i članke s područja filozofije, politike, kritike kulture i umjetnosti s posebnim interesom za probleme tzv. postkomunističke tranzicije, odnosa prema prošlosti, nacionalizma i teorije prevođenja. Medijski

aktivan i kao komentator aktualnih političkih i kulturnih zbivanja.

Ana Dević, likovna kritičarka i kustosica. Suradivala je s mnogim kulturnim časopisima i napisala brojne tekstove za izložbene kataloge. Doktorandica je povijesti umjetnosti na Sveučilištu u Zadru s temom partizanske umjetničke produkcije i antifašističkog otpora tijekom Drugog svjetskog rata. Jedna od osnivačica neovisnog kustoskog kolektiva **Što kako i za koga/WHW** čije aktivnosti istražuju potencijale kritičke kustoske prakse. Od 2018. **WHW** vodi međunarodni studijski program za mlade umjetnike **WHW Akademija**.

Marko Golub likovni je kritičar, povjesničar dizajna i kustos. Voditelj Galerije Hrvatskog dizajnerskog društva i glavni urednik stranice dizajn.hr. Urednik je i ko/autor niza knjiga i publikacija u izdanju HDD-a (*Fragmenti dizajnerske povijesti*, monografske publikacije o **Sanji Iveković**, **Daliboru Martinisu**, **Mirku Iliću**, **Zoranu Pavloviću** itd.) i kustos velikog broja izložbi (*Ekscentričnost, dizajn izvan centra*, *Mirko Ilić: 'Time After Time'*, *Riječi, slike i snovi – plakati iz zbirke Petra Smiljanica* ...)

Đurđica Čilić, profesorica na Katedri za poljski jezik i književnost Filozofskog fakulteta. Izvodi kolegije iz poljske književnosti, prevođenja i teorije književnosti. Piše stručne i znanstvene radove o poljskoj književnosti i prevodi s poljskoga jezika, uglavnom suvremenu poeziju. Autorica je hvaljenih proznih knjiga *Fafarikul*, *Novi kraj* i recentne *Vidimo se na papiru*, u kojima kroz priče

Leila Awadallah

19. Subversive Forum

Zahudni neimar
&
slijepa mrlja
ideologije

Povodom
partizanskih
nekropola
Bogdana
Bogdanovića

Dejan Kršić

i sjaćanja o tzv. običnim životnim i obiteljskim zgodama tematizira niz društveno važnih tema, rata i nacionalizma, generacijskih odnosa, solidarnosti i ljubavi.

Dejan Kršić, grafički dizajner i publicist. Redovni profesor na Odsjeku dizajna vizualnih komunikacija Umjetničke akademije u Splitu. Prvenstveno se bavi grafičkim oblikovanjem za projekte u kulturi i na nezavisnoj kulturnoj/aktivističkoj sceni. Devedesetih godina jedan od pokretača, grafički urednik a kasnije i glavni urednik magazina *Arkzin* i *Biblioteke Bastard*. Od 2000. kao član udruge za vizualnu kulturu **Što, kako i za koga/WHW**. Autor i ko-autor niza tekstova i knjiga o povijesti grafičkog dizajna. ★

Događaj se odvija na hrvatskom /
the event is held in Croatian

PANEL

Panel zajednice: platformski rad(nici) i izrabljivanje na zahtjev

sudjeluju: Matea Grgurinović (Faktograf), Ana Pezelj (SSSH), Tomislav Kiš (Novi sindikat), Jelena Ostojić (IDIZ)
moderira: Emina Bužinkić
30. svibnja / subota / 16.00
Kulturno informativni centar (KIC) /
Preradovićeva 5, Zagreb

Penetracija platformskog rada u Hrvatsku i njegove nagle promjene radne regulacije razotkriva duboke pukotine na sjecištu radničkih prava, iregularizacije rada i boravišnog statusa, rasiziranog nasilja te slabe infrastrukture podrške radnicima. Podmuklo fragmentiranje i strukturiranje paralelnog – stratificiranog, rasno obilježenog i pravno nestabilnog režima rada, u kojemu platformski radnici bilo da dolaze iz Globalnoga juga, postjugoslavenskih zemalja ili iz Hrvatske, sasvim lako postaju zamjenjiva i iscrpljiva, lako odbačena radna snaga. Mreža posredničkih firmi, koje se ubrzano množe, sustavno iskorištavaju tijela i ranjivost radnika: bespoštedno gomilaju profit uzimajući od pojedinih radnika velike postotke zarade, dodatno im naplaćuju smještaj u jadnim uvjetima, pa i najam osnovnih sredstava za rad poput dostavnih bicikala ili automobila za taksi prijevoz, uskraćuju bolovanje i godišnje odmire, te primoravaju na iscrpljujući prekovremeni rad. U takvim uvjetima, rad nije samo prekaran; on postaje prostor discipliniranja tijela, vremena i kretanja, gdje se radnici sustavno udaljavaju od odmora, socijalizacije, intime i kolektivnog života.

Istovremeno, ta silna prekarizacija isprepliće se i s nedostatkom odgovarajućih informacija o radnoj dozvoli, njezinom trajanju i uvjetovanju boravišnog statusa. U takvim uvjetima, pravna nesigurnost djeluje kao ključni mehanizam kontrole. Državne politike i zakonodavni okviri ne samo da ne štite radnike, već aktivno sudjeluju u proizvodnji ovih režima iregularizacije, čime dodatno otežavaju ili onemogućuju radničko organiziranje i sindikalno djelovanje. Ipak, prostori i primjeri otpora postoje i razvijaju se: kroz samoorganiziranje radnika, inicijative solidarnosti, istraživački i zagovarački rad. Deseci tisuća ljudi u Hrvatskoj trebaju pravnu pomoć, sindikalnu podršku, angažirano novinarstvo i odgovorna društvena istraživanja, ali i političku volju da se postojeći režimi rada transformiraju.

Emina Bužinkić, aktivistkinja i znanstvenica koja će podijeliti uvide iz recentnog istraživačkog rada s platformskim radnicima u Hrvatskoj u okviru projekta "DEVELOPER – digitalni podaci, razvoj i infrastruktura". ★

Događaj se odvija na hrvatskom /
the event is held in Croatian

Boris Buden, izvor: youtube

PREDAVANJE

Boris Buden: O drugoj strani dvojne revolucije: Ima li za "Praxis" života nakon smrti?

moderira: Luka Bogdanić
30. svibnja / subota / 18.15
Kulturno informativni centar
(KIC) / Preradovićeva 5, Zagreb

Ako ćemo vjerovati Ericu Hobsbawmu, Velika revolucija koja je radikalno promijenila svijet prije više od dvjesto godina ustvari je bila „dvojni revolucija“. Ono što je započelo 1789. u Parizu s padom Bastille i razvilo se u Francusku revoluciju, zapravo je bio sam jedan dio većeg revolucionarnog događaja. Drugi je bila britanska industrijska revolucija, koju su generirali tehnološki izumi i njihova kapitalistička apropiacija. Možemo li digitalnu revoluciju koja je započela sredinom 20. stoljeća i još uvijek traje, također misliti kao tek dio jedne daleko radikalnije „dvojne revolucije“? Ali gdje je onda taj njen drugi dio? Je li već s onu stranu naše imaginacije?

Predavanje će razmotriti nasljeđe Praxis filozofije iz perspektive jednog od njenih najvažnijih koncepata, „mišljenja revolucije“. Pretpostavimo da to nije bila samo slijepa ulica moderne filozofije u kojoj se zauvijek pogubila nekolicina intelektualnih lunatika. Ako njihove ideje doista služe posthumni opstanak, morat ćemo ih suočiti s drugom stranom današnjeg dvojnog događaja – s digitalnom revolucijom. Istina, taj se napor na prvi pogled doima uzaludno, ali vrijedi pokušati.

Boris Buden je autor i kulturni teoretičar s prebivalištem u Berlinu. Rođen u bivšoj Jugoslaviji, studirao je filozofiju u Zagrebu i stekao doktorat iz kulturne teorije na Sveučilištu Humboldt u Berlinu. Od početka 1980-ih, objavljuje eseje i knjige o kritičkoj i kulturnoj teoriji, psihoanalizi, politici i suvremenoj umjetnosti na hrvatskom, njemačkom i engleskom. Stalni je suradnik Europskog instituta za progresivne kulturne politike u Beču, i predaje na raznim sveučilištima u Europi. Njegova posljednja knjiga je *Transition to Nowhere: Art in History after 1989*, Berlin, 2020. ★

Program Subversive Foruma odvijat će se u Kulturno informativnom centru (KIC), Preradovićeva 5, Zagreb. Ulaz na sva događanja je besplatan.

Osim gdje je drugačije naznačeno, događaji na Subversive Forumu održat će se na engleskom jeziku.

19. Subversive Forum

Koraci dvostrukog razaranja

Ulomak iz Andreas Malm: *Razaranja Palestine razaranja je Zemlje* [prev. Milena Ostojić] (Zagreb: Bijeli val, 2026.)

U zemljama koje graniče s Perzijskim zaljevom locirana su obećavajuća nalazišta, a glavni industrijski projekt britanskog Mandata postao je naftovod koji je dovodio sirovu naftu od Iraka, preko Zapadne obale i Galileje, sve do rafinerije u Haifi. Mandat kao takav ne možemo razumjeti izvan konteksta produbljivanja kontrole nad regijom u potrazi za naftom; a Mandat je naftu koristio za preraspodjelu zemlje Židovima na štetu Palestinaca.

Kada su izgrađene prve cionističke kolonije, u zapadnoj štampi mogli su se pročitati ushićeni izvještaji: „Židovi koji sada odlaze u Palestinu sa sobom nose progresivni duh stoljeća, i uskoro će putnici u toj zemlji začuti pisak pare i kloparanje strojeva, a posvuda oko sebe vidjeti vrevu poslovanja umjesto tradicionalne apatije i bezvoljnosti Orijenta“, likovao je *National Repository* 1877. godine.⁰¹ Kada je Britansko Carstvo okupiralo Palestinu i obvezalo se provesti Balfourovu deklaraciju, fosilno gorivo tog vremena više nije bio ugljen, već nafta. U zemljama koje graniče s Perzijskim zaljevom locirana su obećavajuća nalazišta, a glavni industrijski projekt britanskog Mandata postao je naftovod koji je dovodio sirovu naftu od Iraka, preko Zapadne obale i Galileje, sve do rafinerije u Haifi. Mandat kao takav ne možemo razumjeti izvan konteksta produbljivanja kontrole nad regijom u potrazi za naftom; a Mandat je naftu koristio za preraspodjelu zemlje Židovima na štetu Palestinaca. U svojoj knjizi

Heat, A History. Lessons from the Middle East for a Warming Planet,⁰² On Barak između ostalog pokazuje kako je Jišuv preoteo proizvodnju citrusa od Palestinaca povezujući se s najmodernijim tehnološkim sustavima: navodnjavanjem svojih voćnjaka pumpama na fosilna goriva, utovarom voća na kamione, prijevozom cestama do luka, istovarom na parobrode koji su plovili prema europskom tržištu – upravo mu je simbioza s imperijem fosilnih goriva omogućila da starosjedioce istisne iz njihove ikonične kulture citrusa. Vlasti Mandata sustavno su davale prednost izgradnji cesta među kolonijama. Infrastruktura temeljena na nafti usmjerila je Palestinu prema naseljima na obalnim ravninama i dalje, prema njihovim preoceanskim pokroviteljima.

Kada su cionističke snage počele terorizirati Palestinu u Haifi kako bi ih protjerale iz grada, piše Ilan Pappé, „niz gorske obronke izlivena su rijeke zapaljene nafte i loživog ulja“.⁰³ Kada su najviši ešaloni dužnosnika SAD-ova imperija raspravljali o tome hoće li se prikloniti cionistima za vrijeme Nakbe, prije svega su imali naftne interese na umu. Neki su smatrali da bi im bilo bolje stati na stranu Arapa. No, kako pokazuje Irene L. Gendzier u knjizi *Dying to Forget: Oil, Power, Palestine and the Foundations of US Policy in the Middle East*, vladu SAD-a uvjerio je argument da bi palestinska pobjeda „uvećala arapsku samodostatnost, zahtjeve i pregovaračku moć“, dok bi uspostava države Izrael imala „otreznjujući učinak na Arape i vratila im osjećaj za mjeru“. Štoviše, „Jišuv je progresivni zapadni faktor koji će biti veliki zamašnjak društvenog napretka na Bliskom istoku, što će otvoriti nova komercijalna tržišta“.⁰⁴ Čini se da su se naftne kompanije SAD-a složile oko stava da će kontrola nad nalazištima biti neizravno ojačana ako Izrael bude saveznik u regiji. To se doista i dogodilo 1950-ih i 1960-ih godina, u zlatno doba kartela „sedam sestara“ i nafte Perzijskog zaljeva. Kada je SAD preuzeo ulogu glavnog pokrovitelja Izraela nakon 1967., obrana tog *statusa quo* bila je najvažnija briga. U knjizi *The Global Offensive: The United States, the Palestine Liberation Organization, and the Making of the*

Post-Cold War Order, Paul Thomas Chamberlin opisuje kako je SAD palestinsko oslobođenje smatrao prijetnjom dominaciji nad Bliskim istokom u cjelini, s njegovim neprocjenjivim rezervama nafte. Nasuprot tome, „Izrael je brzo dokazao svoju vrijednost, kao ključni strateški adut na Bliskom istoku i uzorni regionalni policajac Trećeg svijeta“.⁰⁵ Tu logiku potvrdili su događaji Crnog septembra, jednog od vječnih vraćanja, prikazanog u pismu Jasera Arafata od 22. rujna 1970: „Aman gori šesti dan. [...] Na tisuće tijela naših ljudi trune pod ruševinama.“⁰⁶

Sve je to, sada je već sasvim jasno, slijedilo scenarij po prvi put zacrtan 1840. godine. Ako je Plan Dalet bio naseljeničko-kolonijalni scenarij za razaranja Palestine od 1948. nadalje, prethodila mu je – i uvjetovala njegovo postojanje – imperijalistička vizija entiteta namenutog palestinskoj zemlji za zaštitu interesa jezgre: pristup sirovinama i tržištima; sprječavanje prevratničkih projekata; tampon zona i protuteža protiv udaljenijih rivala. Godine 1840. bili su to pamuk, Muhamed Ali i caristička Rusija. Kada je okupacija 127 godina kasnije dovršena, bili su to nafta, oslobođenje Trećeg svijeta i Sovjetski Savez. Ovdje imamo posla s izrazito dubokom strukturom, ne tek s jednim ili dva događaja; s intenziviranjem i eskalacijom kroz dva stoljeća, pogoršanjem i produbljivanjem obrazaca prvi put razvijenih u ranom devetnaestom stoljeću – što se također podudara, ne slučajno, s vremenskim oblikom samog globalnog zagrijavanja. Vrlo kratko i u grubim crtama ukazao sam na još tri ključna artikulacijska momenta. Godine 1917. i nadalje, britanska okupacija Palestine bila je dijelom transformacije Bliskog istoka u temelj za fosilni kapital, pomoću njegovih naftnih resursa. Godine 1947. i nadalje, zapadna potpora novoj cionističkoj državi bila je određena dovršetkom tog porotka, godine 1967. i nadalje, njegovom obranom. Koraci na putu razaranja Palestine bili su istodobno koraci na putu razaranja Zemlje.

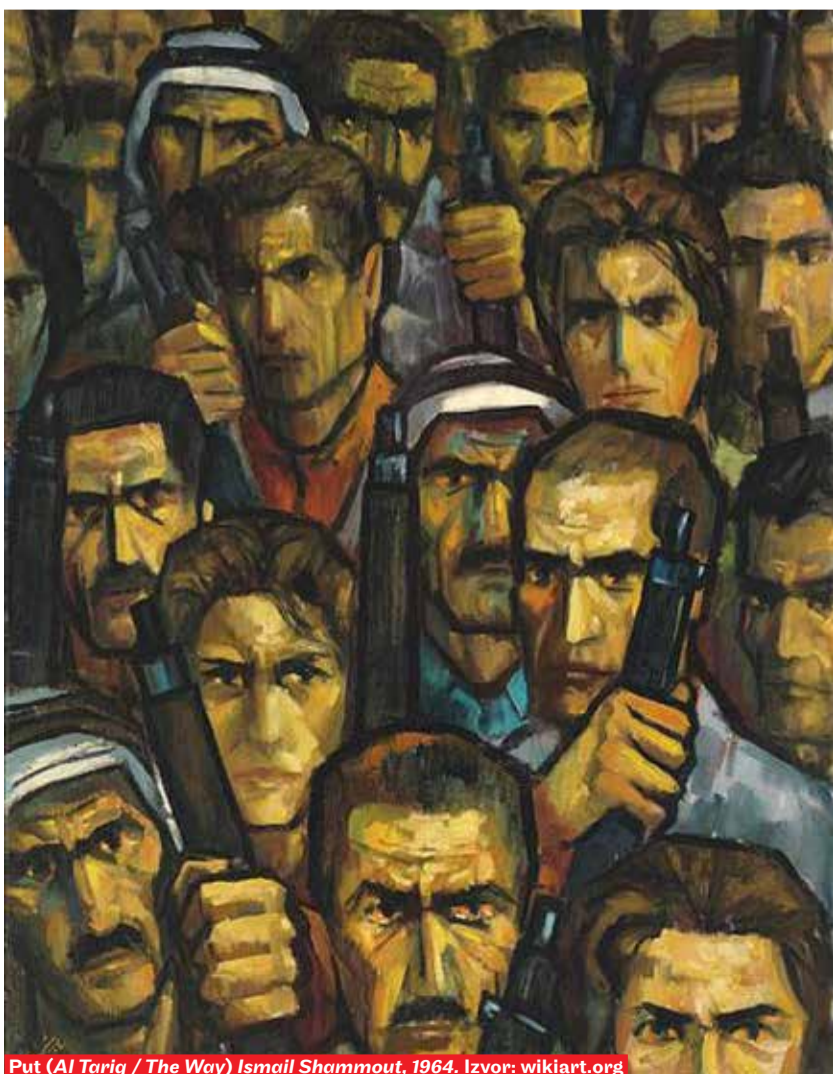
Fosilni Izrael

Vratimo li se u sadašnjost, prvo što treba razmotriti jest uloga države Izrael u aktualnoj pomami za fosilnim gori-

Ako je Plan Dalet bio naseljeničko-kolonijalni scenarij za razaranja Palestine od 1948. nadalje, prethodila mu je – i uvjetovala njegovo postojanje – imperijalistička vizija entiteta namenutog palestinskoj zemlji za zaštitu interesa jezgre: pristup sirovinama i tržištima; sprječavanje prevratničkih projekata; tampon zona i protuteža protiv udaljenijih rivala.

vima [*fossil fuel frenzy*]. U knjizi *Overshoot*, Wim i ja detaljno raspravljamo o ubrzanju ekspanzije proizvodnje fosilnih goriva, baš kada ju je trebalo zauzdati i preokrenuti u suprotnost – održivo demontiranje – kako bi svijet izbjegao zagrijavanje za više od 1.5 ili 2 stupnja Celzijevih. Ekspanzija se ne zaustavlja: korporacije i države, kako je *Guardian* izvijestio neki dan, pokreću sve opsežnije naftne i plinske projekte.⁰⁷ Zemlja koja predvodi ekspanziju je, naravno, SAD; druga na popisu je Gvajana, ali samo zato što je ExxonMobil svoje najnovije blago našao u njenim teritorijalnim vodama. I po prvi put, izraelska je država izravno uključena. Jedna od mnogih novih zona prodora ekstrakcije nafte i plina je Levantski bazen koji se proteže duž obale od Bejruta preko Akke do Gaze. Dva velika plinska polja, nazvana Karish i Leviathan, otkrivena su u teritorijalnim vodama na koje polaže pravo Libanon. Što Zapad misli o ovome sporu? Godine 2015. Njemačka je Izraelu prodala četiri ratna broda kako bi unaprijed obranu svojih plinskih platformi od bilo kakvih nepredviđenih okolnosti.⁰⁸ Sedam godina kasnije, 2022., kada je rat u Ukrajini izazvao krizu na plinskom tržištu, država Izrael po prvi put se etablirala kao značajan izvoznik fosilnih goriva, opskrbljujući Njemačku i druge EU države plinom i sirovom naftom iz Leviathana i Karisha, koji su pušteni u pogon u listopadu te godine.⁰⁹ Godina 2022. učvrstila je visoku poziciju Izraela u tom sektoru.

Godinu dana poslije, operacija Tufan al-Aksa poremetila je tu ekspanziju. Predstavljala je izravnu prijetnju plinskoj platformi Tamar, koja se

Put (Al Tariq / The Way) Ismail Shammout, 1964. Izvor: wikiart.org

19. Subversive Forum

Berba maslina (Olive Picking) Sliman Mansour, 1988. Izvor: wikiart.org

za vedrog dana može vidjeti iz sjeverne Gaze; budući da je u dometu raketne vatre, platforma je zatvorena.¹⁰ Glavni igrač na plinskom polju Tamar je Chevron. Devetog listopada, *New York Times* je izvijestio:

„Žestoke borbe mogle bi usporiti tempo ulaganja u energiju u regiji, upravo kada su izgledi istočnog Mediterana kao energetskog središta dobili na zamahu. Izrael je nekada bio jedna od rijetkih zemalja na Bliskom istoku bez značajnijih otkrivenih naftnih resursa. Danas je prirodni plin postao glavni oslonac njihove ekonomije.“¹¹

Palestinski otpor mogao bi pomrsiti ovu jednadžbu. Pet tjedana nakon 7. listopada, međutim, veći dio sjevera Gaze bez zadržke je pretvoren u gomilu ruševina. Chevron je uspio nastaviti s radom na plinskom polju Tamar.¹² U veljači 2024. najavio je novu rundu investicija kako bi dodatno pojačao proizvodnju.¹³ Krajem listopada, dan nakon što je počela kopnena invazija Gaze, država Izrael odobrila je dvanaest licenci za istraživanje novih plinskih polja – jedna od kompanija koje su ih dobile jest i BP, prva kompanija koja je otkrila naftu na Bliskom istoku i izgradila naftovod Kirkuk-Haifa.¹⁴

Ali ta povratna sprega djeluje u oba smjera. Jer posljednjih je godina izraelski kapital počeo igrati važnu ulogu u ekspanziji proizvodnje nafte i plina u Sjevernom moru. Jedna od kompanija sa sjedištem u Tel Avivu, koja predvodi ekstrakciju kako kod Akke tako i kod Shetlandskog otočja, jest Ithaca Energy: posjeduje jednu od najrazornijih ugljičnih bombi postavljenih u britanski sektor Sjevernog mora, polje Cambo, i petinu drugog, polje Rosebank, i pohlepno istražuje još.¹⁵ Ulazak

Ithace na Londonsku burzu 2022. bio je najveća inicijalna javna ponuda dionica te godine.¹⁶ BP traži plin u vodama Palestine; Ithaca ga traži u vodama Britanije: nikad većeg sklada. Genocid se odvija u trenutku kada je država Izrael dublje nego ikada integrirana u prvobitnu akumulaciju fosilnog kapitala. Palestinci, s druge strane, nemaju nikakvog udjela u tom procesu: nema platformi, nema bušotina, nema cjevovoda, nema kompanija izlistanih na Londonskoj burzi. Ali Arapi u UAE-u, Egiptu i Saudijskoj Arabiji ih, naravno, imaju. To je politička ekonomija Abrahamovih sporazuma i njezini očekivani ishodi: ujedinjenje izraelskog i zaljevskog kapitala u procesu zarađivanja novca proizvodnjom nafte i plina. To je politička ekologija normalizacije: sakralizacija modela *business-as-usual* koji razara najprije Palestinu, a zatim Zemlju.

Sagorijevanje Gaze

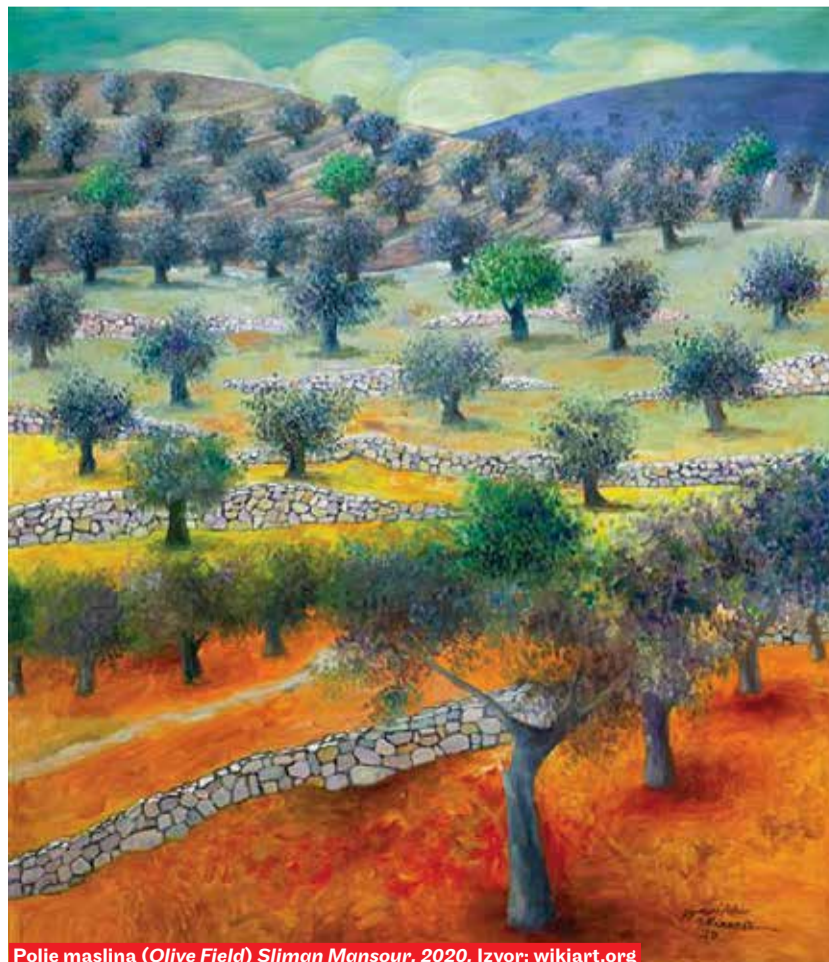
Razaranje Gaze provode tenkovi i borbeni avioni koji ispaljuju projektele po zemlji: Merkave i F-16 šalju svoju paklenu vatru na Palestince, rakete i bombe koje sve pretvaraju u ruševine – ali tek nakon što ih eksplozivna sila nastala sagorijevanjem fosilnih goriva postavi na pravu putanju. Sva ta vojna vozila pokreće nafta. Isto važi i za opskrbne letove iz SAD-a, Boeinga koji prenose projektele preko stalnog zračnog mosta. Prema ranij, privremenoj i konzervativnoj analizi, emisije proizvedene tijekom prvih šezdeset dana rata bile su jednake godišnjim emisijama između dvadeset i trideset tri zemlje s niskim emisijama: nagli skok, oblak CO₂ koji se diže nad ruševinama Gaze.¹⁷ Vraćam se na ovu misao jer se taj ciklus neprestano samogenerira, samo što raste u opsegu i veličini: zapa-

Posljednjih je godina izraelski kapital počeo igrati važnu ulogu u ekspanziji proizvodnje nafte i plina u Sjevernom moru. Jedna od kompanija sa sjedištem u Tel Avivu, koja predvodi ekstrakciju kako kod Akke tako i kod Shetlandskog otočja, jest Ithaca Energy: posjeduje jednu od najrazornijih ugljičnih bombi postavljenih u britanski sektor Sjevernog mora, polje Cambo, i petinu drugog, polje Rosebank, i pohlepno istražuje još.

dne sile satiru životne prostore Palestine mobilizirajući neograničeni destruktivni kapacitet koji samo fosilna goriva mogu pružiti.

Lako je zaboraviti koliko je vojno nasilje bilo i ostalo ključno za *business-as-usual*. Više od 5 posto godišnjih CO₂ emisija dolazi od vojski diljem svijeta. Često se govori o tome koliko avioni i letenje škode klimu, i doista škode, ali civilna avijacija čini samo 3 posto emisija. A onih 5 posto koji

otpada na vojske prethodi stvarnom ratu: to su mirnodopske emisije, nastale u procesu održavanja logističkih sustava i borbenih kapaciteta vojski prije nego što krenu u rat. Kada krenu u bitku, pali se gorivo, a bombe pljušte u naletima koncentriranih dodatnih emisija. SAD je, naravno, u samom središtu svega. Emisije okupacijske vojske za vrijeme rata u Gazi možemo smatrati samo još jednom kategorijom američkih emisija. SAD premašuje sve ostale zemlje; kako Neta C. Crawford primjećuje, „vojska SAD-a najveći je pojedinačni institucionalni korisnik fosilnih goriva na svijetu i stoga najveći svjetski emiter stakleničkih plinova“.¹⁸ U svojoj knjizi *The Pentagon, Climate Change, and War*, ona briljantno mapira razvoj onoga što naziva „dubokim ciklusom“. Vojske, isprva Ujedinjenog Kraljevstva, zatim i SAD-a, shvatile su da su ugljen, a zatim i nafta, neophodni za ratovanje: za proizvodnju oružja, prijevoz vojnika na bojište, osiguravanje njihove mobilnosti nakon ulaska u borbu, i korištenje vatrene oružja protiv neprijatelja. Temeljeći svoje vojne operacije na fosilnim gorivima, vojska SAD-a pridonijela je njihovom širenju kroz ekonomiju; a kada su i vojska i ekonomija postale u potpunosti ovisne o njima, zaštita te esencijalne robe postala je ratni imperativ. Nijedan dio svijeta nije je toliko dubinski oblikovan i unakažen tim ciklusom kao Bliski istok. Iako je Palestina u njegovu središtu, razaranje se očito proteže i na druge zemlje: sjetimo se samo Iraka i Jemena.★

Polje maslina (Olive Field) Sliman Mansour, 2020. Izvor: wikiart.org

- 01 „The Jews“, *National Repository*, ožujak 1877, str. 274.
- 02 *Heat, A History. Lessons from the Middle East for a Warming Planet*, University of California Press, 2024.
- 03 Ilan Pappé, *The Ethnic Cleansing of Palestine*, str. 93.
- 04 Eliahu Epstein citiran u: Irene L. Gendzier, *Dying to Forget: Oil, Power, Palestine, and the Foundations of US Policy in the Middle East* (New York: Columbia University Press, 2015), str. 105.
- 05 Paul Thomas Chamberlin, *The Global Offensive: The United States, the Palestine Liberation Organization, and the Making of the Post-Cold War Order* (Oxford: Oxford University Press, 2015), str. 138.
- 06 Citirano u: *ibid.*, str. 125.
- 07 Oliver Milman, „Surge of New US-Led Oil and Gas Activity Threatens to Wreck Paris Climate Goals“, *Guardian*, 28. ožujka 2024.
- 08 „Israel and Germany Sign Deal for Ships to Guard Gas Rigs“, *Times of Israel*, 11. svibnja 2015.+
- 09 Sarah El Safty and Ari Rabinovitch, „EU, Israel and Egypt Sign Deal to Boost East Med Gas Exports to Europe“, *Reuters*, 15. lipnja 2022; *Times of Israel*, „Israel Exports Crude Oil for First Time, with Shipment Heading for Europe“, 16. veljače 2023; Steven Scheer, „Energie Starts Gas Production at Israel's Karish Site“, *Reuters*, 26. listopada 2022.
- 10 Anna Cooban i Matt Egan, „Israel Just Shut a Gas Field Near Gaza. Here's Why That Matters“, *CNN*, 10. listopada 2023.
- 11 Stanley Reed, „Chevron Shuts Down Natural Gas Platform Near Gaza Strip“, *New York Times*, 9. listopada 2023.
- 12 Ron Bousso i Sabrina Valle, „Chevron Resumes Natural Gas Supply from Israel's Tamar Offshore Field“, *Reuters*, 13. studenog 2023.
- 13 Sharon Wrobel, „Chevron Partners Greenlight \$24m Investment to Boost Gas Production at Offshore Site“, *Times of Israel*, 18. veljače 2024.
- 14 Ari Rabinovitch i Steven Scheer, „Israel Awards Gas Exploration Licenses to Eni, BP and Four Others“, *Reuters*, 30. listopada 2023.
- 15 Kjell Kühne, Nils Bartsch, Ryan Driskell Tate et al., „Carbon Bombs: Mapping Key Fossil Fuel Projects“, *Energy Policy* (2022) 166: str. 1–10; Scott Zimmerman i Hanna Fralikhina, „Hooked on Hydrocarbons: The UK's Risky Addiction to North Sea Oil and Gas“, *Global Energy Monitor*, listopad 2022; „Ithaca Energy Acquires Shell's Stake in UK Cambo Field“, *Reuters*, 12. rujna 2023; Sarah Young, „Britain Gives Go-Ahead for Biggest New North Sea Oilfield in Years“, *Reuters*, 27. rujna 2023; „Total Energies Hits Hydrocarbons at North Sea Appraisal Well“, *Offshore Engineer*, 4. siječnja 2023.
- 16 „Ithaca Energy Set for London's Biggest IPO in 2022“, *Reuters*, 2. studenog 2022.
- 17 Benjamin Neimark, Patrick Bigger, Frederick Out-Larbi i Reuben Larbi, „A Multitemporal Snapshot of Green-house Gas Emissions from the Israel-Gaza Conflict“, *Queen Mary University of London*, 2024; cf. Nina Lakhani, „Emissions from Israel's War in Gaza Have 'Immense' Effect on Climate Catastrophe“, *Guardian*, 9. siječnja 2024.
- 18 Neta C. Crawford, *The Pentagon, Climate Change, and War: Charting the Rise and Fall of US Military Emissions* (Cambridge, MA: MIT Press, 2022), str. 7–8.

19. Subversive Forum

Breme prihvaćeno

Abdaljawad Omar

Kiplingovo „breme bijelog čovjeka“ bilo je apologetski kolonijalni konstrukt. Stvarno breme kolonijalizam pada na leđa koloniziranih. Kao što pokazuje slučaj Palestine, njegovo nošenje ne mora značiti pokoravanje ili odustajanja od želje za oslobođenjem. U činu njegova svjesnog prihvaćanja krije se i čin vjernosti. Evocirajući djelo Slimana Mansoura, Abdaljawad Omar ustrajnost pod tim teretom dešifrira kao aktivnu organizaciju otpora nasuprot želji za zaboravom. I u agresiji na Iran i okupaciju Gaze prepoznaje bojišnice u kojima figura nosača (attala) ostaje žarište nepokornosti, prefiguracija figure borca, a ne njegova negacija.

Prošlo je mnogo godina otkako sam upoznao svog prvog Iranca. Zvao se Babek. Što je započelo kao opušten razgovor brzo je poprimalo čudnu gustoću politike: s pouzdanjem koje je ostavljalo vrlo malo prostora za sumnju, inzistirao je da su Palestinci odigrali presudnu ulogu u represiji koja je uslijedila nakon prosvjeda 2009. godine, ustanaka koji je tada, pun nade, uprizoren pod barjakom „Zelene revolucije“. Taj trenutak je ostao sa mnom, ne zato što bi eruptirao u konfrontaciju, već zbog svog tihog nasilja. Sjećam se osebjne tišine koja je uslijedila nakon njegove tvrdnje, osjećaja da sam iznenada izmješten u narativ koji nije bio moj. Zapanjila me lakoća s kojom se odgovornost za duboko iranski politički prijelom mogla prebaciti na Palestinca. Ta figura Palestinca već je bila sastavljena drugdje – negdje u pozadini političke imaginacije koja je zahtijevala vanjskog krivca kako bi stabilizirala vlastite anksioznosti. U tom trenutku, Palestinac je bio manje historijski subjekt, a više spremnik: rezervoar za tuđe kontradikcije, tuđe fantazije, tuđa manična objašnjenja za gubitak veličine.

Kasnije će drugi iranski prijatelji odmahnuti na spomen Babeka, slijegajući rame-nima. Njegove su primjedbe,

inzistirali su, bile suštinski „monarhističke“ ili „pahlavi-stičke“. U određenim segmentima iranske dijaspore, taj tip je bio i suviše dobro poznat: figure koje su iransku povijest pripovijedale kroz melankoličnu gramatiku izgubljenog carstva, a iskupljenje zamišljale kao rat protiv vlastite zemlje. U takvoj politici ima vrlo osebjne geografske utjehe. Čeznja za nacionalnom obnovom artikulira se sa sigurne distance Los Angelesa, gdje se fantom Irana održava na životu kroz sjećanje, resantiman, iz televizijskih studija, dok posljedice rata ostaju utješno apstraktne. Ono što me više nije ostavilo na miru nije bio sam Babek, bila je to struktura optužbe koju je njegova primjedba otkrila: način na koji Palestinci, još jednom, iskrsavaju kao prikladna zaobilaznica u tuđem političkom razračunavanju. U globalnoj cirkulaciji prigovora, Palestinci se pojavljuju manje kao sudionici povijesti, a više kao zamjenski čuvari mjesta unutar nje – prizvani kako bi se objasnile krize koje nisu naše, ali nas ipak nekako dopada da snosimo njeno breme.

Preciznije, breme Palestine – više od Palestine same – ono je što posjeduje taj osebjan kapacitet: da otvori latentne rane i ogoli krhke skele ispod političkog diskursa u društvi-

ma koja su daleko izvan dometa našeg neposrednog angažmana. Ponekad i puko zanzivanje Palestine razara samu mogućnost odmjerenog razgovora. Tijekom posljednje tri godine, to je postalo barometar polarizacije diljem arapsko-iranske regije – polarizacije koju oblikuje nekoliko konvergirajućih sila: uporna izraelska strategija regionalizacije vlastitog režima terora, koji stanovništvo regije potiče da pronađe leksik predaje koji će ga poštediti bombi, kombinirana s ekspanzionističkim ambicijama; kolonijalne i imperijalne tehnike kontrole duboko isprepletene s kultiviranjem sektaških i političkih podjela; i nešto difuznija žudnja – želja da se živi oslobođeno bremena koje Palestina nastavlja nametati političkoj savjesti regije.

Ali najcentralnije, proizlazi iz same činjenice nepokoravanja – držanja koje pouzdano priziva sankcije, ratove, teritorijalnu ekspanziju i neumoljivu mašineriju destrukcije. Govoriti o bremenu Palestine stoga znači govoriti istovremeno o barem trima stvarima: o bremenu koje nose oni u ruševinama južnog Libanona i u ruinama Gaze; o bremenu koje zaziva libanonska država kada razoružavanje otpora izjednačava s oslobođenjem od napasti; i o bremenu koje odbacuju oni Iranci koji, suprotstavljajući se vlastitoj državi, ipak posežu za njenim sloganima – dosta Libanona, dosta Palestine – kao da bi se iscrpljenost jednom nepravdom mogla konvertirati u dozvolu da skrenemo pogled s druge.

To breme je, dakle, nešto puno intruzivnije od privatnog tereta koji bismo mogli odabrati nositi ili odbaciti. Tvrdoglavi je preostatak etičkog zahtjeva koji odbija apsorpciju i glatko funkcioniranje postojećeg poretka – točka na kojoj ideologija posustaje, a tiho očekivanje pristanka iznenada postaje nepodnošljivo. Palestina imenuje tu smetnju. Neka vrsta tvrdoglavog inzistiranja koje prekida fantaziju svakodnevnosti. Živjeti s takvim zahtjevom znači nastanjivati osebjan čorsokak: otuđeni od utjehe pomirenja sa sadašnjošću, ali podjednako nesposobni iskoračiti izvan polja odgovornosti koju to otuđenje proizvodi. Breme ustrajava upravo

Govoriti o bremenu Palestine stoga znači govoriti istovremeno o barem trima stvarima: o bremenu koje nose oni u ruševinama južnog Libanona i u ruinama Gaze; o bremenu koje zaziva libanonska država kada razoružavanje otpora izjednačava s oslobođenjem od napasti; i o bremenu koje odbacuju oni Iranci koji, suprotstavljajući se vlastitoj državi, ipak posežu za njenim sloganima – dosta Libanona, dosta Palestine – kao da bi se iscrpljenost jednom nepravdom mogla konvertirati u dozvolu da skrenemo pogled s druge.

zato što označava točku gdje svijet traži pristanak, a nešto u nama – ma koliko neznatno – to odbija.

Drugim riječima, postoji tenzija koja danas izbija na površinu na svakoj razini običnog života. Libanonski prijatelj, s opreznom ambivalencijom nekoga tko je naučio da je šala jedina dopustiva ambalaža neizrecivog: „Muka nam je od Palestine.“ Drugi govori s ogoljenom, deklarativnom urgentnošću – pune težine iscrpljene žudnje cijelog jednog naroda, komprimirane u jednu jedinu riječ: „Želimo živjeti.“ Kao da čin imenovanja već predstavlja oblik otpora protiv vlastite nemogućnosti. A onda idu dalje – uspoređujući razaranja u Libanonu s mirom u mjestima poput Egipta, mirom koji je više nagodba nego stvarni mir. Nagodili su se s čudovištem, i gle: ne nalaze se u srcu oluje. To je računica preživljavanja – nešto starije i očajnije od cinizma. Pravo da budeš običan. Pravo da te povijest ostavi na miru. Više od samih izjava, upečatljiva je osebjna pozicija u koju si regrutiran samim činom njihova kazivanja: poziciju primatelja ispovijedi, duhovnog sugovornika – figure kojoj se pridaje, ma koliko provizorno i bez pristanka, autoritet onoga tko ima primiti ono čega se inače nije moguće rasteretiti. Nositi ono

Turbulencija (crno) (Turbulence (black)) Mona Hatoum, 2014.

19. Subversive Forum

što govornik sam više ne može iznijeti. I noseći to, pružiti nešto što liči na izlaz, iako to nikada stvarno nije. Provizorna fatva, koja im dozvoljava da se rasterete od te stvari, tog čuvara mjesta, tog etičkog zahtjeva, te tenzije, koju zovemo Palestinom.

Riječ „breme“ nije ušla nevino u politički vokabular imperija – niti po tome kako cirkulira kao kolonijalni diskurzivni mehanizam, niti kako je iz-

Riječ „breme“ nije ušla nevino u politički vokabular imperija – niti po tome kako cirkulira kao kolonijalni diskurzivni mehanizam, niti kako je izgovaraju, reprezentiraju, ili zazivaju oni koje se kolonizira. Konstruirana je – pažljivo, tijekom vremena – kao tehnologija konverzije: osvajanje je postalo žrtvom, ekstrakcija dar, a kolonizator je preobličen u onoga tko pati. Kada je Kipling objavio svoju pjesmu 1899. godine, kristalizirao je ideju koja je već prožimala kulturnu atmosferu imperijalne Europe kasnog 19. stoljeća. Breme je, od početka, predstavljalo inverziju: smještajući teret ne na one koji su kolonizirani, razvlašteni, kojima se upravljalo, nego na one koji su vršili kolonizaciju.

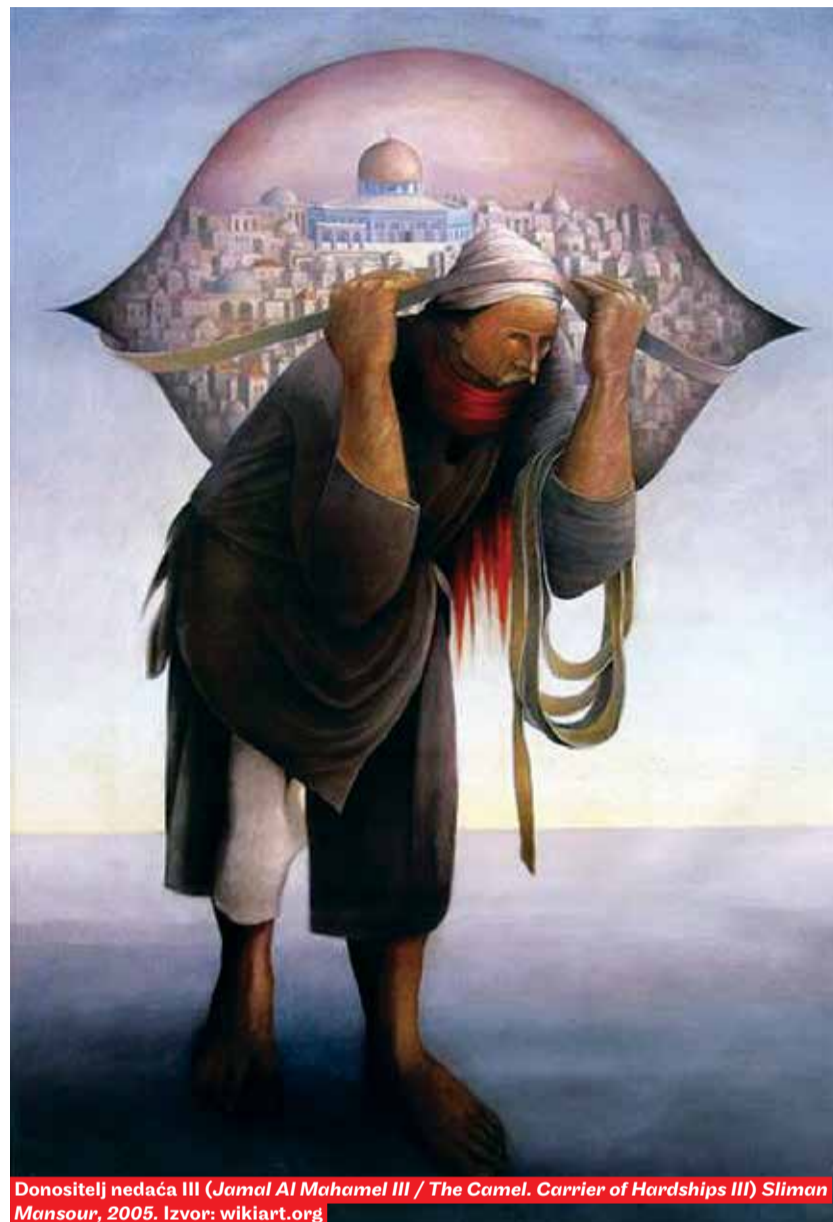
govaraju, reprezentiraju, ili zazivaju oni koje se kolonizira. Konstruirana je – pažljivo, tijekom vremena – kao tehnologija konverzije: osvajanje je postalo žrtvom, ekstrakcija dar, a kolonizator je preobličen u onoga tko pati. Kada je Kipling objavio svoju pjesmu 1899. godine, kristalizirao je ideju koja je već prožimala kulturnu atmosferu imperijalne Europe kasnog 19. stoljeća. Breme je, od početka, predstavljalo inverziju: smještajući teret ne na one koji su kolonizirani, razvlašteni, kojima se upravljalo, nego na one koji su vršili kolonizaciju. Ta inverzija je bila ideološki motor cijelog poduhvata. I ono što Edward Said u *Culture and Imperialism* zahvaća s preciznošću koja nikad nije nadmašena, činjenicu da je tom motoru trebala kultura – trebala mu je umjetnost, fikcija, roman – kako bi se pokrenuo. „Kultura sudjeluje u imperijalizmu“, piše, „ali nekako joj se ta uloga opršta.“ Veliki retoričari imperijalnog opravdanja – Leroy-Beaulieu u Francuskoj, Seeley u Engleskoj – koristili su „jezik čiji imaginarij rasta, plodnosti, i ekspanzije, čija teološka struktura vlasništva i identiteta, čije je ideološko razlikovanje ‘nas’ i ‘njih’ već bilo dozrelo drugdje – u fikciji, u političkoj znanosti, u rasnoj teoriji, u putopisima.“ Breme je estetizirano prije nego što je politizirano. Bilo je osjećaj prije nego što je postalo argument.

Saidov dublji doprinos prikaz je kako to breme svoj najtrajniji oblik dobiva putem naturalizacije, a ne puke deklaracije. Kipling ne piše samo iz perspektive bijelog muškarca na teritoriju kolonijalnog posjeda, „nego iz perspektive masivnog kolonijalnog sistema čija ekonomija, funkcioniranje, i povijest su efektivno stekli status prirodne činjenice.“ Breme se predstavlja kao poredak stvari – kao kada Kipling, sasvim iskreno, vjeruje da je „najbolja sudbina Indije da njome vlada Engleska“. To je najdublji mehanizam: breme kolonizira percepciju, tako da se čini da dominacija proizlazi iz same strukture svijeta, a ne iz određene, partikularne volje za moć. Said to demonstrira putem *close readinga* – pokazujući kako Kipling imperijalne argumente distribuira u usta onih koje podčinjava, pa je „domorodac prirodno delinkvent, bijelac strogi ali

Ono što kiplingovska teorija bremena ne može objasniti – što je strukturno nesposobna imaginirati – breme je koje nije nametnuto nego se svojevremeno preuzima, koje se nosi kao čin vjernosti, a ne kao dokaz superiornosti drugoga. Libanonski prijatelj koji se šali da mu je muka od Palestine, iranski disident koji poseže za Palestinom kao objašnjenjem za vlastito političko poniženje – oni ne predstavljaju puke izraze iscrpljenosti ili zle vjere.

moralni roditelj i sudac“, a ekstremno britansko viđenje Pobune „stavlja se u usta Indijca, čiji se, puno vjerojatniji, nacionalistički i ozlojeđeni pandan u romanu nikad ne pojavljuje.“ One koji breme nose navodi se da ga izgovaraju. Njihov pristanak – ma koliko fiktionalan, ma koliko iznuden – postaje konačnim, neophodnim dokazom njegove legitimnosti. Said odbija supotpisati tu strukturu povijesti. „Tenzija između Kiplinga, koji je na koncu vidio samo politiku imperija, i Fanona, koji je pokušao vidjeti dalje od nacionalističkih afirmacija koje su uslijedile nakon klasičnog imperijalizma“, reproducirana je, inzistira, „u osiromašenom i zbog toga još opasnijom obliku, zahvaljujući nekritičkom savezu između intelektualaca i institucija moći, koji reproducira obrasce ranije imperijalističke povijesti.“

Ono što kiplingovska teorija bremena ne može objasniti – što je strukturno nesposobna imaginirati – breme je koje nije nametnuto nego se svojevremeno preuzima, koje se nosi kao čin vjernosti, a ne kao dokaz superiornosti drugoga. Libanonski prijatelj koji se šali

Donositelj nedaća III (*Jamal Al Mahamel III / The Camel Carrier of Hardships III*) Sliman Mansour, 2005. Izvor: wikiart.org

da mu je muka od Palestine, iranski disident koji poseže za Palestinom kao objašnjenjem za vlastito političko poniženje – oni ne predstavljaju puke izraze iscrpljenosti ili zle vjere. Oni su, u preciznom strukturnom smislu, suvremeni nasljednici Kiplingova starog indijskog vojnika. Mašinerija moći se ne zadovoljava time da opterećeni glas suzbija – ona ga regrutira, preusmjera, okreće protiv njega samog, dok onaj tko breme nosi ne počne, ma koliko parcijalno i ma koliko bolno, govoriti gramatikom onih koji su mu ga nametnuli. To je breme kao dominacija. Ono što ne može zamisliti jest nosač koji se organizira oko bremena, koji ga nosi ne zato što mu je nametnut odzog, nego zato što bi njegovo odlaganje značilo i vlastiti nestanak.

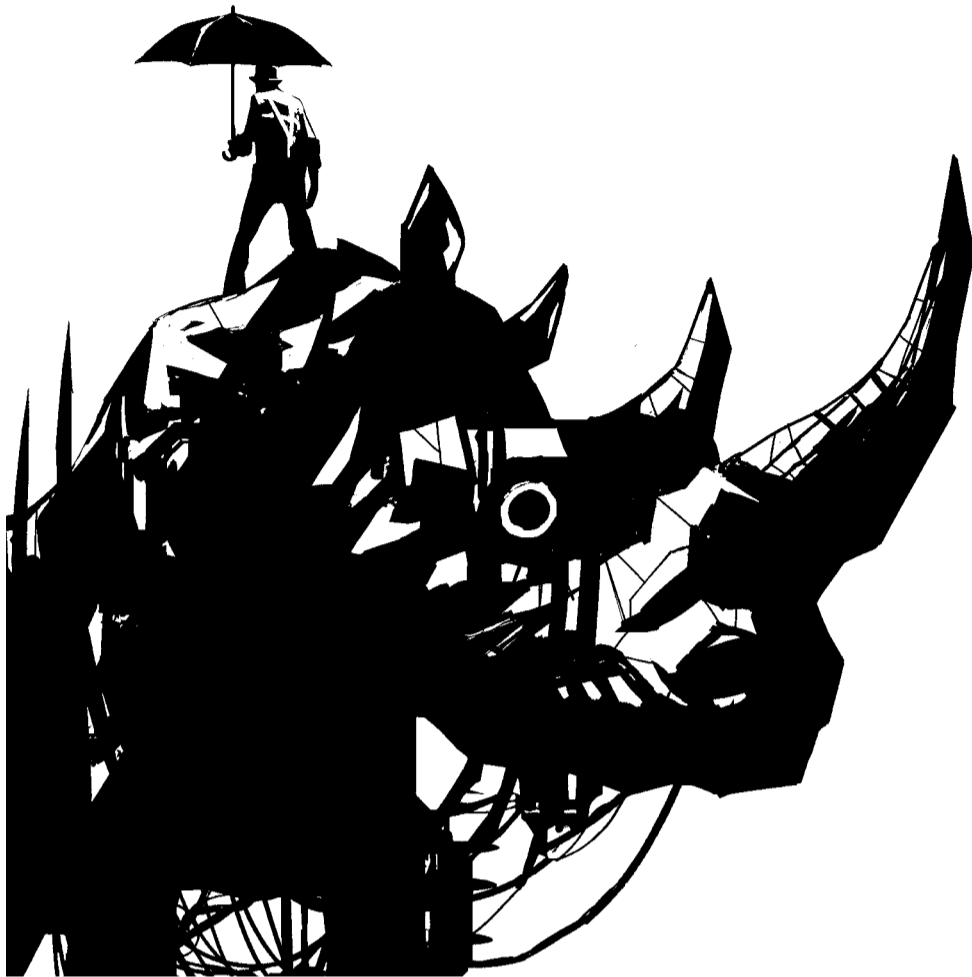
Sliman Mansour je smislio takvu figuru krajem 1973. – ne kao argument, već kao sliku: nosač, *attal*, koji na svojim plećima drži Jeruzalem. Što je započelo kao formalni problem – kako stabilizirati teret, kako spriječiti da se grad ne otkotrlja – proizvelo je, kroz pritisak umjetničke nužnosti, nešto što je nadilazilo vlastiti povod. Krug koji se nije mogao održati poprimio je oblik oka, na oba kraja zašiljen, i time se Jeruzalem stabilizirao u

mirovanju, s Kupolom na stijenju u njegovom središtu. Oblik, dobiven putem logike težine i ravnoteže, ispostavio se kao sam oblik vida. Nositi Palestinu, otkrio je Mansour, znači i vidjeti je – a vidjeti je već je oblik nošenja. Breme i pogled u ovoj slici predstavljaju istu gestu.

Dok je Kiplingovo breme nametnuto – spuštajući se s uzvisine superiornosti svijesti na inferioran svijet, kolonizator koji plemenito pati, ne očekujući ni zahvalu ni priznanje – Mansourovo je dobrovoljno prihvaćeno: preuzeto, uzdignuto s intencionalnošću koja čin nošenja transformira u čin vjernosti. Leda nositelja su savijena, ali njegovo držanje nije slomljeno. Ne tetura pod težinom bremena; organizira se oko njega. Dok Kiplingovo breme zahtijeva šutnju opterećenog – zahtijeva, kao što je Said pokazao, da se njegov ozlojeđeni pandan u romanu nikada ne pojavi – Mansourovo se obznanjuje. Apelira na savjest, ne na sažaljenje. Kada se Emil Habibi – sretnim slučajem koji se čini prstom dubine, našao u tiskari u ulici Salah al-Din – i slici dao naslov *Jamal al-Mahamil*, posegnuo je upravo za tim registrom. Mahmal je ceremonijalna nosiljka koju se na leđima deve nosilo u Meku: breme koje je istovremeno bilo procesija, balast koja je isto-

19. Subversive Film Festival

18.—24.05.2026.

Igrana konkurencija / Fiction Competition

Dokumentarna konkurencija / Documentary Competition

Posebne projekcije / Special Screenings

Simpozij: Suradnje između periferija / Symposium: Collaborations between Peripheries

Retrospektiva: Heiny Srour / Retrospective: Heiny Srour

Kinematografije otpora: Noor Abed / Cinematographies of Resistance: Noor Abed

KINO KINOTEKA

PONEDJELJAK MONDAY (18.05.)

18:00
Kad bih imala noge, nabila bih te / If I Had Legs I'd Kick You
Mary Bronstein
SAD / USA, 2025, 113'

20:00
OTVORENJE / OPENING
NAGRADA WILD DREAMER ZA ŽIVOTNO DJELO / WILD DREAMER LIFETIME ACHIEVEMENT AWARD: HEINY SROUR
Leila i vukovi / Leila and the Wolves
Heiny Srour
Libanon, UK, Belgija, Nizozemska / Libanon, UK, Belgium, Netherlands, 1984, 90'
+ Q&A

UTORAK TUESDAY (19.05.)

17:00
Naša zemlja / Our Land
Lucrecia Martel
Argentina, SAD, Meksiko, Francuska, Nizozemska, Danska / Argentina, USA, Mexico, France, Netherlands, Denmark, 2025, 120'

19:00
Kronovizor / Chronovisor
Jack Auen, Kevin Walker
SAD / USA, 2026, 99'
+ Q&A

21:00
Koristan duh / A Useful Ghost
Ratchapoom
Boonbunchachoke
Tajland, Francuska, Singapore, Njemačka / Thailand, France, Singapore, Germany, 2025, 130'

DOKUKINO KIC

18:00
Uvod / Intro (18', 2026)

Kucnuo je čas oslobođenja / The Hour of Liberation Has Arrived
Heiny Srour
Libanon, UK, Francuska / Libanon, UK, France 1974, 65'

Epilog / Epilogue (26', 2026)
+Q&A

20:30
Kad bi se golubi pozlatili / If Pigeons Turned to Gold
Pepa Lubojacki
Češka, Slovačka / Czech Republic, Slovakia, 2026, 110'

KINEMATOGRAFIJE OTPORA / CINEMATOGRAPHIES OF RESISTANCE: NOOR ABED – KINO-KOREOGRAFIJA KRAJOLIKA / CINE-COREOGRAPHY OF LANDSCAPE

POGON JEDINSTVO 21. – 26. 5. 2026.

Exhibition Opening / Otvorenje izložbe / 21. 5. / 19:00

19. Subversive Forum

PONEDJELJAK MONDAY (25.05.)

19.00
PREDAVANJE / LECTURE
Phoebe V. Moore: Ljudi kao testni subjekti i EU paket zakonskih mjera za umjetnu inteligenciju / Humans as Test Subjects and the EU Omnibus for AI
moderira / moderated by: Tomislav Medak

UTORAK TUESDAY (26.05.)

17.00
PREDAVANJE / LECTURE
Georgina Voss: Ovo nije kako izgleda / This Isn't What It Looks Like
moderira / moderated by: Ante Andabak

18.45
PREDAVANJE / LECTURE
Lola Olufemi: Protiv zatvaranja obzora: Materijalistička imaginacija / Against Foreclosure: The Materialist Imagination
moderira / moderated by: Karolina Hrga

20.30
PREDAVANJE / LECTURE
Nick Dyer-Witheyford: Unutar i protiv neljudske moći: potkopavanje UI kapitalizma / In and Against Inhuman Power: Subverting AI Capitalism
moderira / moderated by: Darko Vuketa

SRIJEDA WEDNESDAY (27.05.)

17.00
PREDAVANJE / LECTURE
John Preston: Umjetna inteligencija na kapitalističkom sveučilištu / Artificial Intelligence in the capitalist university
moderira / moderated by: Eva Marija Jurešić

18.45
PREDAVANJE / LECTURE
Jacob Johanssen: Algoritmički maskulinitet: od manosphere do mainstreama / Algorithmic masculinity: from the manosphere to the mainstream
moderira / moderated by: Stipe Ćurković

20.30
PANEL
Otjelovljeni otpor protiv geografija imperija / Embodied resistance against empire's geographies
sudjeluju / participating: Leila Awadallah, Linda Al Rajabi, Samar Zughool, Anwar Samara
moderira / moderated by: Emina Bužinkić

ČETVRTAK THURSDAY (28.05.)

17.00
PREDSTAVLJANJE KNJIGE
Bogdan Denić Kaljenje identiteta – autobiografija i priča o demokratskoj ljevici u dvije države (SNV i Sandorf)
sudjeluju: Marijana Stojić, Branka Šesto, Hrvoje Tutek
moderira: Aneta Vladimirov (dogadaj se odvija na hrvatskom / the event is held in Croatian)

18.00
PREDAVANJE / LECTURE
Cédric Durand: Prekomjerna akumulacija umjetne inteligencije: racionalnost, linije rasjeda i politika / Overaccumulating AI Rationale, faultlines, and politics
moderira / moderated by: Ante Andabak

19.45
DISKUSIJA / DISCUSSION
O tehnofeudalizmu / On technofeudalism
sudjeluju / participating: Cédric Durand, Nick Dyer-Witheyford
moderira / moderated by: Mislav Žitko

PETAK FRIDAY (29.05.)

17.00
RAZGOVOR O KNJIZI / BOOK PRESENTATION
Zbornik: Pojačana eksploatacija / Augmented Exploitation
sudjeluju / participating: Phoebe V. Moore, Paško Bilić
moderira / moderated by: Toni Prug

18.30
PREDAVANJE / LECTURE
Adam Hanieh: Kapitalizam i Bliski istok u doba klimatskog sloma / Capitalism and the Middle East in an Age of Climate Breakdown
moderira / moderated by: Stipe Ćurković

20.15
PANEL DISKUSIJA
Svi su ljudi intelektualci, ali nisu svi intelektualci ljudi – o UI, algoritmima, digitalnoj kulturi i dilemama njihova ljudskog supstrata / All humans are intellectuals, but not all intellectuals are humans – on AI, algorithms, digital culture and the predicament of their human substratum
sudjeluju / participating: Paolo Caffoni, Felix Stalder, Vanja Subotić
moderira / moderated by: Boris Buden

SUBOTA SATURDAY (30.05.)

10.00 – 13.00
PLESNA RADIONICA / DANCE WORKSHOP:
Tijelom za Palestinu / Embody Palestine
voditeljica / Leader: Leila Awadallah, Body Watani Project
Lokacija: Pogon Jedinstvo

12.00
RAZGOVOR O KNJIZI
Dejan Kršić, Zaludni neimar i slijepa mrlja ideologije – Povodom partizanskih nekropola Bogdana Bogdanovića
Sudjeluju: Dejan Kršić, Boris Buden i drugi (dogadaj se odvija na hrvatskom / the event is held in Croatian)

16.00
PANEL
Panel zajednice: platformski rad(nici) i izrabljivanje na zahtjev / Community panel: platform work(ers) and exploitation on demand
sudjeluju / participating: Matea Grgurinović, Ana Pezelj, Tomislav Kiš, Jelena Ostojić
moderira / moderated by: Emina Bužinkić (dogadaj se odvija na hrvatskom / the event is held in Croatian)

18.15
PREDAVANJE / LECTURE
Boris Buden: O drugoj strani dvojne revolucije: Ima li za "Praxis" života nakon smrti? / On the other part of the Dual Revolution: does "Praxis" have an afterlife?
moderira / moderated by: Luka Bogdanić

■ „Neljudska moć: algoritmi kapitala“ / „Inhuman Power: Algorithms of Capital“

■ Modul „Konstelacije političkog“ / module „Constellations of the Political“

■ Suradnja Subversive Festivala i Inicijative za slobodnu Palestinu / Subversive Festival and Free Palestine Initiative collaboration

SRIJEDA
WEDNESDAY (20.05.)

16:30
Dva godišnja doba, dvoje stranaca / Two Seasons, Two Strangers
Shō Miyake
Japan, 2025, 89'

18:00
London
Sebastian Brameshuber
Austrija / Austria, 2026, 120'
+ Q&A

20:15
Uskrnuće / Resurrection
Bi Gan
Kina, Francuska, SAD / China, France, USA, 2025, 160'

ČETVRTAK
THURSDAY (21.05.)

17:00
Ariel
Lois Patiño
Španjolska, Portugal / Spain, Portugal, 2025, 108'

19:00
Kronike opsade / Chronicles from the Siege
Abdallah Alkhatib
Alžir, Francuska, Palestina / Algeria, France, Palestine, 2026, 98'
+ Q&A

21:00
Kronologija vode / The Chronology of Water
Kristen Stewart
SAD, Francuska, Litva / USA, France, Lithuania, 2025, 128'

20:30
Drakula / Dracula
Radu Jude
Rumunjska, Austrija, Luksemburg, Brazil, UK, Švicarska / Romania, Austria, Luxembourg, Brasil, UK, Switzerland, 2025, 170'

PETAK
FRIDAY (22.05.)

16:00
Majska šuškanja / Whispers in May
Dongnan Chen
Hong Kong, Nizozemska, Južna Koreja, Švedska, Kina / Hong Kong, Korea, Sweden, China, 2026, 95'

17:30
Pjesma bez doma / A Song Without Home
Rati Tsiteladze
Gruzija, Austrija, SAD, Danska / Georgia, Austria, USA, Denmark, 2026, 75'
+ Q&A

19:00
Varijacije na temu / Variations on a Theme
Devon Delmar, Jason Jacobs
Republika Južna Afrika, Katar, Nizozemska / Republic of South Africa, Qatar, Netherlands, 2026, 65'
+ Q&A

SUBOTA
SATURDAY (23.05.)

12:00
Matineja za odrasle / Osmijeh pod oštricom / Only Rest in the Storm
Pedro Pinho
Francuska, Portugal, Brazil, Rumunjska / France, Portugal, Brazil, Romania, 2025, 211'

16:00
O vremenu i vodi / Time and Water
Sara Dosa
Island, SAD / Iceland, USA, 2026, 90'

18:00
Ispod oblaka / Pompei: Beyond the Clouds
Gianfranco Rosi
Italija / Italy, 2025, 115'

20:00
ZATVARANJE / CLOSING DOBJELA WILD DREAMERA / WILD DREAMER AWARD CEREMONY
Che Guevara: Posljednji drugovi / Che Guevara: The Last Companions
Christophe Dimitri Reveille
Francuska / France, 2026, 94'

NEDJELJA
SUNDAY (24.05.)

18:00
Voliš li me / Do You Love Me
Lana Dahar
Libanon, Francuska, Njemačka, Katar / Lebanon, France, Germany, Qatar, 2025, 76'
+ Q&A

20:00
Fantomska bol Rožave / The Phantom Pain of Rojava
Maryam Ebrahimi
Norveška, Švedska / Norway, Sweden, 2026, 81'
+ Q&A

17:00
Panel: Isprepletene historije / Entangled Histories
sudjeluju / participating: Hrvošlava Brkušić, Theo Panagopoulos, Sanaz Sohrabi, Žiga Smolič
moderira / moderated by: Sima Kokotović

19:00
Besane noći / Waking Hours
Federico Cammarata, Filippo Foscari
Italija / Italy, 2025, 78'

20:30
Ukronija / Uchronia
Fil Ieropoulos
Grčka, Nizozemska / Greece, Netherlands, 2026, 97'
+Q&A

16:00
Noor Abed - Škola intervencija / School of Intrusions
prezentacija / presentation

17:00
Panel: Periferije danas / Peripheries Now
sudjeluju / participating: Mariz Kelada, Ivana Perić, Emilija Vuković, Feodor Aleksov, Iskandar Abdalla
moderira / moderated by: Karla Crnčević

19:00
Nedovršen kalendar / Incomplete Calendar
Sanaz Sohrabi
Kanada, Venezuela, Iran, Turska / Canada, Venezuela, Iran, Turkey, 2026, 77'
+ Q&A

15:00
Masterclass: Heiny Srour - Snimanje pionirskih filmova / Shooting as a Pioneer

16:00
Raspjevani šaik / The Singing Sheikh
Heiny Srour
Egipat / Egypt, 1991, 11'

Pobunjene Vijetnamke, Rising Above: Women of Vietnam
Heiny Srour
UK, 1995, 50'

17:00
Panel: Drugarske budućnosti / Collaborative Futures
sudjeluju / participating: Hrvošlava Brkušić, Theo Panagopoulos, Sanaz Sohrabi, Žiga Smolič, Mariz Kelada, Ivana Perić, Emilija Vuković, Feodor Aleksov, Iskandar Abdalla
moderira / moderated by: Karla Crnčević, Sima Kokotović

18:30
Slika pripada onima koji s njom rade - predstavljanje filmova polaznika radionice / The Image Belongs to Those Who Work With It - presentation of films by workshop participants
sudjeluju / participating: Seid Ibrahim, Yogmani Kafle - MANI, Dorian Milović, Karla Mesek, Ahmed Samir, Vida Zelić

19:30
Shifting Baselines
Julien Elie
Kanada / Canada, 2025, 100'

18:00
Na brdu / The Radiant Hill
Karla Crnčević
Hrvatska / Croatia, 2026, 16'

O mačkama i ljudima / On Cats and Humans
Sunčica Ana Veldić
Hrvatska / Croatia, 2025, 60'
+ Q&A

20:15
Keltska utopija / Celtic Utopia
Dennis Harvey, Lars Lovén
Irski, Švedska / Ireland, Sweden, 2025, 90'
+ Q&A

PONEDJELJAK
MONDAY (01.06.)

17.30
Uvod u seminar

18.00
PREDAVANJE
Nina Čolović: Nacija i nacionalizam na ljevici

20.00
PREDAVANJE
Stipe Ćurković: Teorija ideologije

UTORAK
TUESDAY (02.06.)

17.30
PREDAVANJE / RADIONICA
Jovan Džoli Ulićević & Marko Vukčević: Samoodređenje: kamen spoticanja i prostor politizacije

20.00
PREDAVANJE
Nina Čolović: Abolicija roda i obitelji

SRIJEDA
WEDNESDAY (03.06.)

17.30
PREDAVANJE
Stipe Ćurković: Neoliberalni subjekt, maskulinitet, fetišizacija

20.00
PREDAVANJE
Ante Andabak: Post-kritičkom vremenu uprkos: marksistička književna teorija danas

ČETVRTAK
THURSDAY (04.06.)

17.30
PREDAVANJE
Maja Solar: Nema jednog feminizma: linije preplitanja i sukoba

20.00
PREDAVANJE
Lazar Petković: Frojdova teorija subjektivnosti i seksualnosti

PETAK
FRIDAY (05.06.)

17.30
PREDAVANJE
Vladimir Milenković: Kraj hegemonije i alternative: preispitivanje Arrighijeve teze o ne-kapitalističkom razvoju Kine

20.00
PREDAVANJE
Lazar Petković i Maja Solar: Čemu Fanon danas

SUBOTA
SATURDAY (06.06.)

11.00
PREDAVANJE
Domagoj Kučinić: Kako materijalistički misliti glazbu?

13.00
PREDAVANJE
Mate Rupić: Urbani pejzaži kao zajedničko dobro: borba, baština, sjećanje

NEDJELJA
SUNDAY (07.06.)

16.00
PROJEKCIJA & ZOOM
RAZGOVOR
Video-pamfleti za Palestinu / Video Tracts for Palestine
sudjeluju: Ghassan Salhab, Dina Pokrajac
(Razgovor će se voditi na engleskom jeziku. / The conversation will be held in English.)

17.30
ZOOM PREDAVANJE & RAZGOVOR
Karla Crnčević: Uvod u radionicu borbenog filma (30 min) + razgovor s **Azul Aizenberg & Estebanom Bellottom** Kuziminskyim (kolektiv R.A.T.A.)
(Razgovor će se voditi na engleskom jeziku. / The conversation will be held in English.)

Subversive Forum, 25. — 30.05.2026.
Antikapitalistički seminar, 01. — 07.06.2026.

Program Subversive Forum odvijat će se u Kulturno informativnom centru (KIC), Preradovićeve 5, Zagreb. Ulaz na sva događanja je besplatan.

The Program of the Subversive Forum will be held at Kulturno informativnom centru (KIC), Preradovićeve 5, Zagreb. Admission to all events is free.

Osim gdje je drugačije naznačeno, događaji na Subversive Forumu održat će se na engleskom jeziku.

Unless stated otherwise, the events at the Subversive Forum will be held in English.

Program Antikapitalističkog seminara odvijat će se u prostoru Srpskog kulturnog centra, Preradovićeve 21, Zagreb.

The Anticapitalist Seminar will take place in Croatian at Srpski kulturni centar, Preradovićeve 21, Zagreb.

*Ako nije drugačije navedeno, program će se odvijati na hrvatskom jeziku. / Unless stated otherwise, the program will be held in Croatian.

Prijave do 23.5.2026., na mail: slobodnifilozofski@gmail.com

19. Subversive Forum

vremeno predstavljao orijentir, teret koji se kretao prema nečemu, a ne pod nečim. Habibijevo imenovanje sliku je vratilo toj tradiciji, razjašnjavajući ono što je Mansour shvatio intuicijom: da je palestinsko nošenje Palestine poziv, a ne bivanje žrtvom.

Ali ono što slika također nosi – i što njen čudan posmrtni život potvrđuje – znanje je da ta vjernost zahtijeva cijenu koju nikada ne plaćaju oni koji breme nameću, nego uvijek oni koji ga nose. Prvo platno je izgubljeno pod okolnostima koje nikada nisu razjašnjene. Drugo je bilo poklon Gaddafiju i uništeno je kada su američke bombe pogodile njegovu palaču 1986. godine – uništenje slike uklopljeno, gotovo alegorijski, u općenitiju povijest onoga što se događa s palestinskim predmetima kada uđu u kružnice arapske moći i nasilja velikih sila. Treće je nastalo iz sjećanja, 2005. godine, veće od svojih prethodnika, konop se promijenio, pored Kupole sada je tu i crkva – svaka revizija oblik otpora, odbijanje prihvaćanja nestanka kao konačnog odgovora. Preko svoja tri života i višestrukih uništenja, slika nudi protu-teoriju o tome što znači nešto nositi kroz povijest: ne kao demonstraciju vlastite velikodušnosti, ne kao inscenaciju civilizacijske superiornosti, nego kao *amor fati* – ljubav za sudbinu koju nismo birali, koju nosimo ne zato što bi bila laka, nego zato što bi odložiti je značilo nestati. I to je, na koncu, ono na što je Saidova kontrapunktna metoda uvijek ciljala: ne na prostu kritiku kiplingovskog bremena, nego na ponovni pronalazak glasa koji je potisnulo – glasa koji nikada nije bio trbuhozborstvo, nikada iznuden prista-

nak, nego zvuk nečega što je samo sebe nosilo naprijed, kroz povijest, snagom vlastitog odbijanja da bude odloženo.

Već tri tjedna bombardiraju Teheran, i breme Palestine sada se može osjetiti u crnom dimu i otrovnoj kiši koji su proželi njegovu atmosferu – kako Izrael još jednom pokušava nadmašiti samoga sebe u proizvodnji užasa. Može se osjetiti u masakru djevojčica na putu do škole, pogodenih u operaciji dvostrukog udara, po svemu sudeći usmjerenog popisom meta koju je proizvela umjetna inteligencija – taj najkliničkiji od svih eufemizama za industrijalizaciju smrti. Izrael je uvukao Sjedinjene Države u sve to, ili su možda Sjedinjene Države uvukle Izrael. U ovom trenutku, ta distinkcija jedva da je bitna. Vuku jedni druge – ili možda entuzijastično nasreću zajedno, dijelom pogonjeni planovima, dijelom fantazijama o sveznanju i svemoći. Narativima o iranskoj slabosti i izraelskoj i američkoj velebnosti. Jasnoćom vojnih operativnih nacrti i ambigvitetom političkih ciljeva. Kompulzivnom težnjom Izraela za dominacijom kao zamjenom za sigurnost – težnjom koju nikada nije dosegnuo, niti strukturno može dosegnuti, sigurnost za kojom beskonačno traga. Američkom ludošću i kontinuiranom erozijom svega što je ostalo od njenog strateškog kredibiliteta – tog kredibiliteta koji je, u konačnici, uvijek bio više predstava nego supstanca. Jer postoji osebujna vrsta državničkog umijeća koja svoj najiskreniji izraz pronalazi ne u doktrini ili diplomaciji, nego u pjesmi: u ležernoj, pje-

vušećoj ratobornosti s kojom je senator John McCain, predsjednički kandidat i tribun američkih vojničkih vrli- na, jednom ponudio svoju viziju za Islamsku republiku – *bomb, bomb, Iran* – uz odobravajući smijeh okupljene predizborne publike, kao da distanca između vica i politike, naposljetku, i nije pretjerano velika.

A od 7. listopada, sile postrojene protiv te izraelsko-američke mašinerije – ne koristim čišći pojam, jer čišćeg pojma nema, ili nema takvog koji ne bi već značio neku vrstu ustupka – pokušale su nešto odmjeriti: politiku ograničavanja, kinetičkog trenja, smišljene da apsorbira izraelski bijes bez obavezanja na punu težinu otvorenog rata. To je bila strategija namjerne suzdržanosti, temeljena na znanju da ratove iscrpljivanja ne dobiva uvijek onaj tko najsnažnije udari, nego onaj tko izdrži najduže. Ali Izrael, u svojoj kompulzivnoj potrebi da svaku prednost iskoristi do krajnjih granica, konačno je uspio postići ono što godine provokacija nisu: oslobodivši nešto što onda nije mogao kontrolirati. Gurnuo je Iran preko praga kalkulirane tolerancije – i učinivši to, prizvao upravo onu konfrontaciju o kojoj je oduvijek sanjao, ali je ne može u potpunosti kontrolirati. Posljedice sada ozbiljno dovode u pitanje dvije stvari koje su dugo tretirane kao aksiomi: otpornost američke sigurnosne arhitekture u regiji, i sam kapacitet Izraela da nastavi voditi rat čije dimenzije je mislio diktirati, ali to više ne čini.

Pa ipak – i ovdje moram biti iskren o granicama vlastite analize, o točki gdje se jezik strategije počinje doimati kao

Već tri tjedna bombardiraju Teheran, i breme Palestine sada se može osjetiti u crnom dimu i otrovnoj kiši koji su proželi njegovu atmosferu – kako Izrael još jednom pokušava nadmašiti samoga sebe u proizvodnji užasa. Može se osjetiti u masakru djevojčica na putu do škole, pogodenih u operaciji dvostrukog udara, po svemu sudeći usmjerenog popisom meta koju je proizvela umjetna inteligencija – taj najkliničkiji od svih eufemizama za industrijalizaciju smrti. Izrael je uvukao Sjedinjene Države u sve to, ili su možda Sjedinjene Države uvukle Izrael.

izdaja onoga što opisuje – govoriti samo o vojnoj arhitekturi i greškama u strateškim kalkulacijama već znači ustupak. Znači prihvatiti kategorije u kojima moć preferira da se o njoj raspravlja: u čistom jeziku sposobnosti i odvratanja, pragova i crvenih linija, kao da ono što se događa predstavlja problem primijenjene geometrije, a ne katastrofu koja se sručila na žive ljude. Bombe koje padaju na Teheran ne padaju samo na infrastrukturu. Padaju na isti imaginacijski i etički teren koji je bio predmet borbe, centimetar po centimetar, i davno prije 7. listopada – teren na kojemu se, u konačnici, uvijek borilo oko pitanja Palestine. Jer rat koja sada zahvaća regiju nije moguće odvojiti od tog pitanja; on je, u najdubljem mogućem smislu, njegov nastavak drugim sredstvima. Da bismo razumjeli uloge – ne samo strateške, nego i moralne, egzistencijalne – moramo se vratiti onome što zapravo nikada nije stavljeno po strani: bremenu, i onome što mu je učinjeno, onome što nastavlja činiti onima koji ga nose, i onima koji to više nisu u stanju činiti.

To breme je prsnulo duž vlastitog šava: između onih koji ga nose kao što Mansour nosač nosi Jeruzalem – sagnut ali neslomljen, orijen-

tiran prema nečemu – i onih koji ga osjećaju kao teret koji im je nametnula povijest koja ih nije konzultirala, kao breme koje se sada nosi pod cijenu koju je sve teže opravdati pred živima. Činjenica da se ta pukotina ne provlači između neprijatelja, nego između ljudi koji dijele istu geografiju, jezik, ranu – to je ono što ga čini nepodnošljivim. Palestina ne dopušta luksuz čiste pozicije. Pritište, inzistira, vraća se. Ona je preostatak koji odbija biti sveden na ono što je preostalo.

Teheran i Beirut zasad se brane. I kada to kažem ne mislim na vlade ili vojne doktrine, nego na glasove svih mojih prijatelja u rano jutro, ustrajnih iznad sirena – na osebujnu ljudsku ustrajnost, krhku i neporaženu, da se nastavi biti. Bori se dok izraelska i američka mašinerija otkrivaju da su se našle uvučene u rat koji bi se mogao ispostaviti skupocjenijim nego što su mislili. A ono što je započelo 7. listopada nastavlja odjekivati – osjećaju to oni koji skreću pogled na benzinskoj crpki, zakovitlano je prema onima koji su se pridružili horu koji je slavio moguću smrt Palestine. Sve što u konačnici možemo ponuditi jest ovo: *Habibti Tehran, Habibti Beirut*. Ne kao slogan, ne kao laku gestu solidarnosti, nego kao nešto što je bliže onome što je znao Mansour nosač – da je voljeti ono što se uništava, orijentirati se prema njegovu kroz tamni dim bombardiranja, nositi njegovo ime i dok bombe padaju, najstariji oblik *amor fati*. Teheran i Beirut apsorbiraju vatru i nastavlja se boriti. I nastavlja se boriti, nose nešto – možda i pognuti pod težinom onoga što im je povijest natovarila, ali organizirani oko tog tereta, a ne zdrobljeni pod njim. Još uvijek usmjereni prema svijetu koji još nije stigao. Noseći, u toj usmjerenosti, jedini odgovor koji je ikada postojao na pitanje što breme u konačnici znači: inzistiranje *attala*, uzdižući se odozdo, da ono što je sveto ne smije pasti. Drugim riječima, *attal* zna ono što osvajač ne može znati: da su leđa savijena pod svetim ista leđa koja će se jednog dana uspraviti – ne u olakšanju, nego u pobuni. Nosač i borac uvijek su bili ista figura. Povijest je samo čekala da teret postane dovoljno lagan, ili nosač dovoljno snažan, da bi ta distinkcija kolabirala. ★

S engleskog preveo Stipe Ćurković
Prijevod teksta preuzet s portala
Slobodni Filozofski: <https://slobodnifilozofski.com/2026/04/breme-prihvaceno.html>

Izvorno objavljena na web stranici
Communis:
<https://communispress.com/the-burden-assumed/>

Zahvaljujemo autoru i uredništvu
Communisa na dozvoli za
objavlivanje ovog prijevoda.

* Knjiga izabranih eseja Abdaljawada Omara u 2026. izlazi u nakladi Bijel val.

Naše vene, vene zemlje (*Our Veins, The Earth's Veins*) Iran Darroudi, 1969. Izvor: wikiart.org

Škola suvremene humanistike

Antikapitalistički seminar

organizacija:
Slobodni Filozofski
& Subversive Festival

lokacija:
Srpski kulturni centar,
Preradovićeva 21, Zagreb

prijave do 23.5. na
slobodnifilozofski@gmail.com

18. Subversive Film Festival

KINEMATOGRAFIJE OTPORA

Pomicanje pustinja – krajolik kao koreografija zajedništva

Noor Abed (1988.) je palestinska interdisciplinarna umjetnica i filmska redateljica. Njezin rad ispituje pojmove koreografije i imaginarnog odnosa pojedinaca, stvarajući situacije u kojima se društvene mogućnosti istovremeno uvježbavaju i izvode. Abed je pohađala Whitneyjev neovisni studijski program u New Yorku (2015.–2016.) i Home Workspace Program (HWP) na Ashkal Alwanu u Bejrutu (2016.–2017.). Diplomirala je na Međunarodnoj akademiji umjetnosti u Palestini, a magistrirala likovne umjetnosti na Kalifornijskom institutu za umjetnost u Los Angelesu. Abed je bila asistentica kustosice na izložbi Documenta fifteen u Kasselu od 2021. do 2022., a od 2022. do 2024. pohađala je umjetničku rezidenciju na Rijksakademie u Amsterdamu. Dobitnica je filmske produkcijske stipendije Zaklade Han Neffkens/Muzeja Tàpies 2022. godine, a njezin film *Noć koja je ostala među nama* dobitnik je prve nagrade e-flux Film Award 2024. Abed je dobitnica glavne nagrade 36. Ljubljanskog bijenala grafičkih umjetnosti. Njezina knjiga *Stars at Midday objavljena* je u listopadu 2024. u izdanju Occasional Papers. 2020. suosnovala je, s Larom Khalidi, „Školu intervencija“ (*School of Interventions*), obrazovnu platformu u Ramali, Palestina.

Noor Abed – kino-koreografija krajolika
Pogon Jedinstvo
21. – 26. 5. 2026.

Utorak 21.5 / 19:00 / Otvorenje izložbe

U lazak u filmski svijet Noor Abed podrazumijeva susret s prostorom u kojem se slika, tijelo i krajolik ne mogu odvojiti od načina pripovijedanja. Već na početnoj razini posve je očito da se njezini radovi oblikuju unutar napetosti koju Edward Said imenuje kao borbu za pravo na pripovijedanje („permission to narrate“). Riječ je o situaciji u kojoj se pravo na pripovijest mora iznova uspostaviti, često protiv diskurzivnih ograničenja koja određuju što Palestina jest, kako se može vidjeti, odnosno iskusi. U svjetlu tih činjenica, film prestaje biti sredstvo reprezentacije i postaje mjesto proizvodnje narativa. Ono što Anna Ball¹ opisuje kao potrebu da se čuju „riječi ispod riječi“ ovdje dobiva konkretnu vizualnu formu. Tako slike u filmovima Noor Abed otvaraju prostor u kojem se pojavljuju alternativni glasovi, oni koji ostaju zaklonjeni iza površinskih stereotipa ili polemika. Također, ovdje se gledatelj suočava s višestrukim kinematografskim slojevima koji se ne daju svesti na jedinstvenu interpretaciju. Vjerujem da je takav pristup povezan sa složenim principima palestinske kulturne produkcije, koju Ball prepoznaje kao polje u kojem se razvijaju „višeslojni i polifoni“ oblici identiteta. U filmovima Noor Abed ta se polifonija očitava i nazire posredstvom odnosa tijela u krajoliku, posredstvom ritma kolektivnih kretanja, odnosno cezura koja nastaju između slike i zvuka. filmovi tako održavaju stanje otvorenosti u kojem se značenje ne prestano izmiče i pomiče.

Vjerojatno se stoga njezin rad može čitati u kontinuitetu s onim što Frantz Fanon naziva „literaturom borbe“². Naime, kulturna produkcija ovdje djeluje kao način artikulacije potisnutih iskustava, ali i kao sredstvo oblikovanja kolektivne svijesti. Usto, važno je naglasiti da filmovi ne iznose političku tezu u eksplicitnom obliku. Njihova političnost proizlazi iz same činjenice da stvaraju prostor za pojavljivanje onoga što je često izbrisano potisnuto ili marginalizirano. Jedan od filmova koji to jasno pokazuje, *Our Songs Were Ready for All Wars to Come*, razvija vizualni jezik u kojem se kolektivno kretanje pojavljuje kao svojevrsni oblik tajnog znanja. Tijela se okuplja-

ju, razilaze i ponovno uspostavljaju zajednički ritam, pri čemu prostor ne djeluje kao neutralna pozadina, već kao aktivni element koji sudjeluje u formiranju odnosa, uvodi vlastitu temporalnost te otvara nabore i procijepe u linearnom vremenu. Upravo tu postaje vidljivo ono što Ball opisuje kao potrebu da se palestinska kultura „ponovno ispriopovijeda“ na način koji otkriva njezinu složenost. U tom procesu važno mjesto zauzima i postkolonijalna perspektiva, ali ona se ovdje ne pojavljuje kao stabilan teorijski okvir. Palestina se, kako Ball sugerira, nalazi u „sinkroniji kolonijalnog i postkolonijalnog“, u prostoru koji zahtijeva stalno pregovaranje pojmova. Taj ambivalentni status odražava se i u filmskom jeziku Noor Abed. Slike ne potvrđuju unaprijed zadane kategorije, radije ih destabiliziraju, otvarajući prostor u kojem se kolonijalni odnosi moći prepliću s unutarnjim društvenim hijerarhijama.

Uvođenje rodno osviještene perspektive dodatno mijenja način na koji se ti odnosi mogu čitati. Postkolonijalni feminizam omogućuje artikulaciju iskustava koja ostaju izvan dominantnih narativa, bilo da je riječ o kolonijalnim ili patrijarhalnim strukturama. U filmovima Noor Abed to se očituje u načinu na koji (ženska) tijela ulaze u kadar, kako su odjevena i što čine, preciznije u načinu na koji kolektivno djelovanje izmiče stereotipnim podjelama uloga. Posljedično, ženska prisutnost, vizualna i zvučna, postaje uz krajolik, aktivni princip organizacije slike. Usto, kamera ne pretendira na sveobuhvatnost, ona ostaje unutar odnosa koje uspostavlja uvlačeći gledatelja u mrežu odnosa koja ne nudi konačno razrješenje. Važno je spomenuti rodnu strukturu nacionalnog imaginarija, jer se upravo ona u filmovima Noor Abed premešta iz statične alegorije u pokret, glas i ritam. Postkolonijalno-feminističko čitanje palestinske kulture (dakako, ne samo nje) upozorava da se nacija često zamišlja kao zajednica rođenja, pripadanja i podrijetla. Već sama etimologija riječi *nation*, izvedena iz latinskoga znači narod, rod, pleme, nacija ili podrijetlo. Izvedena je iz glagola *nascor* („roditi se“), što upućuje na značenje „rođenje“ ili „skup ljudi istog podrijetla“. U rimsko doba često je označavala strance ili plemenske skupine, a korijen je modernih riječi za naciju. Stoga postkolonijalna i feministička teoretičarka

Kinematografije otpora predstavljaju /
Cinematographies of Resistance present:

NOOR ABED

Kino-koreografija krajolika /
Cine-Coreography of Landscape

21. -26. 5. 2026.

Pogon Jedinstvo

18. Subversive Festival

Anne McClintock, upisuje naciju u simbolički poredak obitelji, majčinstva i plodnosti. U arapskom pojmu *al-watan al-umm*, domovina kao majka, ta se veza dodatno učvršćuje: zemlja se zamišlja kao izvor, tijelo, mjesto podrijetla, zaštite i povratka.

Dakako da takva simbolička moć ženskog lika u nacionalnim narativima ne znači i stvarnu društvenu moć žena. Nira Yuval-Davis, izraelsko-britanska sociologinja i jedna od ključnih teoretičarki koja se bavi odnosom između roda, nacije i identiteta. upozorava da žene u nacionalnim projektima često označavaju „kolektivno jedinstvo, čast i *raison d'être*“ zajednice, dok istodobno ostaju izvan političkog „mi“, zadržane u položaju objekta umjesto subjekta. Žena tada postaje slika nacije, nositeljica njezine časti, biološka i kulturna reproduktorica zajednice, ali bez kontrole nad načinima na koje se ta zajednica pripovijeda. Upravo zato je u palestinskom kontekstu važno gledati kako se ženska tijela pojavljuju u filmu: ostaju li alegorije zemlje, gubitka i pripadanja, ili proizvode drukčiji poredak vidljivosti?

Kod Noor Abed žene pjevaju, plešu, kreću se krajolikom, unose ritam, pomiču i oživljavaju pustinju, kratko organiziraju prostor. Njihova prisutnost ne iscrpljuje se u ikonografiji „žene kao nacije“, premda tu povijesnu težinu vjerojatno ne možemo izbrišati iz gledanja. U filmu *Our Songs Were Ready for All Wars to Come* ženski glasovi i tijela ne pojavljuju se samo kao znak ranjene zajednice. Oni uspostavljaju zajednicu kroz izvedbu: kroz pjesmu, lelek,

zvuk, ponavljanje, dodir, kružno kretanje, prijenos motiva i ritma. Nacionalno se ovdje možda može promatrati kao proces okupljanja, kao kolektivnost koja nastaje u izvedbenom vremenu.

Zbog toga se Ballina tvrdnja o potrebi za slušanjem „riječi ispod riječi“ može prenijeti i na način gledanja Abedinih filmova. Ispod površine folklornog, ritualnog ili arhaičnog motiva pojavljuje se složeniji rad slike. Pjesma i ples ispod otvorenog neba nisu dekorativni elementi kulturnog identiteta. Oni su načini pamćenja, oblici prijenosa i sredstva kojima se zajednica održava u situacijama povijesnog prekida. U pustom krajoliku filma *A Night We Held Between*, skupina ljudi, magarci, spilje, bunari, svjetlo koje ulazi u tamu i tama koja preuzima kadar, ne tvore egzotični prizor „Orijenta“. Oni ulaze u napet odnos s dugom poviješću orijentalističkih i kolonijalnih pogleda koji su Palestinu/Bliski istok zamišljali kao prostor želje, osvajanja, plodnosti i patrijarhalnog posjedovanja.

Upravo tu se otvara osjetljivo mjesto Noorinog filmskog jezika. Mediteransko-bliskoi-stočni motivi, biblijske asocijacije, pusta zemlja, životinje, spilje, rituali i pjesme mogli bi se lako čitati kao niz prepoznatljivih znakova „svetog“ ili „arhaičnog“ krajolika. Abed ih, međutim, usporava, ozvučuje, boji 16mm filmom, razmiče i uvodi makabričnu i tjeskobnu atmosferu nelagode. Krajolici se pojavljuju digitalno obrađeni kao memorijska i geopolitička napuklina, kao prostori u kojem se povijesno, mitsko i svakodnevno drže zajedno bez konačnog razrje-

18. Subversive Film Festival

šenja. Posebno je snažna pjesma iz prvog lica, koju pjeva žena a koja završava stihom: „obojet ću zube u crno jer će se ljubljene možda vratiti“. U tom iskazu tijelo postaje mjesto čekanja, ljubavi, žalovanja i mogućeg povratka. Crni zubi djeluje kao sitan, gotovo zstrašujuće konkretan znak: intiman, tjelesan, vidljiv u ustima, između grimase i osmjeha. Ženski glas ovdje ne funkcionira kao opća alegorija domovine. On uvodi partikularnu, ranjivu i materijalnu dimenziju pamćenja, onu koja se nikako ne može prevesti u nacionalnu metaforu. Isto vrijedi za fotografije ratnika koje izmjenjuju starac i dječak. Kamera, umjesto njihovih lica, pokazuje ruke. Taj prijenos fotografija, iz ruke u ruku, iz starosti u djetinjstvo, iz prošlog vremena u ono koje tek treba doći, uvodi drugu vrstu nasljeđivanja. Ratnik nije monumentaliziran kao herojska figura. Prisutan je kao fotografija, kao predmet, kao trag ili sjećanje koji zahtijeva dodir. U tom trenutku film se približava onome što Edward Said opisuje kao pravo Palestinaca da i sami „gledaju, promatraju, procjenjuju, sude“⁰³. Abedine protagonistice i protagonisti nisu, dakle, objekti tuđeg pogleda. Radije ih promatramo kao one koji u krajoliku čuvaju, premeću, prepoznaju i koreografiraju vlastite slike, rituale, pokrete i glasove. ★

Dina Pokrajac i Leila Topić

- 01 Anna Ball, *Palestinian Literature and Film in Postcolonial Feminist Perspective* (London: Routledge, 2012).
- 02 Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth*. New York: Grove Press, 1963. (poglavlje "On National Culture").
- 03 Edward W. Said, *After the Last Sky: Palestinian Lives*, photographs by Jean Mohr (New York: Pantheon Books, 1986).

Izložba okuplja tri filma palestinske umjetnice Noor Abed koji proučavaju snagu folkloru kao vrela znanja. Abed stvara slike koje naglašavaju povezanost palestinskog naroda i krajolika kroz poetični kolaž pjesme i plesa.

Penelopa / Penelope

Palestina, 2014, 7' 16mm film, boja, bez zvuka

Nadahnut Homerovom *Odisejom*, film istražuje ulogu i relevantnost mitologije za sadašnji trenutak i kolektivni imaginarij. U radu snimljenom u Palestini 2014. godine Penelopa se reprezentira kao osamljena ženska figura koja izrađuje poplun od mrtvih riba. Neprekidnim šivanjem istovremeno se vraća u staro sjećanje, time stvarajući dirljivu meditaciju o izmještenosti i izvlaštenju. Ovaj rad želi prikazati drugačiju stvarnost od one koju povijest nudi. Ovd-

Penelopa

naše su pjesme bile spremne za sve ratove koji dolaze

Noć koja je ostala među nama

je se mit zamišlja kao kolektivni san i dio javne imaginacije.

naše su pjesme bile spremne za sve ratove koji dolaze / our songs were ready for all wars to come

Palestina, 2021, 20' super 8mm film, boja, zvuk

Film čine koreografirane scene prema dokumentiranim narodnim pričama iz Palestine. Cilj mu je razviti novi estetski oblik koji će ponovno pobuditi latentne priče o bunarima i izvorima vode, te o njihovoj povezanosti s ritualima zajednice koji se bave motivima nestanka, žalovanja i smrti. *naše su pjesme bile spremne za sve ratove koji dolaze* istražuje kritički pristup 'folkloru' kao izvoru znanja, te

proučava njegove moguće veze s alternativnim društvenim i reprezentacijskim modelima u Palestini. Kako 'folklor' može jednom narodu prerasti u zajednički emancipatorski alat za subverziju dominantnih diskursa, ponovno prisvajanje vlastite povijesti i zemlje, te ponovno ispisivanje stvarnosti kakvu poznaju?

Naraciju u filmu čini pjesma koju pjeva palestinska pjevačica Maya Khaldi. Riječi pjesme izgrađuju se na fragmentima iz raznih narodnih priča. Ukoričeni narativi, zabilježeni u mediju filma i zvuka, arhiviraju se i dobivaju svoju reprezentaciju, time stvarajući kontekst koji istražuje sposobnosti društvenog oblikovanja kao i mogućnost dozivanja sjećanja koje može decentralizirati slike fiksiranosti; sjećanje je to oslobođeno svojih spomenika.

Noć koja je ostala među nama / A Night We Held Between

Palestina, 2024, 30' digitalni transfer 16mm filma, boja, zvuk

Film se vrti oko 'Pjesme za borbe' koja je pronađena u zvučnom arhivu Centra za popularnu umjetnost Palestine. U višestrukim slojevima pjesme, u labirintu zvukova i lokaliteta, povijest se prikazuje kao permanentno sadašnje vrijeme, kolektivni čin imaginacije.

Film je snimljen na drevnim mjestima u Palestini – špiljama, isklesanim udubinama, podzemnim prolazima i divljim dolinama; zemlja preuzima ulogu protagonista. Proteže se onkraj prve razine onoga što je vidljivo i razotkriva golemi, skriveni svijet nalik onome koji

poznamo. U filmu se isprepliću obredi i narativi o zajednici i otporu s prikazima svakodnevnog društvenog života u Palestini, naglašavajući značaj ritmičkog kretanja kolektiva, te potencijalnog učinka koje dijeljeni osjećaji mogu imati prilikom stvaranja i očuvanja određene zajednice.

* Izložba se otvara razgovorom i vodstvom palestinske umjetnice Noor Abed s kustosicama Dinom Pokrajac i Leilom Topić. Razgovor će se usredotočiti na filmske i izvedbene prakse Noor Abed, pitanja kolektivnog sjećanja, koreografije zajedništva te odnosa tijela, krajolika i političke imaginacije u suvremenom palestinskom kontekstu.

PREZENTACIJA

Noor Abed: Škola intervencija

Četvrtak 22. 5. / 16:00 / Dokukino KIC

Škola intervencija eksperimentalna je obrazovna platforma u Palestini s ciljem razvijanja prostora za suradnje tako što okuplja nezavisne prakse uzajamnog učenja. Vođena vizijom obrazovanja kao načina interveniranja u svijet neodvojivog od svakodnevice, platforma traži za mogućim oblicima znanja stečenima u praktičnom iskustvu, u dodiru sa samim lokalitetima; nadalje, fokusira se na formiranje zajednica, kolektivizam i alternativne ekonomije. Putem rasprava, promišljanja i samog djelovanja cilj joj je aktivno prodrijeti na privatna i javna mjesta, na kojima su vrijeme, znanje i sami lokaliteti zajednički. *School of Intrusions* pokrenule su Noor Abed i Lara Khaldi 2019. godine.

Kinematografije otpora su višegodišnji program koji su pokrenule Leila Topić (Muzej suvremene umjetnosti Zagreb) i Dina Pokrajac (Subversive Festival). Program predstavlja međunarodne filmske autorice i autore čiji opus nastaje na sjecištima strategija i praksi suvremene umjetnosti i filma, spajajući izražajne mogućnosti umjetničkog filma, filmskog eseja i otvorenosti k eksperimentu. Kinematografije otpora zanimaju se za autorske pozicije koje se opiru srednjostrujaškim kanonima, a odlikuje ih intermedijalnost i intertekstualnost pristupa, kao i otvorenost prema različitim temama. Otpor iz naziva programa očituje se kao nalaženje novih modela i načina nasuprot uobičajenim modelima promišljanja medija filma, proširene fotografije te filmske i multimedijske umjetnosti. Do sada su u sklopu Kinematografija otpora predstavljeni opusi i videoinstalacije Maud Alpi (2018.), Sabine Mikelić (2019.), Nicole Hewitt (2021.), Jasmine Cibic (2023.), Nike Autor (2023.), Milice Rakić (2024.) i Drianta Zenelija (2025.). ★

19. Subversive Film Festival

ŽIRI

Nagrade Wild Dreamer za najbolji igrani i dokumentarni film dodijelit će tročlani žiri u sastavu: **Truls Lie** (Norveška), **Margot Mecca** (Italija) i **Sara Simić** (Hrvatska).

Truls Lie ima tridesetogodišnje iskustvo rada kao urednik novina i časopisa. Urednik je 'kinopolitičkog' dokumentarnog časopisa Modern Times Review (od 2017.). Od 2015. godine je urednik publikacije NY TID (modern times), norveškog tromjesečnog časopisa o nefikcijskim knjigama. Kao filmski autor radi esejističke dokumentarce. Trenutno radi na dugometražnom filmu *TOGETHER – Palestine: From Violence to Vision*. Lie je bio izdavač i glavni urednik *Morgenbladet* u Oslu (1993. – 2003.) i *Le Monde diplomatique* (2003. – 2013.). Četiri je godine bio urednik časopisa DOX Europske dokumentarne mreže (EDN).

Truls Lie

Margot Mecca

Margot Mecca talijanska je programerka, producentica i istraživačica s adresom u Barceloni. Od 2011. godine radi za Festival dei Popoli, međunarodni festival dokumentarnog filma; članica je selekcijske komisije i voditeljica platforme za profesionalce Doc at Work. Od 2021. je dio selekcijske komisije za Međunarodni festival dokumentarnog filma Majordocs. Od 2022. do 2025. je surađivala s Visions du Réel kao koordinatorica Opening Scenes Lab. Od 2023. radi za FID Marseille kao umjetnička koordinatorica i koordinatorica edukativnih programa pri FIDCampus. Također je umjetnička sudirektorica natjecateljske sekcije FEST na +RAIN Film Festivalu, posvećenom eksperimentalnom filmu nastalom s pomoću generativne umjetne inteligencije. Od 2025. godine dio je selekcijske komisije za Međunarodni festival dokumentarnog filma Punto de Vista. Kao producentica radi na međunarodnim projektima kao *freelancer* i konzultantica na nefikcijskim i fikcijskim filmskim projektima.

Sara Simić

Sara Simić je filmska kritičarka, istraživačica i kustosica čiji je rad usmjeren na filmske i umjetničke prakse Istočne i Jugoistočne Azije. Trenutačno surađuje s publikacijama *easternKicks*, *Zona filma* i *Asian Movie Pulse* gdje objavljuje eseje i kritike i osvrt. Od 2019. godine piše za portal *Dokumentarni.net*, gdje je pokrenula kolumnu *Istočni horizonti*, prva regionalna serija eseja posvećena kinematografiji Istočne i Jugoistočne Azije. Njezini su radovi objavljeni i u publikacijama *Kurziv*, *DOK Revue* (Jihlava IDFF), te drugim međunarodnim izdanjima. Kao članica Hrvatskog društva filmskih kritičara (HDFK), jedna je od organizatorica projekta *Kritika i društvo* u sklopu kojeg je 2024. godine kurirala program *Filmske i kustoske prakse Istočne i Jugoistočne Azije*. Također, suorganizirala je više filmskih programa, poput (*Un Taming* (u organizaciji This is Short platforme) i filmski program posvećen jugoslavenskim eksperimentalnim filmskim umjetnicima (u organizaciji Ureda za fotografiju i Galerije Spot). 2025. godine kurirala je samostalnu izložbu indonezijskog multimedijskog umjetnika Riara Rizaldija pod nazivom *Transmedijalna filmska praksa: Tellurian Drama*. ★

IGRANA KONKURENCIJA

Utorak 19. 5. / 19:00 / Kino Kinoteka

Kronovizor / Chronovisor

SAD, 2026, 99'

Režija: Jack Auen, Kevin Walker
Scenarij: Jack Auen & Kevin Walker
Fotografija: Leo Zhang
Montaža: Jack Auen & Kevin Walker
Produkcija: Jason Zuriff
Uloge: Anne Laure Sellier

Francuska profesorka zavedena je u svijet neispričanih povijesti dok se upušta u akademsku potragu za rješenjem misterija o stanovitom kronovizoru – stroju nalik kameri koji doslovno hvata povijest a koji su izumili tajnoviti benediktinski monasi. Intelektualni filmski noir i „triler u naslojnu“ u maniri Jorgea Luisa Borgesa i Umberta Eca.

Istražujući filozofiju i neuroznanost sjećanja, Béatrice Courte (Anne Laure Sellier) nailazi na priču o benediktinskom fratru koji je 1950-ih tvrdio da je svjedočio Kristovu raspeću pomoću stroja koji može vizualno uloviti i prenijeti bilo koji povijesni trenutak na televizijski ekran. Priča je svojedobno izazvala skandal u Vatikanu i šire, a akademkinja postaje opsjednuta ovim zakučastim fenomenom, primjenjujući svoje pedantne istraživačke vještine kako bi proniknula u dubine skrivene nadnaravnog znanja, izvan okvira utvrđenih priro-

dnih zakona i ugrožavajući pritom svoju profesionalnu reputaciju.

Ispričan prvenstveno posredstvom efemernih tekstova – vizualno-tekstualna naracija građena je od stvarnih novinskih članaka, znanstvenih časopisa i knjiga – film se odvija iz Béatriceine perspektive evocirajući uzbuđenje čitanja i moć analognog istraživanja na rijetko intrigantan način. Dojmljiv dugometražni prvijenac Jacka Auena i Kevina Walkera iz kolektiva Cosmic Salon obložen je toplinom i blagim osvjetljenjem proizašlim iz 16mm kamere, pretvarajući njujorške knjižnice, video-kasete i znanstvene članke u fascinantne portale za preispitivanje historiografije, nadnaravnih vjerovanja i institucionalne represije koji će zagolicati maštu i najvećih agnostika.

Dok se Béatricein pothvat raspliće *Kronovizor* se transformira u nešto veće od prikaza nemogućeg izuma i grandioznih urota, zahvaćajući čaroliju priča koje ostavljaju za sobom sivi, tehnokratski svijet lišen mašte i pripovjedačke inventivnosti, ukazujući na poroznu granicu između činjenica i fikcije, istraživačkog žara i neutažive opsesije. Ako se prepuštimo njegovim čudnim, hipnotičkim ritmovima uvidjet ćemo da postoje tajne i misteriji posvuda oko nas, samo trebamo znati gdje tražiti...

Kronovizor

Koristan duh

Utorak 19. 5. / 21:00 / Kino Kinoteka

Koristan duh / Pee chai dai ka

Tajland, Francuska, Singapur, Njemačka, 2025, 130'

Režija: Ratchapoom Boonbunchachoke
Scenarij: Ratchapoom Boonbunchachoke, Geoffroy Grison
Fotografija: Pasit TандаeChanurat
Montaža: Chonlasit Upanigkit
Produkcija: 185 Films, Haut les Mains Productions, Mayana Films, Momo Films, Kliff Studios, N8, Cinema22 (producenti: Cattleya Paosrijaroen, Soros Sukhum, Karim Aitouna, Tan Si En, Zorana Musikic i dr.)
Uloge: Davika Hoorne, Witsarut Himmarat, Apasiri Nitibhon, Wanlop Rungkumjad, Wisarut Homhuan

Nat se vraća iz mrtvih kao misleći kućni aparatur no bogata rodbina njena muža osujećuje njen povratak bojeći se duhova zbog vlastite grižnje savjesti. No kada pomogne obitelji da se izvuku iz poslovnih poteškoća Nat postaje nezamjenjivo fantomsko dobro – koristan duh.

Nakon svoje prerane smrti Nat se ponovno ukazuje voljenom suprugu Marchu na najhigijenski mogući način: preuzimajući obličje i podarujući svijest visokosofisticiranom kućnom usisavaču. No Marchova snobovska i uštirkana familija protivi se njihovoj obnovljenoj vezi zbog predrasuda i straha od utvara. Nakon što je stradao zbog loših radnih uvjeta pobunjeni fantomski radnik vršio je osvetu nad njima te su morali zatvoriti svoju lukrativnu tvornicu kućnim pomagala. Nat ih pridobiva tako što oslobađa tvornicu od prisutnosti ogorčenog proleterskog duha no to je tek početak njenog angažmana kao istjerivačice duhova i pomagačice klasnom neprijatelju.

Prividno zakrabiljen u lakonotnu komičnu fantaziju *Koristan duh* isporučuje žestok i višestruk napad na tajlandsku vlast i vladajuće elite sastavljene od novokomponiranih bogataša, kompromitiranih političkih skorojevića i licemjernih vjerskih vođa. *Koristan duh* istovremeno pokazuje hipokriziju i okrutnost buržujске obiteljske jedinice, ispraznih religijskih rituala i tiranskog vojno-industrijskog kompleksa; ali i isporučuje sijaset filmskih užitaka vješto ispreplićući naizmjenice lukaste i potresne snove, fantazije i priče unutar priča koje se bore za našu pažnju unutar vrtoglave, meandrirajuće naracije. S radošću i uvjerenjem, redatelj-debitant Ratchapoom Boonbunchachoke vraća političku snagu kviru, čiji izraz pronalazi u autsajde-

19. Subversive Film Festival

rima svih vrsta, živim i neživim, te njihovoj zajedničkoj borbi protiv roda, države i kapitala.

Srijeda 20. 5. / 16:30 / Kino Kinoteka

Dva godišnja doba, dvoje stranaca / *Tabi to Hibi*

Japan, 2025, 89'
Režija: Shō Miyake · Scenarij: Shō Miyake, Yoshiharu Tsuge · Fotografija: Yuta Tsukinaga · Montaža: Keiko Okawa · Produkcija: The Fool · Uloge: Shim Eun-kyung, Yuumi Kawai, Mansaku Takada, Shiro Sano, Shinichi Tsutsumi

U sred ljeta turistica Nagisa i lokalac Natsuo upoznaju se u primorskom gradiću i upuštaju u bujnu ljetnu romansu, punu dubokomorskog bluesa i vjetrom šibanih ljetnih haljina. Njihovi prazni pogledi međusobno se zrcale dok razmjenjuju nezgrapne riječi i gacaju po kišom natopljenom oceanu. Usred zime scenaristica Li otputuje u snježno odmaralište gdje upoznaje razvedenog gostioničara Benza. Njihovi nepovezani razgovori u konačnici ih odvedu u neočekivanu avanturu.

U svojem petom filmu redatelj Shō Miyake poziva nas da iskočimo iz naše rutine i osmotrimo čudenje u svijetu očima stranca. Riječi otupljuju naša osjetila. Kroz sliku i kretanje upoznajemo sebe i druge. film je stoga idealno sredstvo za porinuću u nepoznata prostranstva i opustjele praznične destinacije u potrazi za povezivanjem i iscjeljenjem.

Miyake virtuosno svira širok raspon akorda od melankoličnih do duhovitih, od tragičnih do poetskih i pritom delikatno angažira gledatelja u hirovitim pričama o dva para i refleksijama o umjetničkom procesu. Tema usamljenosti, kreativne blokade i izolacije prožima film, a emocionalno inteligentna studija karaktera stapa se s ljepotom krajolika koji ih okružuju (krasno uhvaćenim kamerom Yute Tsukinaga) i višestruko umetnutom *mise en abyme*.

Podijeljena struktura filma unutar filma podsjeća na Hong Sang-soo, no *Dva godišnja doba, dvoje stranaca* svoju priču – adaptiranu iz dviju mangi legendarnog Yoshiharu Tsugea – gradi na temelju svjetlucavih, slučajnih slika, istovremeno ugodno površinskih i intenzivno dubokih, poput načina na koji para iz zdojele rezanaca zamagljuje naočale ili otkrivanja krajolika dok vlak izlazi iz tunela.

Miyake svojim novim naslovom, ujedno i dobitnikom Zlatnog leoparda u Locarnu, potvrđuje svoj status majstora varljivo nepomičnih, senzibilnih i duhovitih studija iznenađujuće ljudske povezanosti.

Srijeda 20. 5. / 20:15 / Kino Kinoteka

Uskrsnuće / *Kuang ye shi dai*

Kina, Francuska, SAD, 2025, 160'
Režija: Bi Gan · Scenarij: Bi Gan · Fotografija: Jingsong Dong · Montaža: Bi Gan · Glazba: M83 · Produkcija: Charles Gillibert, Yang Lele, Zuolong Shan · Uloge: Jackson Yee, Shu Qi, Mark Chao

U svijetu u kojem je čovječanstvo izgubilo sposobnost da sanja, jedno biće i dalje je opčinjeno iluzijama snova koji nestaju. Ovo čudovište izgubljeno u sanjarijama kojima nesputano luta, grčevito se drži za vizije koje nitko drugi ne može vidjeti. Sve dok se ne pojavi jedna žena. Obdarena rijetkom moći da raspozna ove iluzije za to što jesu, ona svjesno ulazi u snove čudovišta, odlučna otkriti istinu koja je skrivena u njihovoj teksturi. Kineski redatelj Bi Gan nastavlja svoje višegodišnje audiovizualno istraživanje međuprostora koji obitava između realnog i imaginarnog. U svojem najnovijem filmu vodi nas na čuvsvenu odiseju koja se razvija kroz poetične scene prožete imaginacijom i spekulacijom, u kojima se sjedinjuju i stapaju sjećanje i tehnologija.

Struktura višedijelnog eksperimentalnog epa usidrena je oko putovanja kroz vrijeme i cikluse reinkarnacije tijekom kojeg stanoviti „Fantasmer“ žrtvuje svoju besmrtnost odlučujući nastaviti sanjati (san je pritom alegorija za film) dok ga „The Big Other“ pokušava probuditi kako bi vrijeme učinila linearnim. Imenovana prema lacanovskom psihoanalitičkom konceptu, ona djeluje kao čuvarica simboličkog poretka i realnosti u svijetu prožetom artificijelnim iluzijama.

Uskrsnuće se sustavno poigrava filmskom formom, pomičući granice filmskog jezika i naše moći razumijevanja. Fantazmagorična logika sna raspliće se kroz šest poglavlja, ili pet poglavlja i jednu uvertiru snimljenu u maniri nijemog filma. Svako poglavlje predstavlja određeni specifični period filmske povijesti i jedno od naših osjetila (uključujući i intuitivno šesto čulo, mudrost tijela ili interoceptiju) a Bi Gan povezuje ih i mapira kroz povijest Kine tijekom poslje-

dnjeg milenija koji kulminira spajanjem surovosti novog kapitalizma i starog političkog konformizma. Ovo monumentalno djelo stilistički priziva i melanžira remek-djela filmske umjetnosti od Murna-uova *Nosferatua* (1922) preko Wellesove *Dame iz Šangaja* (1947) do neonskog noira inspiriranog filmovima Wonga Kar-waija koji se odvija 1999. tijekom novogodišnje večeri i snimljen je u jednom spektakularnom kadru. Postapokaliptična antologija o sjećanju te ekstravagantna oda filmskoj umjetnosti i umijeću prepuštanja kroz meandriraću priču o pobunjenom sanjaru postavlja pitanje tko koga sanja i priziva Borgesove tajanstvene riječi: „Čovjek sam sebi utvara da je slika; odslik koji sebi utvara da je zbilja.“ Pritom ostaje nejasno donosi li sanjarovo mijenjanje obliča i utjelovljavanje raznih podzemnih likova uskrsnuće i smislenu transformaciju ili je pak riječ o izgubljenosti u nekoherentnim i nasilnim bespućima kozmičke egzistencije i njenih astralnih ravni. A možda je u pitanju samo jeftina iluzija, petparački filmski trik, sintetički užitek u treperavoj izmjeni slika. Na svakom je gledatelju-sanjaru da procijeni sam za sebe.

Četvrtak 21. 5. / 17:00 / Kino Kinoteka

Ariel

Španjolska, Portugal, 2025, 108'
Režija: Lois Patiño · Scenarij: Lois Patiño, William Shakespeare · Fotografija: Ion De Sosa · Montaža: Lois Patiño · Produkcija: Rodrigo Areias, Roi Carballido, Belí Martínez · Uloge: Agustina Muñoz, Irene Escolar, Hugo Torres, José Díaz, Marta Pazos, Susana Salema, César Lima, Filipe Porteiro

Ariel je predstava unutar predstave zabilježena na filmu. Argentinska glumica Agustina nasukana je na neobičan i začaran otok čiji su se žitelji transformirali u šekspirijanske likove. Iskričavi vođeni pejzaži i očaravajući kopneni teritoriji postaju poprište neizvjesne bitke između realnosti i fantazije, ovozemaljske umjetnosti i onozemaljske imaginacije.

Lois Patiño uranja nas u začudnu reinterpretaciju Shakespeareove *Oluje* ambijentiranu na magični azorski arhipelag vulkanskog podrijetla gdje se uobičajeni tokovi vremena i prostora obustavljaju. Uvodni kadar svjetlucavog ljubičastog oceana stvara mistični ugođaj u kojem utvare dobivaju opipljive konture a ustaljeni ritam života očekuje poetični obrat. Nakon bizarnog putovanja katamaranom na kojem

Dva godišnja doba, dvoje stranaca

Uskrsnuće

Ariel

19. Subversive Film Festival

Kronike opsade

Kronologija vode

Varijacije na temu

svi putnici bivaju odneseni čarolijom spavanja naša historijska protagonistkinja Augustina počinje propitivati svrhu svojeg dolaska ali i svakodnevnihtijenja i egzistencijalnih preokupacija. Patiño izaziva počela magijskog realizma kroz ljubopitljive izmjene i sučeljene perspektive novopridošlice Augustine i otocanke Ariel koje dekonstruiraju prostor između izvorne riječi i otjelovljene performansa. Naizgled rajski otok preobražen u teatar razotkriva se kao frustrirajuća zamka i afektirana jezična igra u kojoj svaki pokušaj smislene komunikacije biva osujećen a uzroci društvenog sukoba zamučeni.

Snimljen na 16 mm vrpci, kao i redateljeva prethodna filmska meditacija *Samsara*, ovaj metafilm podjednako obuzima i tijelo i duh, zatravljujući osjetila i ukrcavajući gledatelje_ice na halucinogeno putovanje šekspirijanskim zakutcima čovječje duše i nepromjenjive ljudske naravi, njenim tragikomičnim ponorima i neslućenim klimaksima.

Četvrtak 21. 5. / 19:00 / Kino Kinoteka

Kronike opsade / Chronicles from the Siege

Alžir, Francuska, Palestina, 2026, 98'

Režija: Abdallah Al-Khatib · Scenarij: Abdallah Al-Khatib · Fotografija: Talal Khoury · Montaža: Alex Bakri · Produkcija: Taqiyeddine Issaad, Salah Issaad · Uloge: Nadeem Rimawi, Saja Kilani, Ahmad Kontar, Samer Bisharat, Ahmed Zitouni, Wassim Fedriche

Kada se njihov grad nade pod opsadom, životi šačice običnih ljudi okreću se naglavačke, prisiljavajući svakog od njih da se suoči s nemogućim izborima dok pokušava preživjeti u ratnoj zoni. Tijela i umovi su podjednako napadnuti; a opkoljeni protagonisti prisiljeni su nositi se s glađu, neadekvatnom medicinskom skrbi, snajperima i eksplozijama bombi, dok nastavljaju živjeti, tražeći prijateljstvo, ljubav, intimnost i užitek cigarete. U jednom trenutku, mala skupina filmofila koji se skrivaju u svojoj susjednoj videoteći suočava se s dilemom hoće li zapaliti filmove koje su posudili i koje cijene kako bi se ugrijali. Mentalni utjecaj opsade drsko je izražen natpisom na vratima jednog od likova u ansamblu koji glasi: „Ne vidim svoj život izvan granica opsade. I ne vidim kraj opsade izvan granica svog života.“

Abdallah Alkhatib, palestinski redatelj koji živi u Njemačkoj, na ovogodišnjem je Berlinaleu prilikom primanja nagrade za najbolji dugometražni prvijenac, dao najodvažniji politički govor festivala

čije se vodstvo svesrdno trudilo ostati izvan politike, neoskvrnuto krvlju genocida, reperkusijama cenzure i raznih možebitnih restrikcija (koje se u centralnoj Europi i dalje uglavnom svode na udarac po džepu i karijernom napredovanju). Alkhatibova antologija sastoji se od pet poglavlja, od kojih svako pripovijeda distinktno ljudsko iskustvo pod opsadom. Poglavlja se razlikuju po ugodaju i tonalitetu, počevši s psihološkom dramom o kolapsu, zatim propitujući koncept baštine i njezine važnosti kada se sadašnjost i budućnost čine kao puke zablude. Potom slijedi istraživanje užitka i uživanja u onome što bi moglo biti posljednje zadovoljstvo u životu, kroz dvije priče: jedne izrazito okrutne; i druge koja graniči s komedijom, s obzirom na kontrast između situacije (mladić i žena koji žele seks) i katastrofalnih okolnosti koje ih okružuju. film kulminira u posljednjem poglavlju, u kojem se sudbine likova sjedinjuju u napetoj situaciji u improviziranoj bolnici, gdje se osoblje bori pružiti minimalne medicinske usluge beskrajnomo priljevu pacijenata.

Svaki od likova vodi osobnu ali zajedničku bitku za preživljavanje, odbijajući priznati njezinu uzaludnost ili je smatrati unaprijed određenom, jer pobjeda svake opsade leži u njezinoj sposobnosti da uvjeri svoje žrtve da im je budućnost izvan dohvata i da će njihovi životi završiti ovdje i sada. U opsadenom gradu valja iznaći humanost koja će se suprotstaviti dehumaniziranom porretku i kolektivnoj apatiji, a to jednako vrijedi i za nas koji se (ovom prilikom) nalazimo izvan njenih zidova.

Četvrtak 21. 5. / 21:00 / Kino Kinoteka

Kronologija vode / The Chronology of Water

SAD, Francuska, Litva, 2025, 128' Režija: Kristen Stewart · Scenarij: Kristen Stewart (prema memoaru Lidije Yuknavitch · Fotografija: Corey C. Waters · Montaža: Olivia Neergaard-Holm · Produkcija: Rebecca Feuer, Charles Gillibert, Yulia Zayceva, Maggie McLean, Dylan Meyer, Andy Mingo, Max Pavlov, Michael Pruss, Svetlana Punte, Vindhya Sagar, Kristen Stewart · Uloge: Imogen Poots, Thora Birch, Michael Epp, Kim Gordon, Jim Belushi, Charlie Carrick, Andy Mingo, Tom Sturridge

Lidija Yuknavitch odgojena je u obitelji koju razdiru seksualno nasilje i alkoholizam, te joj je naizgled bilo suđeno rasplinuti se u autodestrukciji i neuspjehu. No buduća spisateljica pronalazi neočekivanu slobodu najprije u plivanju a potom u književnosti. *Kronologi-*

ja vode adaptacija je Yuknavitchina autobiografskog bestsela koja slijedi potragu autorice i protagonistkinje Lidije kako se trauma može preobraziti u umjetnost kroz ponovno prisvajanje naših vlastitih krvavih povijesti, pogotovo onih koje prožimaju tijela žena i djevojčica, izvirući iz njihovih jedinstvenih iskustava.

Za svoj redateljski prvijenac slavna glumica Kristen Stewart prihvatila se zahtjevnog pothvata da adaptira istomenu eksperimentalnu prozu i memoare Lidije Yuknavitch, napisane 2011. godine, čiji se poetični uron u seksualno zlostavljanje i ovisnost nadaje kao neprevodiv na filmski jezik. No usprkos očekivanjima debitantica Stewart pokazuje se kao odvažna audiovizualna estetičarka sa smislom za apstrakciju i eliptično pripovijedanje koje privrženo i dosljedno dočaravaju delirij tuge i ekstaze izvornog materijala. Snimljen 16mm kamerom te sklopljen namjerno fragmentiranim i iščašenim montažnim pristupom koji nalikuje krhotinama sjećanja, ovaj impresionistički film prati Lidiju, u upečatljivoj glumačkoj interpretaciji Imogen Poots, tijekom ključnih trenutaka njena života: od traumatičnog djetinjstva u predgrađu na pacifičkom sjeverozapadu, preko vremena koje je provela na unutarnjim bazenima i plivačkim natjecanjima do seksualnog eksperimentiranja, toksičnih veza i mahnitog konzumiranja droga zbog kojeg je svako toliko završi na odvikavanju. Naracija nas uranja u Lidijinu struju svijesti dok Poots isporučuje razoružavajuće ogoljenu i fragilnu izvedbu koja visceralno dočarava imanentni krah i unutarnja previranja žene koja se osjeća nelagodno u vlastitom tijelu i usprkos tome grčevito se bori da u toj nelagodi pronade osobit duševni spokoj. Jer kako kaže sama heroína filma, knjige i života: „Sjećanja su poput priča tako da radije smisli neku s kojim možeš živjeti.“

Petak 22. 5. / 19:00 / Kino Kinoteka

Varijacije na temu / Variations on a Theme

Republika Južna Afrika, Katar, Nizozemska, 2026, 65' Režija: Devon Delmar, Jason Jacobs · Scenarij: Devon Delmar, Jason Jacobs · Fotografija: Gray Kotzé · Montaža: Devon Delmar · Produkcija: Kraal, Meria Productions, Interakt

Ouma Hettie je ostarjela pastirica koja čuva koze u južnoafričkom planinskom lancu Kamiesberge poznatom po raskošnom divljem cvijeću i grani-

19. Subversive Film Festival

tnim formacijama. Zajedno s ostalim naseljenicima uvučena je u prijevaru putem koje joj obećaju zakašnjele reparacije za očevu neplaćenu vojnu službu u Drugom svjetskom ratu gdje je unovačen kao i mnogi drugi zaboravljeni crni veterani. Njeni su svakodnevni rituali i pomno osmišljene rutine uznemireni a gorda neovisnost ugrožena u nježnom i elegičnom portretu marginalizirane zajednice opterećene historijskim nasljeđem.

Poput mnogih potomaka južnoafričkih veterana Ouma Hettie uzalud je desetljećima čekala da primi kompenzaciju za očev ratni vijek a iz beznada koje je snašlo siromašne veteranske obitelji izrodila se suvremena muljaža koja se hrani neispunjenim obećanjima i iznevjerenim nadama lokalnih farmera. Lirizam *Varijacija na temu* po mnogočemu replicira melodičnu strukturu Afrikaansa te zahvaća prigušenu atmosferu i metafizičku kucavicu seoskog života i beskrajnih travnatih površina *velda*. Pritom kamera redateljskog dvojca s dužnim poštovanjem pristupa biljkama, životinjama i krajolicima za koje su ljudi samo usputni prolaznici, prizivajući svojom pripovjedačnom senzibilnošću djela južnoafričkih pisaca poput Hermana Charlesa Bosmana i Eugènea Maraisa.

Baka jednog od redatelja, Jassona Jacobsa, utjelovljuje Hettie i njena izvedba tvori osovinu ovog poetičnog hibridnog filma. Nepretenciozna čvrstina Hettiena duha i spokojna vanjšina njene persone kontriraju fragilnosti njena uzdišućeg i tromog tijela, kao i njen postojan i usredotočen pogled koji kao da gleda kroz ključanicu minulog vremena. Osamdeset godina provedenih na sjenovitim obroncima Kamiesberga i u simbiotičkoj ritmičnosti sa zemljom, naučile su je sve što treba znati o otporu i izdržljivosti, ali i oporom suživotu sa sablastima predaka, bremenom kolonijalizma i neizvršene restitucije.

Petak 22. 5. / 20:30 / Kino Kinoteka

Drakula / Dracula

Rumunjska, Austrija, Luksemburg, Brazil, UK, Švicarska, 2025, 170'
Režija: Radu Jude · Scenarij: Radu Jude · Fotografija: Marius Panduru · Montaža: Catalin Cristutiu · Produkcija: Alexandru Teodorescu, Rodrigo Teixeira · Uloge: Adonis Tanța, Oana Maria Zaharia, Gabriel Spahiu, Ilinca Manolache, Alexandru Dabija, Andrada Balea, Doru Talos, Serban Pavlu, Lukas Miko, Alexandra Harapu

Film o Drakuli snimljen u Transilvaniji. Od čega se sastoji? Lov na vampire. Zombiji i Drakula prekidaju štrajk. Znanstveno-fan-

tastična priča o povratku Vlada Nabijača. Adaptacija prve rumunjske vampirske novele. Vulgarna narodna pripovijest. Kičaste priče generirane uz pomoć umjetne inteligencije. Sve to i još mnogi drugi užici, u filmu koji se pod egidom legende o vlaškom knezu bavi mitologijom vlastitog medija.

„Naš film dekonstruira mit o Drakuli kroz tucet priča. One su naizmjenice apsurdne, šundaste, doslovne, zaigrane, politične, pretjerane, zločeste, fantastične ili realistične. Film o prirodi filma.“ (Radu Jude)

Provokativan kao i uvijek, Radu Jude u svojem najnovijem filmu donosi politički nekorektnu mahnitiju izmjenu seksa, krvoprolića i apsurdističkih digresija, ponovno prisvajajući najslavniji rumunjski mit uz buntovnički, semiotički žar. Vlad se pojavljuje u različitim oblicima kroz različite vremenske periode i društveno-političke kontekste. Judeove Drakule ne odlikuje karakterizacija već služe kao vektori u evoluirajućoj mreži mita, medija i stroja. Kao što redatelj filma-unutar-filma sam priznaje, *Drakula* je kao-tični konstrukt u maniri Frankensteinova čudovišta. Dok demontira žanrovske konvencije i očekivanja publike Jude se očigledno dobro zabavlja i sebi svojstvenom žovijalnom blasfemijom zahvaća religiju i politiku te kolcem nabija drakulino filmsko nasljeđe, od Murnaua preko Dreyera do Coppole. Njegov je završni udarac upotreba naglašeno neprirodne umjetne inteligencije koju zauzdava kao jezovitu estetsku silu koja u film unosi začudne i uznemirujuće slike. Judeova vampirska saga opire se klasifikaciji, delirično kombinira razne vulgarne elemente te izigrava pravila žanra i bontona. Kao u Boccaciovim pričama pripovjedač izlaže publiku čarima puti, ludosti i groteske, ispreplićući elitnu i popularnu kulturu čija se zajednička potisnuta prljavština odmiče kontroli. Njegov je *Drakula* naizmjenično film strave, nacionalna satira i grozničav digitalni san, ali iznad svega u pitanju je film kakav samo Radu Jude može snimiti.

Subota 22. 5. / 12:00 / Kino Kinoteka (Matineja za odrasle)

Osmijeh pod oštricom / O Riso e a Faca

Francuska, Portugal, Brazil, Rumunjska, 2025, 211'
Režija: Pedro Pinho · Scenarij: Miguel Carmo, Paul Choquet, Luís Miguel Correia, José Filipe Costa, Tiago Hespanha, Luisa Homem, Marta Lança, Leonor Noivo, Pedro Pinho, Miguel Seabra Lopes · Fotografija: Ivo Lopes Araújo · Montaža: Karen Akerman, Cláudia Rita Oliveira, Rita M. Pestana, Pedro Pinho · Produkcija: Uma Pedra no

Sapato, Terratrema Filmes · Uloge: Sérgio Coragem, Cleo Diára, Jonathan Guilherme

Portugalski okolišni inženjer Sérgio putuje u bivšu portugalsku koloniju Gvineju Bissau kako bi izradio studiju utjecaja za projekt izgradnje ceste. Dok se kako zna i umije nosi s vrućinom i osjećajem izoliranosti upoznaje Diáru i Guillerhmea, dvoje karizmatičnih lokalaca koji pokušavaju preuzeti kontrolu nad vlastitom sudbinom i oduprijeti se opresivnim socioekonomskim obrascima. No njihov ambivalentan odnos ispunjen je tenzijama dok se Sergio suočava s kapitalističkim i neokolonijalnom dinamikom koja prožima njegovu misiju a sve troje propituju vlastite identitete i uloge u globaliziranom svijetu. Kamera ne anticipira već slijedi geste svojih protagonista i ritmove njihovih tijela, prepuštajući se neizvjesnosti ishoda. Život se spontano odvija i račva u brojnim rukavicama slijedeći vitalnu i sveprožimajuću koreografiju kosa. Pregovaranje s glumcima (Sérgio Coragem, Jonathan Guilherme i Cleo Diára) – koja je za svoju fascinantnu izvedbu nagrađena u sekciji *Izjestan pogled* prošlogodišnjeg Cannes) utkano je u film. Njihova prisutnost, kontradikcije i odbijanja oblikuju scenu, dijaloge i atmosferu. Kako priznaje i sam redatelj Pinho film ne bi postojao bez njihove hrabrosti, nelagode i širokogrudnosti.

Disonantnost između europske fantazije te povijesnih, političkih i simboličkih posljedica njezine prisutnosti na Globalnom jugu izražena je kroz percipiranu šokantnost susreta koji često poprma nasilne dimenzije i razotkriva duboke asimetrije koje ustraju, poprimajući nove oblike ali slijedeći dobro poznatu paternalističku i eksploatacijsku logiku. Sérgio je itekako svjestan moralne problematike pothvata u kojem sudjeluje a odušak nalazi u živopisnom društvenom životu zapadnoafričke urbane scene i intenzivnim seksualnim susretima sa ženama kao i muškarcima. Naizgled dobroćudni Sérgio istovremeno žudi za pripadanjem i pazi da ne prekorači zadane granice koje postavljaju njegovi novostečeni prijatelji no usprkos konstantnom samoispitivanju ne uspijeva izaći iz vlastite zone komfora i otarasiti se komotne i privilegirane pozicije pasivnog zapadnjačkog promatrača. Mišljenja su podijeljena oko toga hoće li izgradnja ceste biti ekonomska stimulacija ili ekološka katastrofa; dilemu dodatno usložnjavaju siromaštvo, korupcija i nasilje, kao što daje naslutiti misteriozni nestanak Sérgiova prethodnika o kojem ugladeni lokalni

Drakula

Osmijeh pod oštricom

poduzetnik Horatio, koji hvali napredak, ne želi raspravljati. Brojne sive nijanse zasjenjene su kakofoničnim rajskim ugođajem Gvineje Bisau, ali Pinho nikada ne gubi iz vida licemjerje bijele puti. Skrupule su luksuz, podsjeća Diara Sérgio kada odbija Horatijevu nemoralnu ponudu od 150.000 eura.

Dok vozi kroz pješčanu mećavu poput jednog od Antonionijevih egzistencijalnih lutalica, Sérgio kao da želi izbjeći razmišljanje o dinamičnom moći koja se odvija oko njega. Biti „ovdje i sada“, u trenutku, njegova je supermoć – kako kaže Guiju, uzvišenoj brazilskoj drag kraljici s kojom se druži. Guijeva rodno fluidna družina, koja se okuplja u baru kojim upravlja šarmantna prevarantica Diára, rasna je i seksualna utopija spremna prihvatiti bilo koga, uključujući i ovog bijelog iseljenika. Ali, kako Gui intuitivno naslućuje, Sérgiova biseksualnost odražava nešto neobavezno, čak i oportunističko, u vezi s njim. On istovremeno obitava i u povlaštenoj enklavi iseljenika i na pulsirajućim i kaotičnim afričkim ulicama, a da stvarno ne pripada ni jednom ni drugom. No, Sérgiova nesvrstani status čini ga savršenim filmskim medijem za oslušivanje neokolonijalnih odnosa u svim segmentima društva te propitivanje vlastitog prešutnog i poricanog kompleksa bijelog spasitelja. Film ne nudi lake odgovore na kompleksna ekonomska i rasna pitanja, no usudi ih se postaviti i promišljati kroz meandrirajuću i hi-

pnotičku filmsku formu u kojoj je jedina pouzdanost kako osobni odnosi uvijek poprimaju političke dimenzije i bivaju prožeti (često neizrečnim) hijerarhijama moći. ★

19. Subversive Film Festival

Kad bi se golubi pozlatili

DOKUMENTARNA KONKURENCIJA

Utorak 19. 5. / 20:30 / Dokukino KIC

Kad bi se golubi pozlatili / Gdyby gołubie zamieniły się w złoto

Češka, Slovačka, 2026, 110'
Režija: Pepa Lubojacki · Scenarij: Pepa Lubojacki · Fotografija: Pepa Lubojacki, Tomáš Šťastný · Montaža: Pepa Lubojacki · Produkcija: Wanda Kapralová, Klára Mamojková · Uloge: Marco Arnone, David Lubojacki, Pepa Lubojacki, David Richter

Voliš li me

Je li ikad tugovali za nekim tko nije još umro? Pepa Lubojacki tijekom pet godina dokumentirala je živote četvero obiteljskih članova, prije svega svog brata Davida, alkoholičara i beskućnika. Putež izrazito intimnog, dnevničkog kolaža Lubojacki pokušava odgonetnuti korijene međugeneracijskih nedaća koje se opetovano manifestiraju u vidu teške ovisnosti. Težakulne skulpture, dugotrajne opservacije, *beatovi* prožeti sintesajzerima i fotografije iz djetinjstva animirane pomoću umjetne inteligencije stapaju se u upečatljivo i zaigrano otkrivanje (auto) destruktivne obiteljske povijesti, prepoznavanje dijeljene boli je bespoštedno ali ispunjeno ljubavlju. Formalno inventivne i ludičke dnevničke snimke otvaraju dijalog sa stiliziranim sjećanjima, kompjuterski manipuliranim fotografijama i grafičkim intervencijama, tvoreći višeglasje koje pregovara s prošlošću. Krajnje nesentimentalno a opet toplo i nepretenciozno, film prati uzroke i posljedice ovisnosti, pitajući se gdje ljubav završava, a kontrola počinje i što poštovanje voljene osobe zaista podrazumijeva: inzistiranje na spašavanju ili prihvaćanje bez uljepšavanja. *Kad bi se golubi pozlatili* istovremeno bilježi čin predaje ali i daje tračak nade, iskaz snage i proces mirenja s onim što ne možemo promijeniti u našim obiteljskim odnosima, usprkos dobrim namjerama. Pepa Lubojacki oživljuje prošlost i gradi kontekstualizaciju koja štiti Davida i njihove rođake, koji se također nose s ovisnošću, od osude i neznanja okoline. U nježnom susretu, na tren ili dva, oni ponovno postaju osamljena djeca u potrazi za iscjeljenjem bez da se nužno mora identificirati uzročnik krivnje. Završetak filma donosi krhku mogućnost transformacije koju utjelovljuje očeva or-

nula kuća koju Pepa transformira u sigurni prostor. Golubi se možda nisu pozlatili ali svejedno se vraćaju kući koja postaje dom za kojim su toliko čeznuli.

Srijeda 20. 5. / 18:00 / Dokukino KIC

Voliš li me / Do You Love Me

Libanon, Francuska, Njemačka, Katar, 2025, 76'
Režija: Lana Daher · Scenarij: Lana Daher & Qutaiba Barhamji · Zvuk: Pierre Armand · Montaža: Qutaiba Barhamji · Produkcija: Films de Force Majeure, My Little Films

Gradska simfonija *Voliš li me* vodi nas na razigrano i osobno putovanje kroz audiovizualno sjećanje Libanona, sastavljeno u potpunosti od arhivskih snimaka. Ljubavno pismo Bejrutu obuhvaća 70 godina filma, televizije, kućnih filmova i fotografija, istražujući libanonsku kolektivnu psihi, koju obilježavaju radost i bliskost, razaranje i gubitak. Kroz oči libanonskih građana, filmaša i umjetnika, ovaj impresivan arhivski dokumentarac rekonstruira fragmentiranu povijest zemlje koja ne posjeduje nacionalni arhiv i ne pati od arhivske groznice. Dok Libanon trenutno po tko zna koji put proživljava ratna stradanja i izraelska bombardiranja, film redateljice Lane Daher nadaje se kao prkosna proslava kreativne ekspresije koja invocira otpor, obnovu i očuvanje sjećanja.

„Rođena sam 1983. godine usred Libanonskog građanskog rata. Ciklusi nasilja i nelagodna smirenost koji su oblikovali moje djetinjstvo ovdje i dalje određuju život. Proživjevši beskrajne valove sukoba, svjedočila sam njihovom utjecaju na generacije koje su dolaze prije i nakon mene. U našim školama nemamo zajednički udžbenik iz povijesti i u javnosti se ne priča o prošlosti. Ova odsutnost odvela me do arhiva kako bih tražila, sakupljala, slušala. Kako bih razumjela ne samo minula zbivanja, nego i sadašnjicu koju nastanujemo. Bejrut je moj dom. To je grad koji levitira u međuprostoru, razapet između nasilja i izdržljivosti, krhkosti i obnavljanja. Prožet je snažnim osjećajem identiteta i ustrajnošću, no također i dubokom ranjivošću. Živjeti ovdje znači stalno ispočetka kormilariti kroz ekstremne situacije. filmski esej *Voliš li me* refleksija je na Bejrut današnjice ispričana kroz arhivske isječke lokalnih fotografija, pjesama i fotografija. Njihovom

reinterpretacijom pokušavam destilirati višeslojnu stvarnost ovog veličanstvenog grada – njegovu memoriju, otpornost, radost i nježnost – podariti ovim slikama novi život i otvoriti prostor u kojem možemo istraživati, prisjećati se i neposredno osjećati.“ (Lana Daher)

Srijeda 20. 5. / 18:00 / Kino Kinoteka

London

Austrija, 2026, 120'
Režija: Sebastian Brameshuber · Scenarij: Sebastian Brameshuber, Anna Lehner · Fotografija: Klemens Hufnagl, Patrick Wally · Montaža: Dane Komljen, Sebastian Brameshuber · Produkcija: PANAMA Film · Uloge: Bobby Sommer, Clifford Agu, Lana Prerad

Bobby je stalno u autu, vozi se naprijed-nazad autocestom koja povezuje Beč i Salzburg. Razni ljudi putuju istom rutom. Bobby ih vozi kako bi podijelili trošak benzina i razgovara s njima putem: vojnik koji preispituje što znači boriti se; pravnik u supermarketu koji ide u posjet obitelji; akademik koji istražuje povijest ceste; kvir žena koja se sprema udati. Tijekom vožnje isprepliće se mnoštvo različitih putanja, različitih naglasaka i različitih priča (većinom su istinite). Bobby sluša, ali i priča o sebi, o svojoj mladosti, o starenju, o prijatelju u komi koji je razlog svih njegovih putovanja. Planine i šume se izmjenjuju, isprekidane raskrižjima, barijerama i mostovima; kakvoća svjetlosti mijenja se zajedno s godišnjim dobima. Niti dokumentarac, niti potpuna fikcija, *London* je tihi politički portret današnje Europe, njenih međuprostora i onih koji prolaze kroz njih.

U *Londonu* vožnje automobilom postaju prividni fokus filma, no riječ je o varci – one su u potpunosti snimljene u studiju. Automobil stoga postaje novi filmski aparat, potaknut iluzijom mobilnosti, oslanjajući se na postojan i pomno dokumentiran odnos filma i ceste. Atmosfera Bobbyjeva Range Rovera oblikuje i percepciju krajolika i tijek razgovora. Pažljiv raspored kamera, izmjena kadra-protukadra i pogleda kroz vjetrobransko staklo, ostavlja puno prostora za duge dijaloge temeljene na satima poluimproviziranih razgovora s narazličicima. Brameshuber uspostavlja pažljivu koncentraciju i smireno stanje u kojem međuljudske razmjene guraju stvarnost prema izvanrednoj lucidnosti. Malo-pomalo, unutrašnjost automobila po-

London

19. Subversive Film Festival

staje sklonište u kojem se introspekcija miješa s promišljanjem i gostoprimstvom – ključnim pojmom u vremenskom prostoru autoceste, na oba kraja koje se nadvijaju fašističke ideologije. Unutar krajolika koji autoritativno uokviruje percepciju i organizira tok, europske kontradikcije dolaze do izražaja. Automobil, nepomična kapsula u srcu općeg kretanja, postaje diskretna, ali snažna muha u masti. Jednostavne ali radikalne formalne strukture, ovaj hibridni film kroz male geste protagonista koje postaju rječite, prkoseći svakodnevnim odbijanjima i sumnjama, ukazuje na važnost dijeljenja. film je to kojem se ne žuri i koji pokazuje kako vrijeme može biti velikodušno.

Srijeda 20. 5. / 20:00 / Dokukino KIC

Fantomaska bol Rožave / The Phantom Pain of Rojava

Norveška, Švedska, 2026, 81'
Režija: Maryam Ebrahimi · Scenarij: Maryam Ebrahimi · Fotografija: Guillaume Briquet · Montaža: Amalie Westerlin Tjellessen · Produkcija: Kristine Ann Skaret, Stina Gardell & Mirjam Gelhorn

U tajnoj kući u sjevernoj Siriji ranjene kurdske gerilske borkinje i borci žive s fantomskom boli u sjeni neispunjene revolucije i ugroženog pokreta otpora. Dobitnica Emmyja Maryam Ebrahimi donosi potresan ali prkosan portret skrivene zajednice u autonomnoj kurdskoj pokrajini.

Fantomaska bol Rožave donosi poslijeratnu priču o četvero prijatelja_ica koji_e zajedno žive u domu za veterane. Nekoć su ih slavili kao heroine i heroje u borbi protiv ISIS-a no danas žive sa svojim ranjenim tijelima i fantomskim bolima, krijući se od novog i nevidljivog rata koji se vodi dronovima. Tehnologija se stubokom promijenila otoliko kako su ostavili iza sebe bojišta i borba se prebacila s tla na zrak. Kurdske gerile ugnjetavaju novi neljudski strojevi koji ih nadziru i napadaju s udaljenosti od više tisuća kilometara. Redateljica je provela s njima pet godina, stekavši nesvakidašnje povjerenje i bliski pristup ovoj privrženoj i usprkos brojnim nedaćama radosnoj zajednici koja je zasnovana na počelima ekofeminizma i socijalističkog samoupravljanja. Ebrahimi iz intimnog rakursa prati njihova nastojanja da oporave svoja tijela i zadrže vjeru u žensku revoluciju i političke ideale kojima su posvetile_i svoje živote.

Od trenutka kada su lokalne snage dobile autonomnu

kontrolu nad regijom, žene su se uključile u vodstvo svakog aspekta života u Rožavi – politike, organiziranja, kulture, obrazovanja i samoobrane. Jedinice ženske zaštite (YPJ) zbog svog velikog udjela u borbi protiv džihadističkog Daeša zadobile su svjetsku pažnju. No iza tog otpora leži svakodnevno žensko nastojanje da se obrane od statusa potlačenih u patrijarhalnom kapitalističkom sustavu. Iako su nekoć bile miljenice Zapada zbog držanja terorista na distanci, *Fantomaska bol Rožave* pokazuje kako je ta potpora bila samo prividne prirode te su danas prisiljene snalaziti se bez saveznika u borbi za očuvanje svoje autonomije. Sudbina kurdskeg stanovništva i samoodređenja Rožave pogotovo je neizvjesna nakon pada Assadova režima i odluke nove sirijske vlade da integrira SDF u nacionalnu vojnu strukturu. Imaju li hrabre Kurdkinje danas prijatelje_ice izuzev planina kojima su okružene i koje ih štite od nevidljivih letjelica? Zasluzile su da im iskazemo konkretnu solidarnost a ne samo isprazne i izbljedjele simbolične geste. Ne zaboravimo stoga na njihovu borbu i žrtvu jer kako kaže revolucionarni slogan „Rožava je nada, otpor i sloboda.“

Četvrtak 21. 5. / 19:00 / Dokukino KIC

Besane noći / Ore di veglia

Italija, 2025, 78'
Režija: Federico Cammarata & Filippo Foscari · Fotografija: Federico Cammarata · Montaža: Federico Cammarata, Filippo Foscari · Produkcija: Stefano Centini, Serena Alfieri, Federico Cammarata, Filippo Foscari, Roberto Minervini, Dario Zonta

Krijumčari prevoze ljude preko granice u Europu tijekom beskonačne, besane noći. Naglašeno vizualan film snimljen u mrkloj tmini koji za potpuni nokturalni ugođaj svakako treba iskusiti u kinu.

Umjesto praćenja izbjeglica *Besane noći* okreću kameru na one kojima je granica izvor sredstava za život. Naglašeno atmosferski dokumentarac pruža rijedak uvid u svakodnevnicu klana afganistanskih krijumčara koji žive u kampu, pušeći cigarete, kuhajući nad logorskom vatrom i nastojeći da im vrijeme brže prođe u šumovitim predjelu nadomak srpsko-mađarske granice. Ondje čekaju na sljedeću priliku da pomognu iscrpljenim migrantima prijeći prag tvrđave Europe.

Kroz razgovore iskrsavaju osobne priče krijumčara koje ukazuju na kompleksne odnose između migranata, krijumčara i granične policije. Namjesto jednostrane osude *Besane noći* pokazuju da u kon-

tekstu restriktivnih graničnih režima, ocrnjivani krijumčari pružaju nužne usluge za snalaženje na opasnim rutama. Krijumčari u filmu su Afganistanci koji su prošli podjednako opasno i mukotrpno putovanje, da bi po dolasku bili odgurani na rubove europskog društva, što ukazuje na slojevitost njihova položaja uslijed zajedničke patnje koja ih povezuje s onima koje prevoze.

Besane noći snimljene su u gotovo potpunoj tami uz minimalnu opremu kako bi se izbjegla intervencija policije. Jedino svjetlo emanira iz prirodnih izvora poput logorske vatre i baklji ali i mobitelskih ekrana protagonista i noćnih baterija. Sveproživajuću tminu noći redateljski duo pretvara u estetsko sredstvo (pojedini kadrovi prizivaju svijećom obasjane noćne scene iz mističnih baroknih slika Georges de La Toura), ali i metaforu skrivenog života koji se odvija na vanjskim granicama Europe. Iz prilika u kojima su se zatekli Cammarata i Foscari grade jedinstven audiovizualni doživljaj ne gubeći pritom iz vida brigu za neizvjesne sudbine ljudi u pokretu, ali i humanost svojih protagonista usprkos ambivalentnosti njihovih radnji i sive zone u kojoj obitavaju.

Četvrtak 21. 5. / 20:30 / Dokukino KIC

Ukronija / Uchronia

Grčka, Nizozemska, 2026, 97'
Režija: Fil Ieropoulos · Scenarij: Foivos Dousos · Fotografija: Yorgos Koutsaliaris · Montaža: Fil Ieropoulos · Produkcija: Spyros Patsouras, Fil Ieropoulos · Uloge: Kristof, Flomaria Papadaki, Marlo Mortimer, Amani Cosmo, Robert Carithers, Eve Libertine, Antoinetta Angelidi

U psihodeličnom dokumentarnom eseju koji je inspiriran vizionarskom poemom *Sezona u paklu* Arthura Rimbauda upoznajemo duh buntovnog francuskog pjesnika koji se upravo ukrcava na putovanje kroz vrijeme. Njegove bunovne vizije postaju portali koji otvaraju alternativne vremenske linije ili „ukronije“.⁰¹

Delirični pustolov Rimbaud dobiva priliku tijekom temporalne avanture posredstvom filmskog medija upoznatati revolucionarne figure poput Emme Goldman, Davida Wojnarowicza i Marshe P. Johnson. Zajedno oni istražuju mogućnosti društvene promjene i promišljaju značenje revolucije u doba rasplnutih iluzija i gorkih razočaranja. Posveta raskošnoj povijesti eksperimentalnog kvir filma

01 Ukronija (grč. ou – ne, chronos – vrijeme) predstavlja podžanr spekulativne fikcije i znanstvene fantastike koji se temelji na alternativnoj povijesti te istražuje fiktivne svjetove nastale promjenom ključnog povijesnog događaja.

Fantomaska bol Rožave

Besane noći

Ukronija

tijekom 20. stoljeća. Proslava *enfants terribles* i disidentskih čudaka diljem zemaljske kugle. *Ukronija* nastoji pronaći poticajne poveznice između Rimbaudova vremena i aktualnog političkog miljea. Možemo li bolje razumjeti post-internetsku apatiju i rašireni defetizam ako je sagledamo kroz oči devetnaestostoljetnog dekadentnog pjesnika? Može li njegova kritika nacionalnog identiteta i europskog koncepta barbarizma biti relevantna za proučavanje današnjeg zaokreta Europske Unije prema ekstremnoj desnici? Kako da pristupimo kvir zastupljenosti u mainstreamu dok transfobija neobuzdano buja? Postoji li budućnost za kvir pjesnike i pjesnikinje usred kulturnih i okolišnih ruševina hiperkapitalizma? Baveći se ovim retoričkim ali važnim pitanjima film *Ukronija* istovremeno djeluje kao ohrabrujuća lekcija iz protu-povijesti, sinestetička poema i uzbudljiv vatromet šarolikih afekata.

19. Subversive Film Festival

Majska šuškanja

Petak 22. 5. / 16:00 / Kino
Kinoteka

Majska šuškanja / Whispers in May

Hong Kong, Nizozemska, Južna
Koreja, Švedska, Kina
Režija: Dongnan Chen · Scenarij:
Mathxiemop Atnyop, Lhithxamop
Itgop, Lhithxamop Itsi,
Jjippupmop Qihuo · Fotografija:
Xiao Xiao, Ming Xue · Montaža:
Tao Gu, Chen Sisi · Produkcija: Xu
Xiao, Jia Zhao · Uloge:
Mathxiemop Atnyop, Qi Huo,
Lhithxamop Itgop, Lhithxamop
Itsi

Meditativno-lirski hibridni dokumentarac o četrnaestogodišnjakinji koja živi u zabačenom planinskom kraju kineske pokrajine Liangshan. Quiho ima tajnu: upravo je dobila svoju prvu menstruaciju. To znači da je vrijeme za ceremoniju „mijenjanja suknje“, tradicionalni ritual prijelaza kojim se obilježava da više nije dijete nego žena kojoj zajednica nameće radničke i bračne obveze. Njeni roditelji rade kao migrantski radnici a djed je nedavno umro. Sa četrnaest godina od nje se očekuje da se brine o mladoj braći i sestrama dok istovremeno ide u školu. Napeti telefonski razgovori u kojima je majka špota zbog neizvršenja svojih zadaća uobičajeni su dio njene svakodnevice, pritom svjedočimo prijenosu ekonomske i društvene tjeskobe s majke na mladu kćer. Quiho i njene dvije prijateljice traže posebnu suknju koju će odjenuti prilikom (sa strepnjom anticipiranog) prelaska iz djetinjstva u odraslost. Naizgled malen i rutinski zadatak pretvara se u pravu pustolovinu u kojoj vrijeme usporava, djetinja prostranstva postaju nepregledna, a granice naizgled sputavajućeg svijeta šire se unedogled.

Nesvakidašnje poetičan film o djevojaštvu kombinira neposredne opservacijske snimke i improvizirano fiktionalno putovanje koje je osmišljeno i provedeno u bliskoj suradnji s mladim protagonisticama. *Majska šuškanja* grade djevojački svijet koji se opire rigidnim socijalnim normama i orodnjenom reprodukciji društvenih uloga. Kako dani prolaze a krajolici se mijenjaju naš trio obilazi planinske obronke, naganja sjene i napaja se posljednjim trenucima djetinjstva, opirući se egzistencijalnim zadatostima, prije nego što jedna od njih počne raditi u nekoj od obližnjih tvornica ili postane premlada nevjesta. U opreci s realističnim scenama redateljica sporadično umeće sanjive vinjete koje su prožete folklornim motivima, tajanstvenim šumskim bićima i upečatljivim ilustracijama. Vinjete u priču o odrastanju unose poti-

cajne mistične i filozofske asocijacije. Povezuje ih mit o Coqotamat, demonu koji navodno proždire djecu a skriva se iza tisuću ženskih lica, temeljen na usmenoj predaji koja se prenosila s generacije na generaciju u zajednicama toga kraja. Zaigrano putovanje djevojčica usred majskog šušura odvodi nas u nepoznati svijet s onu stranu planine i s onu stranu djetinjstva, svesrdno se opirući tegobama odrastanja i nametnutim (te nerijetko rođno uvjetovanim) dužnostima.

Petak 22. 5. / 17:30 / Kino
Kinoteka

Pjesma bez doma

Gruzija, Austrija, SAD, Danska,
2026, 75'
Režija: Rati Tsiteladze · Scenarij:
Adelina, Olga Slusareva, Rati
Tsiteladze · Fotografija: Rati
Tsiteladze · Montaža: Rati
Tsiteladze · Produkcija: Olga
Slusareva

Nakon što je provela jedanaest godina zatvorena u obiteljskom domu mlada trans žena Adelina bježi iz svojeg gruzijskog sela u Beč nadajući se da će na zapadu steći toliko žudenu slobodu. No čak i u egzilu okovi prošlosti ne daju se raskinuti a bjesomučno testiranje granica dozvoljenog pretvara se u novi kavez. Adelina priča građena je iz arhivskih snimaka, svjedočanstva i opservacijskih sekvenca a njena tjeskobna potraga za samoočitovanjem prodorno rezonira kako na intimnoj tako na političkoj razini.⁰²

Gruzijskim društvom dominiraju konzervativizam pravoslavne crkve i nasilje ekstremno desnih skupina. Zbog straha od zlostavljanja i ostracizma Adelini roditelji držali su je godinama pod ključem i skrivenu od vanjskog svijeta u svojoj ruralnoj kući. Prebjegavši u Beč na krilima anonimnog pisma koje je uputila redatelju *Pjesme bez doma*, Adelina ondje između ostalog pronalazi posao, sudjeluje u izborima za trans misicu i ostvaruje svoje plesačke ambicije. No naizmjenično traumatične i sentimentalne reminiscencije na rodni kraj, taj nesuđeni i uskogrudni a opet toliko priželjkivani dom, i dalje je proganjaju. Pri stjecanju unutarnjeg mira ne pomaže ni suočavanje s tmurnim naličjem zapadnjačke inačice „slobode“, iskustvo zajedničko svoj imigrantskoj čeljadi. Tu je i njena majka koja i dalje

⁰² *Pjesma bez doma* nadograđuje kratki film *Zatočnica društva* (2018.), koji je bio nominiran za nagradu Europske filmske akademije i odigrao ključnu ulogu u osiguravanju azila za Adelinu. Film je sniman više od desetljeća, pod političkim pritiskom i uz značajan osobni rizik za redatelja i protagonistkinju. Aktualno gruzijsko zakonodavstvo strogo ograničava prava LGBTQ+ osoba, te se film u Adelini domovini smatra ilegalnim.

trpi nasilni brak i društveno izopćenje uslijed prezira zadržanih sumješšana. Majka i kći danas žive razdvojene živote no spona između njih pokazuje se neraskidiva.

Kroz virtuozno pretapanje boja, atmosfere i zvuka *Pjesma bez doma* oslikava višeslojni portret pripadnosti i složenosti stjecanja unutarnje slobode s onu stranu deklarativnog i/ili fizičkog oslobodenja. Visceralno precizna režija, vizualno očaravajuća tekstura slike i besprijekorno ovladavanje filmskim jezikom postignute su bez žrtvovanja etičkog integriteta dok bez rezervi uranjamo u Adelini unutar-nji svijet i vanjske sile koje ga oblikuju. *Pjesma bez doma* vješto izbjegava očiglednosti i klišeje dobronamjernih ali šablonskih aktivističkih dokumentaraca te svojoj izopćenoj i zadivljujućoj heroini pristupa s tankočutnom pažnjom i empatičnom otvorenošću, zahvaćajući sve nijanse iz bogate palete kojom je bojana njena kompleksna i fascinantna persona. *Pjesma bez doma* tjera nas da osjetimo zagušujuću i zarobljeničku prirodu transfobije koju je Adelina internalizirala u vlastitom tijelu, njena nastojanja da nadvlada svoju osamljenost te se izbori za svoje pravo na postojanje. Jer Adelina je pjesma gorko-slatka oda čežnji za pripadanjem bez da mora kompromitirati vlastito sebstvo.

Petak 22. 5. / 19:00 / Dokukino
KIC

Nedovršen kalendar / An Incomplete Calendar

Kanada, Venezuela, Iran, Turska,
2026, 77'

Režija: Sanaz Sohrabi ·
Fotografija: Ignazio Marquez,
Siavash Naghshbandi, Teagan
Lance · Montaža: Sanaz Sohrabi,
Muhammad Nour El-Khairi ·
Produkcija: Studio Bardasht, Fol
Films, Universidad Central de
Venezuela, Nuri Cem Erbak, Cenk
Ünalzerzen

Zaboravljena glazbena ploča povezuje Caracas i Teheran, razotkrivajući neispričane priče o naf-ti ne kao robi, već pregovaračkom adutu za oslobodilačku borbu u Palestini i izgradnju panarapske solidarnosti 1960-ih i 1970-ih godina.

Nedovršeni kalendar posljednji je segment iz trilogije esejističkih filmova u kojima umjetnica i istraživačica Sanaz Sohrabi istražuje kako su se vizualne kulture razvijale uz bok s poviješću ekstrakcije nafte u Iranu, Sjevernoj Africi i Zapadnoj Aziji. Prva dva segmenta, *One Image, Two Acts* (2020) i *Scenes of Extraction* (2023), oslanjaju se na slike iz arhiva British Petroleuma, stvorenog

Pjesma bez doma

Nedovršeni kalendar

Shifting Baselines

19. Subversive Film Festival

radi promicanja njegovih kolonijalnih projekata. Najnoviji film oslanja se pak na intrigantan povijesni kuriozitet, neobičan glazbeni dokument proizveden u Venezueli. Godine 1980. Zbor Centralnog sveučilišta (*Orfeón Universitario de la Universidad Central*) snimio je album kako bi proslavio 20. obljetnicu OPEC-a (Organizacija zemalja izvoznica nafte), organizaciji koja je osnovana kako bi se suprotstavila kartelu Međunarodnom naftnom kartelu (tvori ga sedam sestrinskih kompanija – Exxon, Texaco, Standard Oil, Mobil Oil, Gulf Oil, British Petroleum, Shell) i omogućila narodima iz dekoloniziranih zemalja bogatih naftom da steknu kontrolu nad vlastitim resursima. Svaka pjesma na albumu *Rhymes and Songs for OPEC* nadahnuta je folklornim repertoarom jedne od zemalja članica a njena se produkcija temelji na fonetskim transkripcijama, apostrofirajući obećano zbližavanje između koloniziranih i potlačenih naroda.

Oslanjajući se na ovaj dragocjeni glazbeno-arhivistički artefakt, Sohrabi iznosi drugačiju povijest OPEC-a, prikazujući je kao osovinu solidarnosti koja je pokrenuta 1959. na prvom Arapskom naftnom kongresu u Kairu, gdje se nafta, kao resurs, nije shvaćala kao instrument neoliberalne dominacije, već kao sredstvo političkog pritiska i potporan za pokrete oslobođenja Globalnog juga, posebice Palestine. U višeslojnoj i višeznačnoj, bogato istraženom i prezentiranoj filmskoj formi redateljica preuređuje elemente iz svoje prethodeće i istoimene multimedijalne instalacije. Sohrabi okuplja različite vizualne arhive – ploče, poštanske marke, pisma, časopise, filmove i fotografije – kako bi mapirala političke ambivalentnosti koje proizlaze iz sukoba militantnog nacionalizma i dekolonijalne politike u turbulentnom vremenskom periodu između 1950. i 1980. godine.

Ovaj kompleksan geopolitički portret posredstvom impozantne arhivske građe na neočekivan način spaja dvije zemlje koje su se nedavno ponovno našle na udaru američkog imperijalizma, Iran i Venezuelu, te usred aktualnih globalnih previranja djeluje kao pravovremena intervencija i izvor važnih spoznaja o povijesti nafte, kolonijalizma i otpora.

Subota 23. 5. / 19:30 / Dokukino KIC

Shifting Baselines

Kanada, 2025, 100'
Režija: Julien Elie · Fotografija: Glauco Bermudez, Francois Messier-Rheault · Montaža: Xi Feng · Produkcija: Andreas Mendritzki, Aonan Yang, Julien Elie

Boca Chica u Teksasu okružena je Meksičkim zaljevom i Rio Grandom. Zvuk valova definira ritam seoskog života, no ova divlja zemlja nalazi se usred nepovratnih promjena. Jer močvare su isušene, plaže zatvorene, a kuće otkupljene: sjena koja se nadvija nad plažom pripada raketi od 50 katorva koja se priprema za lansiranje u svemir. Zapanjujuće je koliko je filmaš Julien Elie, poput svemirskih *geekova* oko njega, imao pristup objektima SpaceX-a. No više nismo u eri javnih svemirskih misija, galaksija je privatizirani marketinški teren osvajanja, a predstava svemoći dio je strategije koju je politika dobro naučila od tehnologije. Malo južnije, preko granice koju ista politika nastoji militarizirati, Meksikanci hrle diviti se lansiranjima. Daleko na sjeveru pak, dvoje astrofizičara prate tisuće satelita poslanih u orbitu: nebo nad nama, koje se činilo beskonačnim, postaje granica katastrofalnog kozmičkog zaagađenja uzrokovanog neoliberalnom okupacijom svemira.

Shifting Baselines povlači paralele između izumiranja koje ugrožava lokalne životinjske vrste i mogućeg nestanka čovječanstva, koje služi kao alibi za suludi san Elona Muska. Međutim, dokumentarista Elieja ne motivira toliko ta distopijska vizija, koliko simboličan gubitak naše ljudskosti koji se manifestira u banalnom ali potresnom nestanku zvjezdanog noćnog neba koje smo tolika stoljeća uzimali zdravo za gotovo. Film staloženo promatra uništenje onoga što jesmo kao ljudska bića. Atmosfera u Boca Chici vrlo je jedinstvena: zadivljeni i sretni ljudi pod dojmom su da svjedoče velikom događaju u povijesti čovječanstva. No u stvarnosti, projekt njihova divljenja uzrokuje nestanak čarobnog mjesta, mjesta zapanjujuće ljepote – i priprema uništenje neba. Boca Chica paradoksalno je mjesto gdje se susreću uništenje Zemlje i neba. To je ujedno i izgubljeno mjesto usred ničega, koje graniči s dijelom Meksika koji je jedno od najopasnijih područja na svijetu i gdje trgovci drogom slobodno vladaju nespustani državnom vlašću. Možda upravo to što je u pitanju zabačeno mjesto, daleko od pogleda, omogućuje Elonu Musku da radi što želi. ★

POSEBNE PROJEKCIJE

Ponedjeljak 18. 5. / 18:00 / Kino Kinoteka

Kad bih imala noge, nabila bih te / If I Had Legs I'd Kick You

SAD, 2025, 113'
Režija: Mary Bronstein · Scenarij: Mary Bronstein · Fotografija: Christopher Messina · Montaža: Lucian Johnston · Produkcija: Ronald Bronstein, Eli Bush, Richie Doyle, Conor Hannon, Sara Murphy, Josh Safdie, Ryan Zacarias · Uloge: Rose Byrne, Delaney Quinn, Mary Bronstein, A\$AP Rocky, Ivy Wolk, Christian Slater, Mark Stolzenberg, Conan O'Brien, Danielle Macdonald

Linda je zaposlena njujorška majka na izmaku snaga. Kada joj se jednog dana strop doslovno uruši na glavu, prisiljena je suočiti se s još jednom krizom i preseliti u jeftini motel sa svojom malenom kćeri, dok paralelno navigira pregovore s tromim majstorima, djetetovu tajanstvenu bolest, odsutnog supruga, nestalu pacijenticu i promenu ljudi koji su nespoisobni i nevoljki pomoći joj.

Kad bih imala noge, nabila bih te je nadrealna crnohumorna kronika mentalnog raspada i majčinstva na rubu. Satkana je od onih bolno apsurdnih ali urnebesnih trenutaka kada ljubav nije dovoljna dok valovi frustracije, bespo-

moćnosti i ljutnje zapljuskuju gledatelje ica s platna. Bravurozna glumačka izvedba donijela je Rose Byrne Srebrnog medvjeda, Zlatni globus te nominaciju za Oscara. U filmu joj se pridružuju televizijski voditelj Conan O'Brien (kao prezrivi i nezainteresirani psihoterapeut), harlemski reper A\$AP Rocky (kao šarmantan ali mutan upravitelj motela), a tu je i sama redateljica Mary Bronstein u ulozi iritantne i docirajuće doktorice Spring. Halucinogeni ritam i kretanje kamere te tjeskobna atmosfera filma otvaraju pukotine između banalnosti svakodnevnih neuroze i paranoičnog ponora u ludilo. Majčinstvo ne bi trebalo ovako izgledati, bar se Linda u to očajnički želi uvjeriti dok je obuzima nelagodna tišina, a rupa u stropu biva sve veća i veća. Tijekom cijelog trajanja filma smijemo se i šizimo zajedno s ovom nesavršenom, teškom i kompliciranom ženom zakržljalih majčinskih instinkta koja je traumatizirana očekivanjima i okolnostima nad kojima nema kontrolu – kada misli da stvari ne mogu biti gore, one se samo pogoršavaju. Dok Linda neuspješno balansira kaosom u koji se pretvorio njen profesionalni i privatni život, skupa s njom mantramo „nije pošteno ali sama si si kriva“ i upadamo u beskonačnu spiralu sumnje.

Utorak 19. 5. / 17:00 / Kino Kinoteka

Naša zemlja / Nuestra tierra

Argentina, SAD, Meksiko, Francuska, Nizozemska, Danska, 2025, 120'
Režija: Lucrecia Martel · Scenarij: Lucrecia Martel & María Alché · Fotografija: Ernesto de Carvalho & Federico Lastra · Montaža: Jerónimo Pérez Rioja & Miguel Schverdfinger · Produkcija: Rei Cine, Louverture Films, Piano, Snowglobe Films

Na čemu počiva vlasništvo nad zemljom? Je li u pitanju zakonski sankcioniran komad papira? Ili stoljeća življene povijesti? Važan politički dokumentarac Lucrecije Martel o ubojstvu Javiera Chocobara, starješine autohtonog naroda Chuschagasta, istražuje bolno prolongirano i pravno autorizirano nasljeđe kolonijalizma u Argentini.

U listopadu 2009. poduzetnik Dario Amín uz dvojicu suradnika upustio se u izgradnju rudnika te izbacivanje članova i članica indijanske zajednice Chuschagasta sa zemlje koju nastanjuju na samom sjeveru Argentine, zemlje za koju Amín tvrdi kako je njegova. Izbija sukob koji dovodi do Chocobarove smrti a čitav incident biva zabilježen na video-kameri, jedinom oružju starosjedioca naspram

Kad bih imala noge, nabila bih te

Naša zemlja

19. Subversive Film Festival

O vremenu i vodi

Ispod oblaka

Che Guevara: Posljednji drugovi

pomoć protagonista iz indijanske zajednice Martel iscrpno rekonstruira zločin i sudsku trakavicu koja je uslijedila, demonstrirajući iz prve ruke ukorijenjenu korumpiranost i rasizam argentinskih institucija. Pritom maestralno koristi dronove kako bi rekreirala osvajački i invazivni pogled kolonizatora i njegovo posesivno svojatanje nepreglednih prostranstava. Dok je za Amína i njegove plaćenike vlasništvo nad zemljom stvar novčane transakcije, za zajednicu Chuschagasta zemlja je produžetak njihova ranjenog tkiva i izbrisane povijesti njihovih predaka. Lucrecia Martel pomno demontira strukture moći, nametnute jezične barijere i prljavu mrežu birokracije u svakom kadru, u svakom svjedočanstvu, u svakoj slici koju je sačuvala zajednica u središtu priče, te u zračnom pogledu koji najbolje otkriva zemlju koja je predmet spora i nad kojom je retorika posljednja brava podjarmljenja.

Subota 23. 5. / 16:00 / Kino
Kinoteka

O vremenu i vodi / Time and Water

Island, SAD, 2026, 90'
Režija: Sara Dosa · Scenarij: Sara Dosa, Jocelyne Chaput, Erin Casper, Andri Snær Magnason · Fotografija: Pablo Alvarez-Mesa · Montaža: Erin Casper, Jocelyne Chaput, Mark Harrison · Produkcija: Sandbox Films, Signpost Pictures · Uloge: Andri Snær Magnason

Na Islandu je sve veće od života. Krajolici, prirodni elementi, protok vremena. Pisac Andri Snær Magnason ovdje je odrastao i proveo čitav svoj privatni i profesionalni život. No sada proživljava nešto što nitko u njegovoj obitelji nije mislio da će ikad doživjeti: umiranje ledenjaka. Dok se led topi i klima fluktuirá, sve se stubokom i nepovratno mijenja. Glacijalna kronika *O vremenu i vodi* prožeta je refleksijama o izgubljenosti prošlosti i nesigurnoj budućnosti, počinje pričom o ledenjaku, a završava pozivom na odgovornost koju imamo jedni prema drugima, kroz povijest i suvremenost: ostaviti nadolazećim generacijama bolji svijet. Magnasonova kolaboracija s redateljicom Sarom Dosom, čija je prethodna dokumentarna uspješnica *fire of Love* trasirala vulkano-lošku-ljubavničku ekspediciju bračnog para Krafft, rezultirala je vizualno osebnim egzistencijalističkim filmom o bolnim i dubinskim promjenama u ljudskim životima i postojanju našeg planeta. Dosa i Magnason uz obilje arhivskih snimki i kućnih filmova, koji pretapaju intimno sjećanje i geološko vrijeme, adaptiraju Magnasonov svjetski re-

nomiran literarni hibrid (na hrvatskom objavljen 2021. pod naslovom *O vremenu i vodi* u izdanju Planetopije). Pritom ispisuju ljubavno pismo ledenjacima, moru, Zemlji i svem životu na njoj, uz apel da ako želimo spriječiti imanentnu katastrofu trebamo početi djelovati odmah. Knjiga i film *O vremenu i vodi* stapaju umjetnost i znanost u pokušaju razumijevanja i suočavanja s uznemirujućom budućnošću koja nas očekuje, pristupajući urgentnom fenomenu globalnog zatopljenja u emocionalnom, psihološkom, poetskom i mitološkom registru. Poruka *O vremenu i vodi* u konačnici je tmurna – u metalnu pločicu utisnuta je elegija za Oka, prvog od islandskih ledenjaka koji je službeno proglašen mrtvim – ali ostavlja i prostor za žurno djelovanje. „Znamo što se događa i što treba učiniti“, piše na plaketi koja se obraća nekim možebitnim budućim naraštajima. „Samo ćete vi znati jesmo li uspjeli.“ Poetična studija o neočekivanim promjenama islandskog krajolika uslijed globalnog zatopljenja prikazuje голу stvarnost klimatskih promjena, ali nudi i opipljivu iako fragilnu nadu u opstanak planeta nepoharanog gubitkom bioraznolikosti i ekološkom destrukcijom.

Subota 23. 5. / 18:00 / Kino
Kinoteka

Ispod oblaka / Sotto le nuvole

Italija, 2025, 115'
Režija: Gianfranco Rosi · Scenarij: Gianfranco Rosi · Fotografija: Gianfranco Rosi · Montaža: Fabrizio Federico · Produkcija: 21Uno Film, Stemal Entertainment, Rai Cinema

Između Vezuva i Napuljskog zaljeva zemlja s vremenom na vrijeme drhti dok fumarole flegrejskih (goručkih) polja onečišćuju zrak. Ruševine koje leže ispod – Pompeji, Herculaneum, zatrpene rimske vile – govore o budućnosti koju je zakopao protok vremena. Iz ovih tragova povijesti i sjećanja podzemnog svijeta izranja manje poznati Napulj u crno-bijelim slikama koje su ispunjene prigušenom vitalnošću. Gianfranco Rosi proveo je tri godine živeći i snimajući ispod vezuvskog horizonta, iscrivajući tragove prošlosti, iskopavajući vrijeme, ostatke svakodnevnih života. Promatrajući oblake i dim koji se nadvija nad flegrejskim poljima. Pritom prigrbljuje slučajnost susreta, mjesta, date situacije. Njegovi se kadrovi formiraju dok priče oživljavaju. Između mora, neba i vulkana razotkriva se novi arhiv istinitog i mogućeg.

Napulj je grad koji obično snimaju pod jarkim mediteranskim koloritom i svjetlom.

No Rosi ga je izabrao prikazati u crno-bijeloj vizuri. Cocteau je svojedobno napisao kako Vezuv proizvodi sve oblake ovog svijeta. Ti oblaci odveli su Rosija do naslova i estetike filma. Ispod oblaka svjetlo mijenja svoju narav: nestaju sjene a sve se prikazuje u novom obličju. Crno i bijelo tjera nas ga sagledamo prisutna mjesta, tijela i geste na drukčiji način u potrazi za dubljom istinom koju skrivaju u svojoj imanentnoj slici.

Svi Rosijevi filmovi (primjerice *Gori more*) situirani su u specifični lokalitet no odražavaju neumoljive tokove globalnih politika. *Ispod oblaka* pokazuje kako ratovi u Siriji i Ukrajini urezuju neočekivane tragove u teksturu grada. Dokumentirajući mjesta tranzicije i povezanosti, koliko god ona bila krhka, Rosi postavlja važna pitanja i imaginira prostor u kojem ispresijecani traktovi postaju točke susreta i uporišta filmske forme. Pritom tretira marginu kao područje kontakta i interakcije, možebitni prolaz.

Napuljska dolina mjesto je koje se neprestano kreće između površine i dubine: ruševine, podzemne iskopine, oblaci, fumarole, podrhtavanje zemlje. No jednako je tako oblikuju svakodnevni pogledi koji se razmjenjuju između ljudi: djece, arheologa, učitelja, vatrogasaca, mornara. Teritorij funkcionira kao tranzitna zona između onoga što jest i što bi moglo biti. *Ispod oblaka* donosi uvid u svijet koji se radije skriva negoli razotkriva a njegovi stanovnici levitiraju između prošlosti i sadašnjosti, između svjetla i sjene.

Subota 23. 5. / 20:00 / Kino
Kinoteka

Che Guevara: Posljednji drugovi / Che Guevara: The Last Companions (FILM ZATVARANJA)

Francuska, 2026, 94'
Režija: Christophe Dimitri Reville · Scenarij: Christophe Dimitri Reville · Produkcija: Pentacle Productions, MacGuff (Despicable Me), Juan Solanas · Uloge: Vincent Lindon (narator)

Nakon trijumfa Kubanske revolucije 1959. godine trojica gerilaca slijede Che Guevaru na njegovoj misiji da proširi plamen sveopćeg ustanka izvan najvećeg karipskog otoka. Putem se usko povezanoj revolucionarnoj družini pridružuju još dvojica autohtonih Bolivijaca. Godine 1967. nakon neočekivane zasljeđe i posljednje bitke, koja je rezultirala Cheovim

revolvera nadolazećih ubojica. Devet godina kasnije, nakon brojnih prosvjeda započinje suđenje Chocobarovim ubojicama a u sudnici se nalazi i jedna od najvećih suvremenih latinoameričkih filmskih autorica, Lucrecia Martel, i sama rodom iz dotične sjeverne pokrajine Salta poznate po živopisnim pustinjama, andskim visinama i tobože izumrloj indijanskoj kulturi.

Njen empatičan i subverzivan dokumentarni komad daje vidljivost onima koje povijest tvrdoglavo drži izvan kadra i utišava njihove glasove. Kroz analitičku filmsku formu koja objedinjuje tegobne sudske snimke, senzibilne intervjuje, buntovnu glazbu *gaucho*-sa, jedvice sačuvane indijanske arhive i obiteljske fotografije, Martel se pridružuje apelu svojih protagonista za povratak zemlje koja im je oduzeta, a predstavlja identitetsku okosnicu njihovih predačkih spona i sjećanja. Tijekom 14 godina snimanja uz

19. Subversive Film Festival

smaknućem potpomognutim od strane CIA-e, ovi nepokolebljivi borci iz sjene prisiljeni su bježati iz Bolivije. Pred njima je nevjerojatno putovanje tijekom kojeg će preći više od 2400 km neprijateljskog i surovog terena dok ih proganja 4000 vojnika, pripadnika paramilicije i hladnoratovskih špijuna.

Šezdeset godina kasnije Cheovi posljednji preživjeli drugovi prisjećaju se i dijele s nama neisprisanu priču o ustrajnosti, hrabrosti i lojalnosti u kojoj su sudbine pojedinaca bile oblikovane geopolitičkim strujanjima Hladnog rata i neuspjelim pokušajem provedbe marksističke revolucije diljem Trećeg svijeta. Potresna povijesna lekcija iznesena je filigranskim uvezivanjem različitih audiovizualnih materijala – relevantnih arhivskih snimaka, impresionističkih animiranih sekveneci, suptilne ali prodrone naracije Vincenta Lindona i iznimnih intervjua s živućim svjedocima povijesti koji dosad nisu imali priliku iscrpno progovoriti o svojoj veličanstvenoj pustolovini i tragičnom gubitku voljenog suborca i neprežaljenog druga s onu stranu revolucionarne ikone u koju se Che nakon smrti prometnuo. Fascinantna odiseja u „vrijeme žeravice“ kada se jedino svjetlo vidjelo na horizontu, svjetlo koje priziva kubanski pjesnik José Martí kojeg Che citira u svojoj znamenitoj *Poruci Trikontinentalu*, i koje označava raspirivanje revolucionarnog žara na svim trima kontinentima Globalnog juga.

* *Ljubaznošću redatelja, producenta i distributera hrvatsku premijeru filma donosimo paralelno sa svjetskom premijerom na Cannesu.*

Osnovno polje imperijalističke eksploatacije obuhvaća i ugrožava tri nerazvijena kontinenta: Ameriku, Aziju i Afriku. Svaka zemlja ima svoje specifične karakteristike, ali svaki kontinent, u cjelini, predstavlja određeno jedinstvo. Naša Amerika sastoji se od grupe manje ili više homogenih zemalja i na najvećem dijelu svojeg teritorija monopolisti SAD-a održavaju apsolutnu nadmoć. Marijanske vlade ili, u najboljem slučaju, slabi i uplašeni lokalni vladari, nisu u stanju proturječiti narednjima svojih jenkijevskih gospodara... Kakva bi nam blistava, bliska budućnost bila nadohvat ruke kada bi dva, tri ili mnoštvo Vijetnama niknulo diljem svijeta sa svojim udjelom smrti i golemim tragedijama, svojim svakodnevnim herojstvom i svojim upornim udarcima protiv imperijalizma koji ga prisiljavaju da rasprši svoje snage pod stalnim iznenađenim napadima i rastućom mržnjom svih naroda svijeta!

Svaka naša akcija je ratni poklič protiv imperijalizma, i borbena himna za ujedinjenje naroda protiv velikog neprijatelja ljudske rase: Sjedinjenih Američkih Država. Gdje god da nas smrt zatekne, neka bude dobrodošla, pod uvjetom da je naš ratni poklič dopreo do nekog osluškjućeg uha, i još jedna ruka može posegnuti za našim oružjem i drugi ljudi biti spremni na pogrebne žalopojke uz staccato pjevanje mašinki i novih pokliča borbe i pobjede!

„Poruka Trikontinentalu“ (fragmenti), Ernesto „Che“ Guevara, Havana, 16. travnja 1967.

Nedjelja 24. 5. / 18:00 / Dokukino KIC

U istom bloku gledamo filmove domaćih autorica Sunčice Ane Veldić i Karle Crnčević koji istražuju etičke implikacije odnosa između ljudskih bića i životinja.

Na brdu

Hrvatska, 2025, 16'
Režija: Karla Crnčević · Fotografija: Dario Matić · Montaža: Karla Crnčević, Sara Salamon · Produkcija: Jelena Androić · Obrada slike, vizualni efekti: Sara Salamon · Animacija, dizajn: Lucija Bužančić · Dron: Hrvoje Margaretić · Snimatelj zvuka: Saša Rajković, Davor Sanvincenti · Dizajn zvuka: Zoran Medved - Studio Surogat

Na suncem oprženom brdu iznad uglađene turističke fasade Dubrovnika, Sandra se brine o paralelnom gradu: onome satkanom od krzna i ožiljaka. Sklonište nije samo utočište; ono je organizam u kojem se granice između čovjeka i životinje zamagljuju. Ovo nije tek portret jedne žene i njezinih pasa, nego priča o nevidljivim arhitekturama odanosti, iscrpljenosti i neobične nježnosti koja opstaje i onda kad svijet okrene glavu na drugu stranu.

Karla Crnčević je filmska radnica i dramaturginja čija se praksa nalazi na sjecištu rada s filmom, istraživanjima arhiva i prostorima sjećanja. Diplomirala je filmsku dramaturgiju na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu te završila magistarski studij na Elías Querejeta Zine Eskola u San Sebastiánu, gdje je produbila svoj interes za povijest, materijalnost i putanje pokretnih slika. Jedna je od osnivačica i kustosica platforme KINO UNSEEN, posvećene promišljanju cirkulacije filmske slike, kulturnih politika i reaktivaciji kino-prostora kao mjesta susreta. Njezin se rad kreće između dokumentarnih i eksperimentalnih formi, često kroz suradničke i procesualne pristupe. U središtu njezine prakse nalazi se istraživanje sjećanja kao spekulativnog polja: načina na koje osobne i kolektivne povijesti oblikuju slike, krajolike i društvene odnose u sadašnjosti.

O mačkama i ljudima

Hrvatska, 2025, 60'
Režija: Sunčica Ana Veldić · Scenarij: Sunčica Ana Veldić · Fotografija: David Oguić · Montaža: Sunčica Ana Veldić, Višnja Skorin, Jelena Maksimović · Produkcija: Lado Skorin, Vedran Šuvar (3d2dAnimatori)

O mačkama i ljudima prati autoricu i veterinariku tijekom putovanja duž hrvatske obale i otoka van sezone, gdje sudjeluje u volonterskoj akciji sterilizacije slobodnoživućih mačaka. Kroz susrete sa otočanima, razgovore sa aktivistima za prava životinja, ali i osobnu priču koja dotiče odnos prema ženskom tijelu i pitanju potomstva, film spontano otvara složena etička pitanja suživota ljudi i životinja i dugoročnih posljedica intervencija u prirodi. U početku uvjeren u etičku ispravnost svog rada, autorica se suočava sa kritikama koje pokreću njeno dublje preispitivanje vlastite profesionalne i etičke pozicije.

Sunčica Ana Veldić veterinarika je i filmašica iz Zagreba. Snima uglavnom dokumentarne i eksperimentalne filmove. Neki od filmova poput *White Trash* i *Osoba* bili su i međunarodno zapaženi, a *Precijenjena dramaturgija*, film koji je 2017. nastao na magisteriju iz režije dokumentarnog filma na Akademiji dramske umjetnosti, često se prikazuje i danas u edukativne svrhe na raznim panelima i predavanjima. Režirala je tri epizode dokumentarnog serijala *Pijaca, pazar, plac* koje su 2025. prikazane u sklopu televizijskog programa HRT-a, gdje su doživjele dobar odaziv gledatelja.

Nedjelja 24. 5. / 20:15 / Dokukino KIC

Keltska utopija / Útóipe Cheilteach

Irsko, Švedska, 2025, 90'
Režija: Dennis Harvey, Lars Lovén · Scenarij: Dennis Harvey, Lars Lovén · Fotografija: Tuva Björk, Jamie Goldrick · Montaža: Dominika Daubenbüchel · Produkcija: Elin Lilleman Eriksson · Sudjeluju: The Mary Wallopers, The Deadlians, Poor Creature, Negro Impacto, Lankum

Nakon 100 godina neovisnosti, nova i smiona generacija mladih irskih umjetnika redefinira folk glazbu i promišlja utjecaj svoje kolonijalne povijesti.

Keltska utopija prati novi uzlet alternativnih folk i tradicionalnih glazbenika koji stvaraju glazbu „kako bi uplašili svećenike i političare“. Dok stvaraju melankolične nove zvukove, oni redefinišu i problematiziraju samu formu te oblikuju kulturu prema

Na brdu

O mačkama i ljudima

Keltska utopija

vlastitoj viziji. Odvažni, otvoreni i duhoviti mladi glazbenici postupno preuzimaju narativ filma, prenoseći ga jedni na druge, baš kao što bi u tradicionalnoj glazbenoj sesiji jedni drugima prenosili melodiju. Kroz svoju glazbu oni pripovijedaju priču o sto godina povijesti zemlje koja je prošla kroz velike društvene, političke i ekonomske promjene.

Riječima filmske kritičarke Sofie Topi: „Na kraju, ono što ostaje nije zaključak već osjećaj; da je kulturni opstanak kaotičan, da baština često nosi proturječja i da glazba, iako nije iskupljujuća, može biti sredstvo za dostojanstvo, prkos i pripadnost. Jedna ideja ostaje: da je moguće voljeti mjesto koje nije napravilo mjesta za vas. I da vam umjetnost, u svom najjednostavnijem obliku, može pomoći da opstanete.“ *Keltska utopija* demonstira kakvi glazbeni dokumentarci mogu biti kada se odupru žanrovskim konvenci-

jama i puste teksturu svakodnevnog života da izađe na površinu.

Neki od irskih glazbenika koji se pojavljuju u filmu uključuju The Mary Wallopers, The Deadlians, Poor Creature, Negro Impacto i Lankum. ★

19. Subversive Film Festival

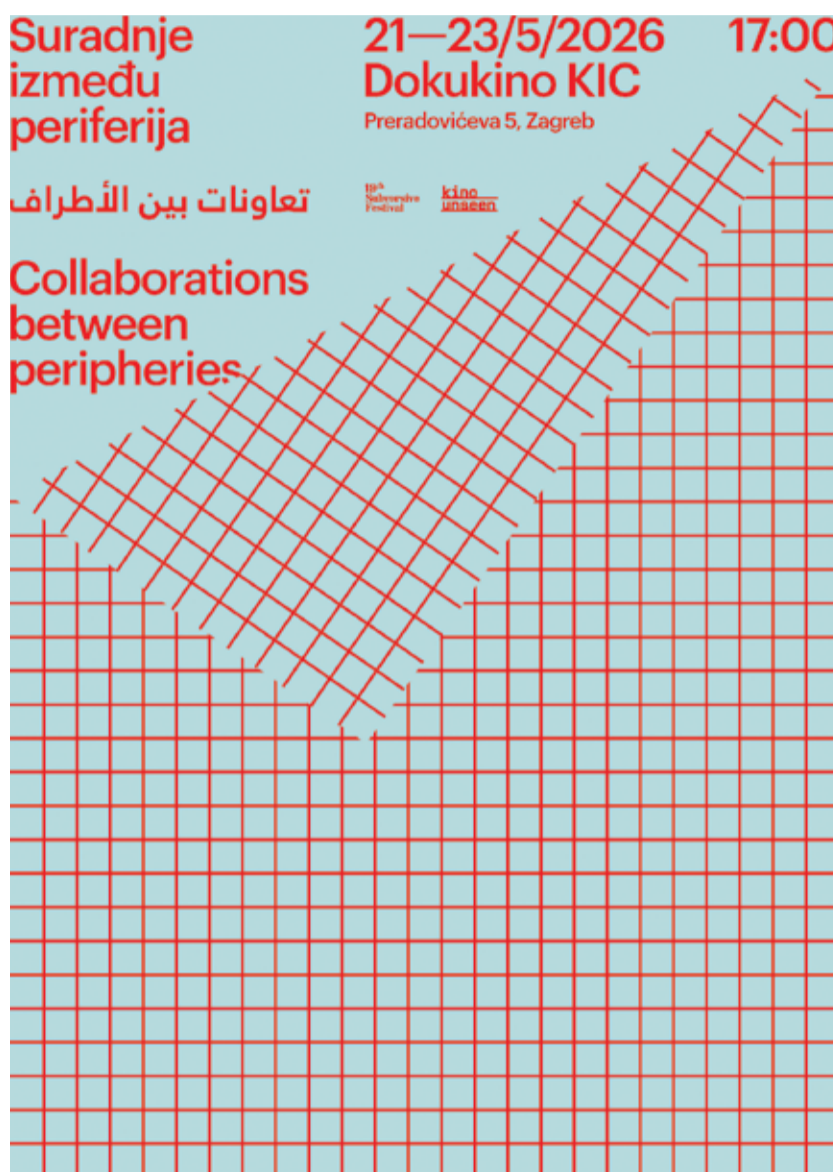
SIMPOZIJ: SURADNJE IZMEĐU PERIFERIJA

(21. 5. – 23. 5. 2026.)

Simpozij „Suradnje između periferija” okuplja kulturne i filmske radnice i radnike s područja Balkana i Jugozapadne Azije. Tijekom tri dana namjeravamo istražiti povijesne veze između ovih regija, razmotriti sličnosti i razlike u njihovim položajima periferija unutar sustava globalnih kulturnih industrija, te spekulirati o oblicima i značaju međusobnih suradnji.

U vremenima u kojima imperijalne i naseljeničko-kolonijalne sile proizvode užase uništavajući populacije, okoliše i infrastrukture diljem planeta, ne možemo nego tražiti načine da se okupimo u nastojanju da se odupremo oblikovanju svijeta prema logici genocidnih sila i rasnog kapitala. Iako skromna u svom opsegu, naša potreba, ipak može ponuditi uvide u povijesti internacionalnih savezništava koja su se suprotstavljala imperijalizmu i kolonijalizmu. Takva savezništva, često vijugave prirode i konzistentno marginalizirana, uvijek se odvijaju “ispod radara” te stoga olako ostaju nevidljiva. Ipak, ona nas uče kako otpor preživljava i u najtežim uvjetima. Naš se program fokusira na razmjene i borbe, oblikovane oko filma, koje povezuju narode Balkana, Palestine, Libanona i Egipta.

Okupljajući niz filmskih radnica, kustosa, kulturnih organizatora i istraživača/akademika, te polazeći od njihovih praksi, pokušat ćemo mapirati obilježja naših perifernosti. Iz takvih materijalističkih uvida nastojat ćemo spekulirati o vezama koje mogu imati značaj u našim borbama za preoblikovanje svijeta prema načelima pravde i ne-eksploatacije.

Prvog dana pobliže ćemo sagledati veze uspostavljene u prošlosti, posebno one oblikovane kroz Pokret nesvrstanih između Jugoslavije i arapskog svijeta, istodobno promišljajući filmski rad koji progovara iz dijaspore i geografija koje su danas razdvojene. Zajedno s montažerkom i umjetnicom Hrvoslavom Brkušić, filmašima Theom Panagopou-

losom i Sanaz Sohrabi, te istraživačem Žigom Smoličem, pratit ćemo različita iskustva, povijesti i filmske prakse koje nam omogućuju da se prisjetimo kako su solidarnosti nekoć bile zamišljane a kako materijalno održavane.

Polazeći od Smoličeva istraživanja, s posebnim fokusom na palestinsku revoluciju i jugoslavenske odnose s Egip-

tom i Irakom, ponovno ćemo se osvrnuti na povijesne infrastrukture antiimperijalističkog savezništva. U dijalogu s umjetničkim i filmskim praksama Panagopoulou, Sohrabi i Brkušić, koje obuhvaćaju kolektivno sjećanje, antikolonijalne metodologije rada s arhivima i vizualnim povijestima Globalnog juga, razmotrit ćemo kako filmsko stvaralaštvo može istodobno trasirati i propitivati prošlost.

Drugog dana okrenut ćemo se suvremenim uvjetima ovih geografija, promatrajući procese njihove periferijalizacije i povijesne, političke i ekonomske sile koje ih nastavljaju proizvoditi. Pitanje drugog panela bit će kako ta znanja preživljavaju danas: koje su veze održane, koje su prekinute ili izbrisane, te koji nas oblici borbe, imaginacije i kulturnog rada još uvijek povezuju. Polazeći od Abdallina kustoskog i akademskog rada oko arapskog filma i njegove cirkulacije, Keladina istraživanja rada i medijskih kultura u Egiptu i na Globalnom jugu, te Perićkina novinarskog i aktivističkog angažmana, promišljat ćemo infrastrukture koje oblikuju ono što može biti viđeno

i dijeljeno. U dijalogu s Vuković i Aleksovom, čiji je nedavni rad vezan uz studentske prosvjede u Srbiji i blokadu Studentskog kulturnog centra u Beogradu, također ćemo razmotriti kako suvremeni oblici organiziranja i kulturne proizvodnje stvaraju nove prostore otpora u uvjetima prekarosti, cenzure i političke iscrpljenosti.

Završnog dana okrenut ćemo se spekulaciji i zamišljanju novih mogućnosti buduće suradnje. Krenut ćemo od vrlo praktičnog pitanja: što zapravo možemo raditi zajedno; kako možemo dijeliti resurse, znanja, infrastrukture, programe, prostore i oblike podrške između ovih geografija. Krećući se od povijesti i sadašnjih uvjeta prema onome što je još nedovršeno, ovaj završni dan nastoji otvoriti moguće veze za budućnost: skromne, konkretne i nužne sponne kroz koje se kulturni, politički i filmski rad mogu nastaviti. ★

Karla Crnčević
i Sima Kokotović

Program

1. dan

Četvrtak 21. 5. / 17:00 /
Dokukino KIC

Panel:

Isprepletene historije

Sudionici: Hrvoslava Brkušić,
Theo Panagopoulos, Sanaz
Sohrabi, Žiga Smolič
Moderator: Sima Kokotović

2. dan

Petak 22. 5. / 17:00 /
Dokukino KIC

Panel:

Periferije danas

Sudionici: Mariz Kelada, Ivana
Perić, Emilija Vuković, Feodor
Aleksov, Iskandar Abdalla
Moderatorica: Karla Crnčević

3. dan

Subota 23. 5. / 17:00 /
Dokukino KIC

Panel:

Drugarske budućnosti

Sudionici: Hrvoslava Brkušić,
Theo Panagopoulos, Sanaz
Sohrabi, Žiga Smolič, Mariz
Kelada, Ivana Perić, Emilija
Vuković, Feodor Aleksov,
Iskandar Abdalla
Moderatori: Karla Crnčević,
Sima Kokotović

19. Subversive Film Festival

Biografije sudionika i sudionica simpozija:

Žiga Smolič je povjesničar specijaliziran za suvremenu povijest Bliskog istoka i vanjsku politiku Jugoslavije tijekom Hladnog rata. Godine 2025. doktorirao je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani s disertacijom pod naslovom *Jugoslavija i Bliski istok, 1961.–1980.* Njegov istraživački rad usmjeren je na političke, diplomatske i društvene

veze između Jugoslavije i Bliskog istoka, s posebnim naglaskom na palestinsku revoluciju te odnose s Egiptom i Irakom. Trenutačno je zaposlen kao istraživač na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani.

Theo Panagopoulos je grčko-libanonsko-palestinski filmski autor, edukator i istraživač sa sjedištem u Škotskoj. Njegov kreativni i akademski rad istražuje teme kolektivnog sjećanja, raseljenosti, fragmentiranih identiteta i otpora. Njegov najnoviji film, dokumentarno-esejistički rad *The Flowers Stand Silently, Witnessing*, osvojio je Veliku nagradu žirija na Sundanceu i nagradu za najbolji kratki film na IDFA-i, a 2025. bio je nominiran za nagradu BAFTA te 2026. za Europsku filmsku nagradu. Nedavno je završio doktorat na Sveučilištu West of Scotland, u kojem istražuje anticolonijalne metodologije, film i performans kao kontrapriču nedavno digitaliziranim filmskim arhivima Palestine iz 1930-ih.

Hrvoslava Brkušić diplomirala je filmsku i TV montažu na Akademiji dramske umjetnosti, a magistrirala na Akademiji likovnih umjetnosti, na Odsjeku za nove medije. Ostvarila je opsežan rad kao filmska montažerka, a filmovi na kojima je radila prikazivani su na festivalima kao što su Rotterdam, IDFA Amsterdam, CPH:DOX, Sarajevo, 25 FPS, Oberhausen i mnogi drugi. U svojoj se umjetničkoj praksi izražava kroz različite medije; zvučne instalacije, izvedbe uživo, film i video. Predaje na Školi dokumentarnog filma Restart i na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu.

Sanaz Sohrabi je umjetnica i filmska autorica te docentica na Odsjeku za komunikacijske studije Sveučilišta Concordia. Nedavno je dovršila trilogiju esejističkih filmova o vizualnim povijestima sumneriteta nad resursima i postkolonijalnih ekologija Globalnog juga.

Mariz Kelada je istraživačica i docentica medijskih studija na Američkom sveučilištu u Bejrutu. Njezin interdisciplinarni istraživački i nastavnički rad povezuje produkcijske studije,

PREDSTAVLJANJE FILMOVA POLAZNIKA RADIONICE

Slika pripada onima koji s njom rade

Subota 23. 5. / 18:30 / Dokukino KIC
sudjeluju: Seid Ibrahim, Yogmani Kafle – MANI, Dorian Milović, Karla Mesek, Ahmed Samir, Vida Zelić

Stipendirana radionica borbenog filma *Slika pripada onima koji s njom rade* koju su u 2026. vodile Karla Crnčević i Dina Pokrajac bila je namijenjena filmskim i migrantskim radnicima, a te izbjeglicama.

Polaznici su podijeljeni u parove te su kroz zajedničke susrete radili na kratkim filmovima. Cilj programa bio je otvoriti kulturno i filmsko polje onima koji mu često nemaju pristup, snažnije povezati filmsku praksu s angažiranim i političkim djelovanjem te promišljati ulogu filma u suvremenim borbama na terenu. Kroz nekoliko javnih događaja prisjetili smo se i povijesne uloge filma u radničkim i anticolonijalnim borbama. ★

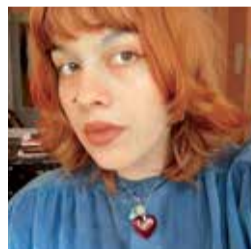
medijsku i urbanu antropologiju, s fokusom na rad, solidarnost, političke subjektivitete i imaginacije, posebno u Egiptu i na Globalnom jugu. Također se bavi keramikom i ljubiteljica je znanstvene fantastike.

Iskandar Abdalla je akademski radnik i kustos iz Egipta, umjetnički direktor ALFILM-a – Arab Film Festivala Berlin, te postdoktorski istraživač na Sveučilištu u Torontu.

Ivana Perić je novinarka tjednika *Novosti*. Članica je kolektiva *Nepokorena Palestina* i feminističkog kolektiva *fAKTIV*.

Emilija Vuković je studentica povijesti umjetnosti u Beogradu, a prethodno je studirala likovnu umjetnost u Francuskoj. Bila je aktivna u nedavnim studentskim prosvjedima u Srbiji, posebno u blokadi Studentskog kulturnog centra.

Feodor Aleksov trenutno studira filmsku produkciju na Fakultetu za medije i komunikacije, gdje radi i kao asistent. Bio je aktivan u nedavnim prosvjedima u Srbiji, ponajviše kao snimatelj i montažer, izrađujući kratke dokumentarne filmove o studentskom pokretu kao dio grupe B28. Sudjelovao je i u radu Studentskog kulturnog centra te, zajedno s drugima, u osmišljavanju i kuriranju njegova umjetničkog programa tijekom blokade. ★

RETROSPEKTIVA: HEINY SROUR

Devetnaesto izdanje festivala otvara se u ponedjeljak, 18. svibnja u 20 sati u

kinu Kinoteka, posvetom čuvenoj libanonskoj redateljici **Heiny Srour**, autorici radikalnih feminističkih filmova snimanih u gotovo nemogućim uvjetima, tijekom ratova na koloniziranim područjima Bliskog istoka. Tom će joj prilikom biti uručena nagrada **Wild Dreamer za životno djelo**, a festival će otvoriti njezin film *LEILA I VUKOVI*, nadahnut pripovjedačkom tradicijom *Arapskih noći*. U njeju protagonistica Leila odbacuje kolonijalnu i maskulinu inačicu povijesti te kreće na putovanje kroz prostor i vrijeme, kroz osamdeset godina bliskoistočne povijesti, otkrivajući skrivenu ulogu žena i pravo naličje patrijarhata.

U okviru retrospektivnog programa bit će prikazani i njezini filmovi *KUCNUO JE ČAS OSLOBOĐENJA*, *RASPJE-*

VANI ŠEIK i *POBUNJENE VIJETNAMKE*, čime festival donosi rijetku priliku za susret s opusom autorice čiji filmovi povezuju anticolonijalnu borbu, feminističku perspektivu i političku imaginaciju.

Henry Srour, rođena 1945. u Bejrutu, studirala je sociologiju na Ecole Supérieure des Lettres u Bejrutu i socijalnu antropologiju na Sorbonni u Parizu, gdje je bila studentica marksističkog sociologa Maximea Rodinsona i antropologa te filmskog autora Jeana Roucha. Godine 1969., dok je bila na doktorskom studiju, tijekom kojeg se bavila društvenim položajem Libanonki i Arapkinja [MF1.1], te radila kao novinarka za časopis *AfricaAsia*, otkrila je Narodni front za oslobođenje okupiranog Arapskog zaljeva (PflOAG), pokret koji je predvodio ustanak protiv omanskog sultana (koji je imao britansku potporu) u provinciji Dofar. Kako bi snimila film o tom feministič-

Heiny Srour

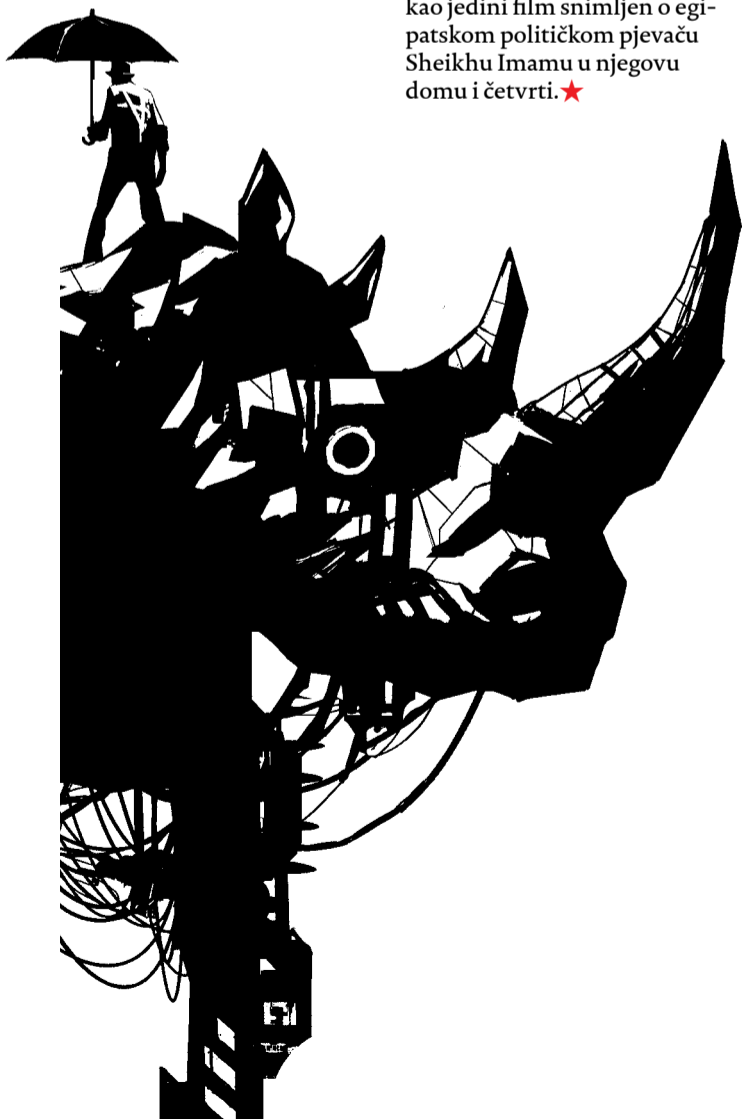
19. Subversive Film Festival

kom pokretu, provela je dvije godine intenzivno istražujući i prikupljajući potrebna sredstva prije odlaska u Dofar. Srour i njezina ekipa krenuli su s jemenske granice i pješice prešli 800 kilometara pustinje i planina, po kojima su padale bombe britanskog Kraljevskog ratnog zrakoplovstva (RAF), da bi došli do bojišta i zabilježili jedini dokument iz srca Oslobođenog područja. *Kucnuo je čas oslobođenja* završen je 1974. godine i ušao je u selekciju za Cannes film Festival, čime je Srour postala prva žena iz zemlje Trećeg svijeta u programu prestižnog međunarodnog festivala. Ukupno deset godina svoga života posvetila je radu na ovome dokumentarcu, uključujući četiri godine restauracije. Šest joj je godina trebalo da snimi sljedeći film, *Leila i vukovi* (1984.) u kojem razotkriva skrivene povijesti žena u pokretu otpora, posebice u Palestini i Libanonu, gradeći estetski i politički ambiciozan kolaž povijesti, folklor, mita i arhivskih materijala. Kako sama opisuje: „Zašto žene ne bi smjele biti ambiciozne? Jer muškarci samo žele da se žene bave isključivo 'ženskim' problemima poput doma, obitelji i tako dalje; žele nas getoizirati. Zamjeram im to. Mi se moramo baviti i problemima od javnog interesa, kao i političkim problemima.“ Otkako je pokrenula feminističku studijsku grupu u Libanonu ranih 1960-ih, Heiny Srour neprestano progovara o položaju žena, posebno u arapskim društvima.

Leila i vukovi

ma. Opsežno je pisala i govorila o slici i ulozi žena u arapskim kinematografijama. Godine 1978., zajedno s tuniskom filmskom autoricom Selmom Baccar i egipatskom filmskom povjesničarkom Magdom Wassef, objavila je manifest „U prilog vlastitom izražavanju Arapkinja“, a do danas se i dalje strastveno bavi feminističkim aktivizmom. Među njezinim kasnijim radovima ističe se film snimljen u Vijetnamu (*Pobunjene Vijetnamke*, 1995.) te *Raspjevani šejk* (1991.) kao jedini film snimljen o egipatskom političkom pjevaču Sheikhu Imamu u njegovu domu i četvrti. ★

Kucnuo je čas oslobođenja

Raspjevani šejk

Pobunjene Vijetnamke

Ponedjeljak 18. 5. / 20:00 /
Kino Kinoteka

Leila i vukovi / Layla wa-l- dhi'ab (FILM OTVORENJA)

Libanon, UK, Belgija, Nizozemska,
1984, 90'
Režija: Heiny Srour · Scenarij:
Heiny Srour · Fotografija: Curtis
Clark, Charlet Recors · Montaža:
Eva Houdova · Produkcija: Bfi,
Leila films · Uloge: Nabilah
Zeitouny, Feryal Abillama'a,
Emilia Fouad, Rafic Ali Ahmad

Obdajući kolonijalnu i maskulinu inačicu povijesti, Leila putuje kroz prostor i vrijeme tijekom osamdesetogodišnjeg razdoblja bliskoistočne povijesti. Od Britanskog mandata do Libanonskog građanskog rata, ona otkriva skrivenu ulogu žena... I uviđa da patrijarhat ugnjetava i muškarce.

Nadahnut pripovjedačkom tradicijom *Arapskih noći*, utemeljen na stvarnosti, film *Leila i vukovi* preuzima estetiku izvan utabanih staza. Leila, libanonska studentica u Londonu, kreće na putovanje prostorom i vremenom kako bi opovrgnula dominantno mušku kolonijalnu inačicu povijesti koju verbalizira njezin dečko Rafic, također iz Libanona. Leilino putovanje započinje u Britanskom mandatu nad Palestinom a završava Libanonskim građanskim ratom. Ona projicira sebe i Rafica u povijest tako što oboje preuzimaju višestruke uloge u zabilježenim događajima. Kako bi se razotkrila skrivena uloga Arapkinja, film izvezuje ambiciozan kolaž arhivskih materijala, folklor i upečatljivih fikcionalnih prizora. Dok na vidjelo izvlači nečujne i neglamurozne žrtve mnogih žena koje su revolucije učinile mogućima, Leila uviđa kompleksnost patrijarhata: takav sustav ugnjetava i muškarce, sinove, očeve te muževe.

„Oslanjajući se na arapsku baštinu usmene tradicije i modela mozaika, Leila i vukovi istražuje kolektivno povijesno sjećanje Arapkinja. Snimljen u razdoblju od sedam godina, te u opasnim uvjetima, Srourin je film remek-djelo u kojem se arhivski materijali miješaju s pričama iz bajki, estetski odvažnim prizorima i dramaturgijama raznih situacija s kojima su se suočavale žene u Libanonu i Palestini, od početka 20. stoljeća do 1980-ih. Iz perspektive libanonske studentice Leile, nezadovoljne službenom kolonijalnom verzijom regionalne povijesti kojom dominiraju muškarci, film rekonstruira svakodnevnice, često neugodne i neprimjetne žrtve koje su žene radile unutar i usporod raznih junačkih vojnih akcija. Priče u filmu su surove, ironične i povremeno uznemirujuće.“ (Leila Portavaf)

19. Subversive Film Festival

„Ovaj dugometražni film snimljen je u uvjetima koji su nerijetko bili opasni u razdoblju od sedam godina, a opisuje ga kao „trijumf umjetničke ambicije nad naizgled nesavladivim teškoćama“; kao takav, predstavlja važan doprinos estetici Trećeg svijeta.“ (Annette Kuhn)

„Kako sam uspjela snimiti ovaj film bez ozljeđa? Kojim smo čuđom moja postava, ekipa i ja izvukli živu glavu? Bilo je nezamislivo snimati pod paljbom diljem Libanona i Sirije. Ovaj mi je film uzeo šest godina života. No samo su važni rezultati. Ponosna sam što sam uspjela razjariti sve antagonističke frakcije prisutne na Bliskom istoku. To je zadaća prava umjetnika u apsurdnim konfliktima. Zato je ovaj film iz 1984. i dalje aktualan i moderan. Htjela sam estetsku odvažnost upariti s tabuiziranim temama: prigrliti desetljeća povijest iz feminističke perspektive i istovremeno prepoznati mušku opresiju pod patrijarhatom.“ (Heiny Srour)

Utorak 19. 5. / 18:00 /
Dokukino KIC

Kucnuo je čas oslobođenja / Saat el Tahrir Dakkat, Barra ya Isti Mar

Libanon, UK, Francuska, 1974, 65'
Režija: Heiny Srour · Scenarij: Heiny Srour · Fotografija: Michel Humeau · Montaža: Heiny Srour · Zvuk: Jean-Louis Ughetto · Produkcija: Srour films

* U sklopu projekcije uz popratni razgovor s autoricom bit će prikazana i dva filmska dodatka koja je snimila posebno za ovu priliku: UVOD / INTRO (Heiny Srour, 18', 2026) i EPILOG / ÉPILOGUE (Heiny Srour, 26', 2026).

Ovaj film predstavlja jedini dokument na svijetu najsvjetlijeg trenutka u povijesti arapsko-islamskog svijeta: sekularno, demokratsko, feminističko i egalitarno iskustvo snimljeno u području bivše oslobođene zone Dofara u Omanu. Ujedno se radi i o jedinom razdoblju u kojem smo svjedočili pozitivnoj diskriminaciji u korist žena, odmah, bez čekanja na oslobođenje. Narodna armija, bosih nogu, bez činova i plaće, oslobodili su trećinu svoje domovine, pritom izgrađivši prvu cestu, bolnicu, izvorište, pilot farmu i školu u zemlji, školu u kojoj su osmogodišnjaci učili o demokraciji i samoodržavanju, uz izvrsne rezultate.

Većina antiimperijalista rado su se predstavljali kao marksisti, ali mnogi od njih, pogotovo u arapskom svijetu, htjeli su cenzurirati subverzivnu stranu marksizma: njegov odvažni feminizam. U kontekstu moralnog terora protiv ženskog oslobođenja

koji je vladao u arapskom svijetu, Narodni front za oslobođenje okupiranog arapskog zaljeva (The People's Front for the Liberation of the Occupied Arabian Gulf, PFOAG) hrabro je prakticirao feminizam odozdo, poticao pozitivnu diskriminaciju žena i oslobađao ih ne čekajući konačnu pobjedu. PFOAG je išao protiv struje: većina oslobodilačkih pokreta (Alžir, Palestina itd.) isticala je pojedine žene kao simbole, odgađala žensko oslobođenje do pobjede, koristila njihovu energiju kako bi brže došla na vlast, a nakon toga im uskraćivala prava. (Heiny Srour, 2020.)

Subota 23. 5. / 16:00 /
Dokukino KIC

* U istom bloku prikazujemo dva televizijska dokumentarica koja je Heiny Srour snimila u kasnijoj fazi svojeg stvaralaštva kada se revolucionarni period treće kinematografije rasplinuo uslijed nadolaska neoliberalne ere. No Srour i dalje ostaje dosljedna u svojem zalaganju za dekolonijaliziranu feminističku kinematografiju koja počiva na načelima borbenog filma te združuje politike suradnje i nepokolebljivi antikolonijalistički etos.

Raspjevani šeik / The Singing Sheikh

Egipat, 1991, 11'
Režija: Heiny Srour · Produkcija: South Productions · Uloge: Sheikh Imam

Rijetko prikazivani dokumentarac o Sheihu Imamu, legendarnom egipatskom narodnom pjevaču koji je u svojim političkim pjesmama bez straha kritizirale vladajuće klase. Sheikh Imam, odnosno Imam Mohammad Ahmad Eissa, rođen 1918., u arapskom je svijetu poznat po svojim pjesmama koje se nisu libile prikazivanja ljudi na vrhu. Smatrali su ga glasom potlačenih, zbog čega mu je bilo zabranjeno pojavljivati se na državnoj televiziji i radiju, te je više puta bio u zatvoru, uključujući i 1974. godine, povodom posljednjeg američkog predsjednika Nixona. film čine prizori egipatskih ulica uz pjesme često jetkih tekstova; Sheikova je poruka jasna: „Ako se danas suzbije nešto lijepo, sutra će se ponovo uzdići.“

Pobunjene Vijetnamke / Rising Above: Women of Vietnam

UK, 1995, 50'
Režija: Heiny Srour · Scenarij: Heiny Srour · Montaža: Trevor Williamson · Produkcija: October films, TVE · Uloge: Charlotte Cornwell (narratorica), Quynh Hoa, Võ Thi Thang

Tijekom dugog razdoblja rata protiv Francuske i SAD-a, Vijetnamke su se borile uz muškarce kao ravnopravne. Žene kao što su Madam Binh, koja je s Henryjem Kissingerom pregovarala na Pariškim mirovnim ugovorima, te kasnije postala potpredsjednica Vijetnama, te Nguyen Thi Dinh, general i zamjenica zapovjednika vijetkonških snaga, došle su do najvećih položaja moći. No trideset godina nakon potpisivanja mirovnog sporazuma, žene su ponovo u opasnosti da postanu građani drugoga reda uslijed ponovnog jačanja konfucijanizma i širenja tržišnih sila. Ovaj film razmatra što se dogodilo s Binh i Dinh, te tri druge žene, u periodu nakon rata.

Kim Lai imala je 17 godina kada je 1965. zarobila američkog pilota dvostruko većeg od nje, a fotografija objavljena u medijima okružila je svijet. Võ Thi Thang također je bila subjekt poznate fotografije. Nakon što ju je vlada Južnog Vijetnama osudila na 20 godina zatvora zbog sudjelovanja u ofenzivi Tet, fotografi su za bilježili njezin nepokajnički osmijeh. Dr. Duong Quynh Hoa, oporbena ministrica zdravlja u privremenoj vladi, postala je zamjenica ministra zdravlja dvije godine nakon rata, dok se nije razočarala. Vijetnamke su uspjele svladati naizgled nesavladive prepreke u ratnim uvjetima. Izazov pred njima u doba mira jest nadići stoljeća poslušnosti i samoodricanja ne bi li izgradile vlastitu budućnost i budućnost svoje zemlje.

Subota 23. 5. / 15:00 /
Dokukino KIC

Masterclass: Heiny Srour – Snimanje pionirskih filmova

Čuvena libanonska redateljica Heiny Srour održat će masterclass pod naslovom *Snimanje pionirskih filmova* u kojem će nas provesti kroz svoj mozaični opus sastavljen od rijetko prikazivanih i često zabranjivanih filmova koji povezuju antikolonijalnu borbu, feminističku perspektivu i revolucionarnu političku imaginaciju.

Heiny Srour oduvijek je bila pionirka, revolucionarka, i sadržajno i formalno, te je išla izvan utabanih staza. U masterclassu će se dotaknuti sljedećih pitanja: Zašto je, u cijeloj arapskoj kinematografiji, bila prva koja je snimala u Dofaru, a također i u Vijetnamu? Što ju je nagonilo da bude inovativna u raznim područjima? Zašto je oduvijek na strani potlačenih i zašto radikalni socijalizam funkcionira isključivo kroz horizontalnu solidarnost? Kako su se njeno nesvjesno i kolektivno nesvjesno bliskoistočnih žena spojili tijekom snimanja u ekstremnim situacijama?

Heiny Srour, autorica je politički angažiranih i feminističkih filmova koje je snimala u gotovo nemogućim uvjetima, tijekom ratova na koloniziranim područjima Bliskog istoka, od Palestine preko Libanona do Omana. U Zagreb dolazi kao gošća Subversive Festivala koji joj je dodijelio nagradu Wild Dreamer za životno djelo. Tijekom retrospektive u kinu Kinoteku i Dokukinu KIC bit će prikazani njezini filmovi *Kucnuo je čas oslobođenja*, *Leila i vukovi*, *Raspjevani šeik* i *Pobunjene Vijetnamke*. ★

Heiny Srour: Žena, Arapkinja i... filmašica

Prevediteljica: Milena Ostojić
Urednica: Dina Pokrajac
Za izdavača: Nikola Devčić
Oblikovanje: Dejan Dragosavac
Ruta
Izdavač: Udruga Bijeli val, 2026.

Esaj *Žena, Arapkinja i... filmašica* izvorno je objavljen pod naslovom „Femme, Arabe et... cinéaste“ u knjizi *Paroles... elles tournent!* koju je priredio kolektiv *Des femmes de Musidora* (Paris: Éditions des femmes, 1976). Bila je to prva knjiga na francuskom jeziku koja je pružila pregled iskustava prvog vala filmašica koji se pojavio sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Ponovno je objavljen u časopisu *CinemArabe* 4–5 (1976). Za razumijevanje ovog članka danas, važno je znati da je marksizam sedamdesetih godina bio vrlo pomodan zbog uvjerljive pobjede Vijetnamaca nad SAD-om. Većina antiimperijalista rado su se predstavljali kao marksisti, ali mnogi od njih, pogotovo u arapskom svijetu, htjeli su cenzurirati subverzivnu stranu marksizma: njegov odvažni feminizam. U kontekstu moralnog terora protiv ženskog oslobođenja koji je vladao u arapskom svijetu, Narodni front za oslobođenje okupiranog arapskog zaljeva (*The People's Front for the Liberation of the Occupied Arabian Gulf*, PFOAG) hrabro je prakticirao feminizam odozdo, poticao pozitivnu diskriminaciju žena i oslobađao ih ne čekajući konačnu pobjedu. PFOAG je išao protiv struje: većina oslobodilačkih pokreta (Alžir, Palestina itd.) isticala je pojedine žene kao simbole, odgađala žensko oslobođenje do pobjede, koristila njihovu energiju kako bi brže došla na vlast, a nakon toga im uskraćivala prava.

Heiny Srour, 2020.

KULTURNO
INFORMATIVNI
CENTAR

IZLOŽBA U GALERIJAMA KIC

uvaživan dizajn socijalizam moderizam

didaktička izložba

HVALA Nikola Đurek • Marko Golub • MUO •
Petar Smiljanić • Koraljka Vlačo...

MOTIV ZVJEZDE PREUZET JE S KORICA KNJIGE OSMA
KONFERENCIJA ZAGREBAČKIH KOMUNISTA I RAZVOJ
KPJ-SKJ KAO MODERNE PARTIJE RADNIČKE KLASI •
DIZAJN Nedeljko Dragić

16—30.5.2026. ★ KIC — Galerija na katu

